

FILOSOFICKÁ FAKULTA UNIVERSITY PALACKÉHO V OLMOUCI
KATEDRA POLITOLOGIE A EVROPSKÝCH STUDIÍ

Jakub Němec

Třetí cesta: sociálně-demokratická politika ve 21. století
(diplomová práce)

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jakub Durr

Olomouc 2007

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 27. listopadu 2007

1. Úvod	5
1.1. Hypotéza.....	7
1.2. Rozdělení práce	8
1.3. Analýza použité literatury	11
2. „Old Left“ ve staré Evropě	14
2.1. Klasická sociální demokracie a její politika	16
2.2. Nástup neoliberalismu a konec „Old Left“	19
3. Proměna západní společnosti	21
3.1. Terminologický úvod.....	21
3.2. Postindustriální společnost.....	23
3.3. Postmateriální hodnoty	27
4. Dopad na politickou scénu	29
4.1. <i>Dealignment</i>	29
4.2. <i>Realignment</i>	33
4.3. Důsledky pro sociální demokracii.....	35
5. Reforma sociální demokracie	36
5.1. Definovat novou společnost.....	37
5.2. Je „nová levice“ ještě levicí?	39
5.3. Tři výzvy pro Třetí cestu	41
5.4. Inkluzivní princip rovnosti	44
5.5. Nová sociální politika – neziskový sektor a komunita	46
6. <i>New Labour</i>	49
6.1. <i>Old Labour</i> : Úspěch, arogance a trest.....	49
6.2. Kinnock, Smith, Blair.....	52
6.3. <i>New Labour</i> u moci: 1997 – 2001.....	56
6.4. Volby roku 2001: „Podivná smrt Labour Party?“	61
7. <i>Neue Mitte</i>	64
7.1. Němečtí socialisté od Lassalla k Brandtovi	64
7.2. Reforma: Berlínský program a nové štěpení	69
7.3. Schröderovo období: <i>Neue Mitte</i> u moci.....	74

7.4. Lafontaine vrací úder: spolkové volby 2005	79
8. Závěr	83
8.1. „Třetí cesta“ v praktické politice – úspěch nebo selhání?	83
8.2. Voličská základna Nové levice	86
8.3. Třetí cesta ve třetím tisíciletí	90
Prameny a literatura:.....	93
Prameny	93
Literatura.....	94
Přílohy:.....	99
Seznam příloh.....	99
Abstrakt:.....	108
Český.....	108
English	109

1. Úvod

Sociálně demokratické strany se staly po druhé světové válce důležitým aktérem západoevropských politických systémů a dominantou evropské levice. Spoluvytvářely evropský model sociálně-tržního hospodářství, podílely se na formování Evropské unie a vytvořily si nezastupitelnou pozici v politickém systému dané země. Především ve Velké Británii a Spolkové republice Německo zaujaly neotřesitelnou pozici na levém křídle politického spektra.

Tento model, který fungoval nejméně tři desetiletí po konci druhé světové války, utrpěl na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let značné trhliny. *„Sociálně demokratické strany se ocitly od druhé poloviny let v hluboké krizi, a to všechny z podobných důvodů. Krize se projevuje současně na více rovinách: na ztrátě voličstva a s tím spojené ztráty vládní moci, na dlouhotrvající duchovně politické perspektivě v důsledku nadvlády neoliberalismu ve vědě a veřejném diskurzu, na úbytku členů, na vnitřním napětí a pochybnosti o identitě v samotných sociálně demokratických stranách a na vědomí, že dosavadní klasické recepty na hospodářskou a sociální politiku už nepostačují k dosažení nejdůležitějších sociálně demokratických cílů ve světě, který se proměnil.“*¹ Erozi sociálního státu nedokázaly zkostnatělé socialistické strany efektivně čelit, v politické sféře ztrácely své dosud neotřesitelné pozice na úkor „nové pravice“, která se postavila nejen vůči těmto stranám jako takovým, ale vůči poválečnému sociálnímu vývoji jako celku. I v zemích, kde thatcherovský „neoliberalismus“ nezískal veřejnou podporu a levice si udržela silnou pozici (například ve Francii za vlády Françoise Mitteranda²), čelila hluboké ideologické krizi.

Sociální demokracie tak utrpěla otřes, kterému nedokázala v dané době čelit. Ve Velké Británii a v Německu, dvou západoevropských zemích, které jsou předmětem zkoumání této práce, byly odstaveny od vlády po dlouhé dvě dekády: Labour Party v letech 1979-1997, SPD v letech 1982 – 1998. Úpadek v těchto stranách vyvolal širokou diskuzi o dalším politickém vývoji, který měl za následek

¹ MEYER, Thomas: *Transformace sociální demokracie*, Brno 2000, s. 10.

² Na počátku osmdesátých let získala francouzská levice poprvé volební vítězství od nástupu de Gaulla v roce 1958 a novou vládu vytvořila koalice socialistů s komunisty. Mitterandova vláda však nedokázala naplnit svoji silně levicovou rétoriku a brzy upadla do vládní krize, ohrožována nejen útoky ze strany francouzské pravice, ale především vnitřními spory a neschopností naplnit volební sliby.

zpochybnění mnoha tradičních dogmat sociální demokracie (včetně orientace na odborové organizace, státocentrické pojetí společnosti, komplexního systému sociální péče „od kolébky až k hrobu“ a především vize lineárního hospodářského rozvoje). Naopak na důležitosti získala témata, která dříve nebyla součástí programu sociální demokracie (jako například ekologie nebo podpora místních komunitních organizací), případně součástí byla, ale v praktické politice stála na okraji (mírové iniciativy, otázky integrace etnických menšin). Diskuze vyústila do doktríny „nové levice“ či „radikálního středu“, jak jej nazval ve své práci Anthony Giddens.

Nová levice je poměrně ambiciózním projektem, který si klade za cíl reformovat sociálně demokratické strany na poměry 21. století. Reaguje na úpadek „modrých límečků“, „*jež reprezentuje pouze kolem 25 procent pracovních sil v dnešní Západní Evropě,*“³ a snaží se oslovit další části voličského spektra. „*Sociálně demokratické strany mohou získat většinu jen tehdy, podaří-li se jim získat souhlas nejméně ve třech různých skupinách voličů: a) stále ještě materialisticky orientované maloburžoazní skupiny, tradicionalističtí dělníci a zaměstnanci z nižších a středních vrstev... b) postmaterialisticky orientovaní příslušníci vyšších sociálních a kulturních povolání... c) příslušníci vrstev pocházející ze sfér společenského vzestupu a z nových uskupení zaměstnanců, kteří spojují materialistickou orientaci na kariéru ve svých povoláních s hedonismem v soukromém životě a s odpovědným racionálním a kritickým přístupem ke klíčovým otázkám společenského vývoje.*“⁴ Nutnost přehodnotit své cílové skupiny nakonec uznaly všechny významné západoevropské socialistické strany, jejich přístup se však velmi liší dle národních specifik a často naráží na vnitrostranické rozbroje.

Tato práce si klade za úkol zhodnotit výsledek tohoto projektu ve dvou významných západoevropských zemích, ve Velké Británii a ve Spolkové republice Německo, z pohledu proměny voličského elektorátu. Volba těchto dvou zemí není náhodná, jelikož jak britská, tak německá sociální demokracie patří

³ CALLAGNAN, John, TUNNEY, Sean: *The End of Social Democracy?* Politics, Surveys, Debates and Controversies in Politics, 21, 2001, č. 1, s. 64.

⁴ MEYER, Thomas: *c.d.*, s. 158.

k neúspěšnějším evropským socialistickým stranám. Spolu s francouzskými socialisty tvoří evropský triumvirát, který má nezanedbatelný vliv na podobu celé evropské levice.

Obě levicové strany – Labour Party v Británii a SPD v Německu – se ztotožnily s trendem „nové levice“, jak ji definoval Giddens, a nyní představují neúspěšnější příklady socialistické renesance na počátku 21. století. „*Blair a Schöder se jednoznačně vymezili vůči tomu, co definovali jako tradiční sociálně demokratický model.*“⁵ Obě strany se definitivně rozloučily s tradičním pojetím levicové politiky a snažily se zaujmout tři rozdílné skupiny voličů, jak je definoval Thomas Mayer. Zjednodušeně lze definovat jako „pozůstatky tradičního elektorátu“, „radikály“ a „novou střední třídu.“

1.1. Hypotéza

Základní otázkou této práce je, zda z hlediska evropského elektorátu „nová levice“ představuje skutečnou alternativu politiky pro 21. století, nebo je jen přechodným jevem. Práce by se měla zabývat jednak programy největší britské a německé socialistické strany, Labour Party a SPD, jednak analýzou jejich volebních výsledků. Výsledkem by mělo být ověření následující hypotézy:

Evropská společnost prošla v posledním čtvrtstoletí hlubokou a nezvratnou společenskou změnou, která z politického hlediska znamenala „rozmrzutí“ dříve neměnných *cleavages*. Postiženy tím byly především levicové strany, jejichž politický program se stal v „terciální společnosti“ zastaralým a nepoužitelným, což vyústilo v rozpad jejich dříve neotřesitelné voličské základny. Volební propad, následovaný teoriemi o „konci sociální demokracie“ vyvolal nakonec vnitrostranickou diskuzi o programové reformě. Z této levicové diskuze prozatím vychází nejlépe ideologie třetí cesty, ačkoliv je tvrdě kritizována zleva. Třetí cesta slibovala zaujmout široké spektrum občanů, zároveň však obětovala dříve nedotknutelná levicová dogmata.

Programový posun do středu, který bývá cílem kritiky „nové levice“, umožnil těmto stranám oslovit střední třídy a stát se zde skutečnou alternativou neoliberalní pravice, zároveň znamenal odcizení tradičního elektorátu.

⁵ GIDDENS, Anthony: *Third Way and Its Critics*, Cambridge 2000, p. 6.

Pozůstatky pracujících tříd již nepatří k „voličskému jádru“ ani Labour Party, ani SPD. V Británii ztrácí tato část obyvatel politickou alternativu a rezignuje na volební účast. V Německu stojí tato nespokojená část za nedávným úspěchem Levicové strany, která vznikla spojením postkomunistické PDS s levicovými odpadlíky z SPD; určitá paralela by se však dala najít i s nedávným vzestupem krajní pravice v německých regionálních volbách.

Poněkud odlišnější je situace u „radikálů.“ Nová levice nedokázala z dlouhodobého hlediska tuto skupinu obyvatel oslovit, ačkoliv jim její program vychází vstříc a obsahuje důraz na ekologické otázky, rovnoprávnost mužů a žen nebo budování multikulturní společnosti. V praktické politice však dochází k rozporu mezi deklarovanými cíli a skutečností, což má za následek odklon těchto voličských hlasů. Důležitý faktor zde hrají alternativní politické strany, které existují v obou zemích (Liberal Democrats v Británii a Die Grünen v Německu). Obě z těchto stran nabízejí daleko radikálnější program v otázkách jako je ekologie, mírová hnutí či politika k etnickým menšinám než nová levice, což je ještě umocněno skutečností, že tyto strany nikdy nenesly na svých bedrech plnou zátěž vládní zodpovědnosti.⁶

Ve svém konečném důsledku proto není elektorát „radikálního středu“ či „nové levice“ ani radikální, ani levicový. V rozporu s původním socialistickým programem se ze západoevropských socialistických stran začínají stávat strany „nové střední třídy“; pokud se tomuto trendu snaží vyhnout, trpí vnitřní krizí a poklesem preferencí.

1.2. Rozdělení práce

Náročnému úkolu této práce, jež spočívá ve sledování proměny elektorátu socialistických stran ve Velké Británii a v Německu, odpovídá i způsob rozčlenění do několika kapitol. Práce je členěna do šesti hlavních kapitol, která mají vlastní strukturu podkapitol, a závěrečného zhodnocení aplikovatelnosti řečené hypotézy v případě Labour Party a SPD.

⁶ Liberal Democrats a jejich předchůdci (Liberal Party a Social Democratic Party) jsou v opozici od druhé světové války; Die Grunen sice byli součástí Schröderovy vlády v letech 1998-2005, kde dokázali s pomocí svého „vyděračského potenciálu“ prosadit některá ze svých programových opatření; nicméně ve vládě tvořili pouze slabšího partnera a vládní zodpovědnost nesla především SPD.

Následující kapitola, „Old Left“ ve staré Evropě, se zabývá postavením, ideologií a politickou klasickou sociální demokracií. Slouží především pro analýzu programových východisek socialistů před koncem sedmdesátých let. Dále je zde popsán fenomén „poválečného konsensu“, nebo také „butskellismu“ mezi evropskou levicí a pravicí. Závěr kapitoly je věnován krizi sedmdesátých let, nástupu neoliberalismu a počátku krize sociální demokracie.

Třetí kapitola, *Proměna západní společnosti*, tvoří určité teoretické zázemí pro celou práci; bylo by nemožné posuzovat proměnu elektorátu levicových stran bez analýzy změn, které ovlivnily celou evropskou společnost. Rozsah práce neumožňuje kompletní analýzu těchto jevů, proto je nutné omezit ji na nezbytnou mez. Rozdělil jsem proto zkoumání těchto jevů na dvě části, jimž se věnují samostatní podkapitoly. První z nich lze definovat jako *Přechod k postindustriální společnosti*, druhou jako *Šíření postmateriálních hodnot*.

Přeměna západoevropské společnosti z industriální na postindustriální měla pro sociální demokracii klíčový význam. S úpadkem klasické ekonomiky postavené na průmyslové výrobě se začala také měnit klasická voličská základna sociální demokracie, průmyslová dělnická třída, ztrácí svůj vliv na společnost a také možnost účinné organizace v odborových organizacích. Naopak zde vzniká nový typ „střední třídy“, nemanuálních zaměstnanců s vyšším vzděláním, který není zdaleka tolik spjat s tradičními hodnotami jako stará střední třída. Oba tyto jevy mají pro sociální demokracii klíčový význam.

Nástup postmateriálních hodnot je jevem odlišným, ačkoliv obě problematiky spolu úzce souvisí. Bez ohledu na „třídní příslušnost“ se od konce 60. let v evropské společnosti projevuje stále silnější postmateriální trend. Každá nastupující generace obsahuje stále větší procento svých příslušníků, kteří preferují více individuální a aktivistický životní styl na úkor tradiční orientace na kariéru a hmotné statky. Tento trend byl pro sociální demokracii obzvláště bolestivý, jelikož měl za následek vznik „alternativní levice“, kterou v drtivé většině evropských společností reprezentují „zelené strany.“ Tyto nové politické subjekty převzali část mladých voličů sociální demokracie a tím de facto vyvolali rozštěp do té doby jednotného levicového tábora.

Čtvrtá kapitola, *Dopad na politickou scénu*, se zabývá dopadem těchto sociologických změn na politický systém. Jedná se především o změnu v modelu *cleavages*, přesněji řečeno o jeho rozmrznutí. Dále jsou zde rozebrány jevy *dealignment* a *realignment*, jež jsou přímým následkem tohoto rozmrznutí, a dopady těchto sociopolitických fenoménů na postavení sociální demokracie.

Pátá kapitola, *Programová reforma sociální demokracie*, se věnuje teoretickému východisku „třetí cesty“. Není mým úmyslem analyzovat podrobný průběh reformy, rozsah práce to neumožňuje a navíc je to vzhledem k obsahu poměrně zbytečné. Soustředí se zde především na teoretická východiska klíčových autorů (Giddens, Meyer) a na přehodnocení levicových hodnot pro 21. století. Jedná se především o postavení socialistů na pravo-levé škále, odklon o dominance socio-ekonomického vnímání společnosti a skloubení principů plurality a rovnosti.

Nejvýznamnější jsou kapitoly šestá a sedmá, které se zabývají aplikací „Třetí cesty“ v praxi. Tato část je rozdělena dle geografického hlediska. Čtvrtá kapitola se zabývá britským případem *New Labour*, pátá německým konceptem *Neue Mitte* spolkového kancléře Gerharda Schrödera. Právě komparace těchto dvou případů je klíčovou částí této práce.

Obě kapitoly mají podobnou strukturu, založenou na chronologické posloupnosti. Nejprve se stručně věnují vývoji obou stran od jejich vzniku až do počátku krize sociální demokracie v sedmdesátých letech; tento krátký náhled do historie je nutný především pro pochopení vývoje jejich programu. Zvláštní pozornost je kladena poválečnému období, akceptaci modelu *welfare state* založeného na keynesiánském sociálně-tržním modelu ekonomiky širokým politickým spektrem a pád tohoto programového konsensu s nástupem neoliberalismu na konci 70.let.

Pokračují reformními procesy, které se udály v obou stranách během 80. a 90. let. Věnují se zde vnitrostranickým sporům mezi tradicionalisty a reformisty, stejně jako volebním propadem obou stran v 80. letech. Nakonec se zabývají okolnostmi přijetí reformy, jejich podobou a jak byla reforma přijata názorovými proudy uvnitř strany.

Nakonec se věnují aplikací programu „nové levice“ v praxi. Jedná se především o nástup socialistických stran zpět k moci na konci 90. let a analýzou jejich vládní politiky, s přihlédnutím k politice „třetí cesty.“ Především se zabývají srovnáním volebních výsledků z voleb, ve kterých se obě strany dostaly po dlouhé opoziční periodě zpět k moci (Labour Party 1997, SPD 1998), a voleb následujících. V britském případě se jedná o volby roku 2001, v německém roku 2005. Může se zde zdát zavádějící použít zrovna tyto případy: z chronologického hlediska by bylo příhodnější použít srovnání voleb z let 2001 (VB) a 2002 (SRN), případně 2005 (obě země). Toto opatření však má své opodstatnění; klíčovým tématem německých voleb 2002 a britských 2005 byla americká intervence v Iráku, což mělo zkreslující vliv na volební výsledky. Podrobná analýza iráckého faktoru na domácí politiku obou států je mimo možnosti rozsahu této práce; navíc zpracování tohoto tématu není pro její účely ani vhodné.

Závěrečná kapitola se zabývá komparací obou případů, ověřením pravdivosti výše zmíněné hypotézy a formulací východisek, které z toho lze vyvodit. Jedná se především o proměnu voličské základny, schopnost „nové levice“ tuto proměnu podstoupit a srovnání úspěšnosti tohoto procesu v evropském kontextu. Z toho také plyne určité poučení do budoucnosti.

1.3. Analýza použité literatury

Reforma sociální demokracie je fenoménem, který láká pozornost mnoha renomovaných autorů od počátku 80. let, nemluvě o širokém zájmu odborné veřejnosti a médií. Nelze si proto stěžovat na nedostatek literatury k tématu. Jedná se jak o klíčové akademické příspěvky k samotné transformaci, tak jejich hodnocení, kritika a interpretace. Část použité literatury tvoří také politické prohlášení a stanoviska zkoumaných politických stran, Labour Party a SPD.

Klíčové v těchto oblastech jsou práce Anthonyho Giddense. Giddens je britským sociologem, ředitelem London School of Economics and Political Science a politickým teoretikem spjatým s britskou a potažmo i evropskou levicí. Je také původním autorem konceptu Třetí cesty a inspirátorem Blairovy politiky *New Labour*. Giddensovo dílo byly stěžejní pro ukotvení této práce. Jedná se především o tituly *Třetí cesta: Reforma sociální demokracie*, *Third Way and Its*

Critics a Where Now for New Labour. Tyto knihy se zabývají přímo proměnou socialistických stran a především Labour Party, a také polemikou s kritiky konceptu Třetí cesty, většinou z levicových pozic. Dále jsem použil tituly *Unikající svět a Důsledky modernity*, které lze zařadit spíše k sociologii; zabývají se změnami v západní společnosti, ke kterým došlo v posledních desetiletích.

Giddensovým protějškem v německém případě je německý politický teoretik Thomas Meyer, který je spjatý s SPD pravděpodobně ještě více než Giddens s Labour Party. Thomas Meyer byl členem Komise pro základní hodnoty SPD a podílel se na transformaci této strany k nové levici. Jeho kniha *Transformace sociální demokracie* je německou obdobou Giddensovy *Třetí cesty* a pracuje přímo s německým prostředím. Rozsah této knihy je do značné míry shodný s rozsahem této práce: Meyer se v ní zabývá analýzou klíčových témat pro identitu socialistických stran, jejich propadem v osmdesátých letech, proměnou evropské společnosti a formulací principů, na kterých by měla stát socialistická strana ve 21. století. Jedinou vadou jeho díla je jeho neaktuálnost; kniha vyšla v Německu roku 1998 a nemůže se tudíž zabývat událostmi posledního desetiletí.

Pro analýzu proměn evropské společnosti představují neocenitelnou pomoc práce sociologa Ronalda Ingleharta, jež definoval samotné principy postmateriální společnosti a přechodu k ní, jež v posledním desetiletí nastává ve vyspělých zemích. Inglehartovy články se zabývají také hodnotovou proměnou mladších generací a jejich dopady na politickou scénu. Dalším důležitým zdrojem bylo známé dílo amerického sociologa Daniela Bella *The Coming of Post-industrial Society*; autor se sice zabývá především prostředím v USA, ale jeho závěry platí i pro západní Evropu. Bell se zabývá dopady přechodu od industriální k postindustriální ekonomice na strukturu společnosti, především postupného úpadku pracujících „modrých límečků“ ve srovnání se rozšířením „nové střední třídy.“

Jako výchozí články pro analýzu britské politické scény v 90. letech a na počátku 21. století můžu doporučit články týmu autorů Harolda D. Clarka, Marianne Stewart a Paula F. Whiteley *New Models for New Labour: The Political*

Economy of Labour Party Support, January 1992-April 1997 a Britain (not) at the Polls 2001. První z nich analyzuje dopady významných událostí z let 1992-97 na voličské preference s přihlédnutím k vzestupu Labour Party a propadu vládnoucích konzervativců. Druhý z nich se zabývá britskými volbami roku 2001; zmiňuje zde především nebývale nízkou volební účast v tradičních obvodech Labour Party, která souvisí s odcizením tradičních voličů straně.

Co se týká kritiky politiky Třetí cesty, tak zde můžu doporučit především Oskara Lafontaine a Noreenu Hertzovou. Lafontaine byl bývalým předsedou SPD v devadesátých letech a nejvýznamnějším představitelem jejího levicového křídla, později se na protest vůči Schröderovu pojetí politiky vzdal stranických funkcí a nakonec roku 2005 opustil stranu a vstoupil do opoziční levicové WASG. Ve své knize *Žádný strach z globalizace: blahobyť a práce pro všechny* předkládá alternativní model reformace socialistické strany, která je vstřícnější k tradičním hodnotám a voličstvu než Giddensova Třetí cesta nebo Schröderův projekt *Neue Mitte*.

Noreena Hertzová představuje kritiku z řad „protestních hnutí“ a radikálních alternativ. Její kniha *Plíživý převrat* je sice zaměřena především proti neoliberálnímu uspořádání světa v posledním čtvrtstoletí, nicméně je velice kritická i k politice Třetí cesty, kterou považuje za mírnější odrůdu thatcherovského neoliberalismu. Autorčina argumentace je v některých případech přinejmenším diskutabilní, v některých věcech si protirečí a její východiska nejsou příliš jasná; kniha však představuje neocenitelný zdroj kritiky z řad „radikálů“, kteří představují jednu z cílových skupin Giddensovy Třetí cesty.

Pro analýzu politiky britské Labour Party můžu jen doporučit dílo Andrewa Thorpa *A History of British Labour Party*. Thorpova studie se zabývá dějinami strany od jejího počátku až do roku 2000, a bývá v akademických kruzích považována za jednu z nejlepších monografií na toto téma. Pro účely této práce jsem použil kapitolu *New Labour* z výše zmíněné knihy a také Thropův článek *What's New About „New Labour*, který se zabývá radikálním vymezením Blairovy *New Labour* vůči *Old Left*, především vůči jejím nejvíce levicovým proudům a politickým opatřením.

Vynikajícím zdrojem pro studium reformních procesů v německé SPD je článek Charlese Leese *Reconstituting European Social Democracy: Germany's Pivotal Role*. Článek se zabývá bojem mezi pravým a levým křídlem o budoucí politiku strany, symbolizovaným soupeřením o předsednictví SPD mezi Schröderem a Lafontainem. Lees se však neomezuje na vnitrostranické spory a hodnotí dopady tohoto boje z celoevropského hlediska, kde chápe SPD jako představitele „středního proudu“ v evropské levicové politice mezi Blairovou Třetí cestou a tradičního přístupu francouzských socialistů. Dle Leese tedy výsledek stranického soupeření v SPD ovlivní podobu levicové politiky v celé Evropě.

Poslední prací, které doporučuji věnovat zvláštní pozornost, je článek *Unfulfilled Promises? The German Social Democrats and their Policy Positions at the State Level between 2000 and 2005*, jehož autorem je Marc Debus. Tato práce se zabývá programy SPD v letech 2000-2005 a postojem voličů k programu strany. Debus přichází s hypotézou, podle níž za odcizení tradičních voličů straně a následnému propadu preferencí SPD můžou rozpory mezi volebními programy a vládní politikou strany. „Nenaplněné sliby“ socialistů z let 1998 a 2002 stály za odcizením strany sociálně slabším vrstvám v letech 2003-2005. Tento postřeh je velmi důležitý ve srovnání s britským případem.

Tématem přerodu levice se zabývá mnoho dalších autorů, a pravděpodobně jich ještě mnoho přibude, jelikož tento proces není (a v dohledné době nebude) u konce. Rozsah práce mi bohužel neumožňuje uvést další z nich.

2. „Old Left“ ve staré Evropě

Sociálně demokratické strany patřily od počátku 20. století k nejdůležitějším aktérům v politických systémech Evropy. Tvoří páteř levicové politické scény ve všech zemích západní Evropy a výrazně se podílely na jeho formování. Lze je označit jako přímý produkt socioekonomické *cleavage* mezi zaměstnavateli (*middle class*) a zaměstnanci (*lower class*), kde se konstituovaly z původních dělnických hnutí jako strany reprezentující zájmy pracujících.

Tyto *cleavages*, neboli „štěpné linie“, jak je definovali Rokkan a Lipset, vytvořily strukturu moderní politické scény. Množství sociálních konfliktů,

vyvolané průmyslovou a společenskou revolucí v 19. století, se promítlo do formování politických stran a potažmo politiky obecně. Třídní otázka tvořila původně jen jednu z těchto linií, postupem času však nabyla na významu oproti otázce náboženské či konfliktu zájmů měst a venkovských regionů. *„Pokračující industrializace vedla k úpadku většiny typů cleavage jiných, než třídních, což vedlo k posílení důležitosti demokratického třídního boje a zamrznutí struktury cleavages.“*⁷ Se vzestupem třídní cleavage rostla také politická síla sociální demokracie, která se na počátku 20. století stala důležitou a v některých zemích nejsilnější stranou politického systému.

Díky své původní marxistické orientaci byly socialistické strany, především před druhou světovou válkou, někdy vnímány jako antisystémové. Ačkoliv na rozdíl od komunistů akceptovaly demokratický politický systém, jejich marxistická orientace na třídní boj je často činila nepřijatelnými pro další politické strany.⁸ Postupně však došlo ke změně programu, především když se socialistické strany potřebovaly ostře vymezit vůči komunistické hrozbě zleva a zároveň se stát plnohodnotným partnerem pro ostatní politické strany. *„Sociální demokraté akceptovali liberální zásady politického řádu... na marxistický volební program postupně rezignovali. Představu radikální proměny společnosti nahradili vizí vytvoření silného sociálního státu s rozsáhlým veřejným sektorem. Jako základ hospodářství akceptovali smíšenou ekonomiku.“*⁹

Tato radikální změna nastala po druhé světové válce; příkladem lze uvést sjezd německé SPD v Bad Godesbergu roku 1959 nebo „vystřízlivění“ z původního levicového radikalismu Labour Party na počátku 50. let. Konec radikální rétoriky a příklon k sociálního reformismu znamenal s jistou nadsázkou „dospění“ sociální demokracie v plnohodnotnou demokratickou stranu. Ve všech evropských zemích¹⁰ získaly socialistické strany důležité postavení v politickém

⁷ MANZA, Jeff, HOUT, Michael, BROOKS, Clem: *Class Voting in Capitalist Democracies Since World War II: Dealignment, Realignment, or Trendless Fluctuation?* Annual Review of Sociology, 21 (1995), s. 141. <http://links.jstor.org/sici?sici=0360-0572%281995%2921%3C137%3ACVICDS%3E2.0.CO%3B2-L>.

⁸ Existují pochopitelně četné výjimky: britská Labour Party se k marxismu nikdy nepřihlásila a brzy se etablovala jako plnohodnotná strana v britském politickém systému, v jiných zemích došlo ke sblížení s liberály především díky společné obavě ze vzestupu autoritářské pravice.

⁹ STRMISKA, Maxmilián, a kol.: *Politické strany moderní Evropy*, Praha 2005, s. 32.

¹⁰ Pochopitelně s výjimkou autoritářských režimů jižní Evropy a komunistických zemí východního bloku.

systemu. „Téměř ve všech evropských zemích byly sociálně demokratické strany v prvních dvou desetiletích po druhé světové válce podporovány nejméně třetinou voličů a v průběhu šedesátých a sedmdesátých let podíl jejich voličů ještě vzrůstal.“¹¹ Nejedná se pouze o rozsáhlý elektorát, kterým tyto strany disponovaly již v předválečném období, ale především o jejich definitivní přijetí jako stran systémových a demokratických. Díky „zamrznutí“ politického systému, jak jej definoval Rokkan s Lipsetem, se jejich dominantní postavení stalo na dlouhou dobu neotřesitelné.

Síla sociální demokracie se neprojevila pouze ve volbách, ale také celkovým vlivem na politiku a společnost západoevropských zemí. I pravicoví rivalové socialistů přijali část jejich programových východisek, především v sociální oblasti. „Sociální soudržnost nastolená plnou zaměstnaností a systém rozsáhlého sociálního zabezpečení odpovídaly atmosféře, jež ve světě panovala v době tvrdě vybojovaného míru a volání po stabilitě a jistotách.“¹² Politika „welfare state“, vycházející z požadavku regulace trhu ve prospěch udržení určité sociální úrovně evropského obyvatelstva, se stala součástí programu všech etablovaných politických stran, od italských socialistů až po britskou Conservative Party. „Dohoda o základních principech, politický konsenzus západní společnosti, nyní stále větší měrou zahrnuje pozice, které dříve ostře rozdělovaly levici od pravice. A tato ideologická dohoda, kterou lze nejlépe popsat jako konzervativní socialismus, se stala ideologií hlavních stran v rozvinutých státech Evropy a Ameriky.“¹³ Období od 50. do 70. let lze proto označit za „zlatou éru“ klasické sociální demokracie, kterou Giddens a jiní soudobí teoretikové označují za „Old Left.“

2.1. Klasická sociální demokracie a její politika

Sociální demokracii „starého stylu“ lze považovat za klasický případ masové politické strany. Disponovala početnou členskou základnou,

¹¹ MEYER, Thomas: *c.d.*, s. 40.

¹² HERZOVÁ, Noreena: *Plíživý převrat*, Praha 2003, s. 28.

¹³ LIPSET, Seymour Martin: *Some Further Comments on „The End of Ideology“*. The American Political Science Review, r. 60, 1966, č. 1, s. 17, <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28196603%2960%3A1%3C17%3ASF%20CO%3B2-W>.

rekrutovanou skrze systém dceřiných organizací. Tato členská základna však byla do značné míry homogenní: tvořili ji především nižší třídy městských obyvatel, manuální zaměstnanci v průmyslové sféře a část inteligence, především levicové orientace. Jako klasická masová strana měla sociální demokracie k dispozici širokou škálu dceřiných organizací, z nichž lze zmínit především odborové hnutí. Hlavně ve Velké Británii měly odbory průmyslových dělníků privilegovanou pozici oproti „běžným“ členům v Labour Party, díky principu kolektivního členství. Britské odbory tak doslova držely vedení Labour Party v šachu a byly schopné formovat stranickou politiku ve svůj prospěch.

Této členské základně odpovídal program strany. Přes určitou diversitu levicovém elektorátu (zaměstnanci státních služeb, levicová inteligence, příslušníci středních tříd s určitým sociálním smýšlením) tvořili jeho většinu právě příslušníci „nižších tříd“ a jejich zájmům se přizpůsoboval program strany.¹⁴ Tento program lze charakterizovat dvěma hlavními rysy: důraz na silnou roli státu a idea lineárního hospodářského růstu.

Program sociální demokracie byl zajišťován především skrze širokou paletu státních zásahů. *„Přítomnost státu v ekonomice i v jiných oblastech společnosti je normální a žádoucí, neboť veřejná moc představuje v demokratické společnosti kolektivní vůli.“*¹⁵ Socialisté vycházeli z keynesiánského modelu ekonomiky, spojeného s regulační rolí státu v ekonomice. Stát měl v ekonomice dvojí roli: svými zásahy měl bránit krizím vzniklým z nedokonalosti tržních mechanismů (což je původní smysl Keynesovy ekonomické teorie) a zároveň měl působit jako nástroj redistribuce příjmů na podporu rovnostářské společnosti.

Idea rovnostářské společnosti, na které je celá socialistická ideologie postavena, s rolí státu úzce souvisela. Stát měl přerozdělováním příjmů mírnit sociální rozdíly ve společnosti, čehož se docílilo silně progresivním zdaněním a širokým spektrem sociálních služeb, regulovaných z centra. Nedílnou součástí jejich politiky byla podpora zdravotnictví a školství; *„vedle sociálního zajištění a*

¹⁴ Svou roli zde také sehrálo to, že „nedělničtí“ voliči tvořili jen malou část voličského spektra, navíc „sociálně zodpovědnou“ a tedy schopnou obětovat své zájmy zájmu „celku.“

¹⁵ GIDDENS, Anthony: *Třetí cesta*, Praha 2001, s. 18.

*účasti na rozhodování zaměstnanců byl touto cestou umožněn i společenský vzestup jejich dětí zlepšeným přístupem ke vzdělání a tím k vyšším povoláním.*¹⁶

Paradoxně si tak sociální demokraté oslabili svoji voličskou základnu v budoucnosti; tento aspekt socialistické politiky bude popsán v dalších kapitolách.

Druhým faktorem politiky „staré levice“ byl lineární model modernizace. Modernizace hrála v socialistické ideologii vždy klíčovou úlohu; *„měl by být uveden příklad v podobě Gaitskellova revizionismu v padesátých letech a Wilsonovy technokratické modernizace v letech šedesátých.*¹⁷ Podobný vývoj lze sledovat i v Německu, především od přelomového sjezdu v Bad Godesberg. Tato modernizace však byla chápána pouze v úzkém, socioekonomickém smyslu. Sociální demokracie měla podporovat hospodářský růst, chápaný v dobovém kontextu jako průmyslový rozvoj. *„Pro sociální demokracii byla technicko-hospodářská stránka projektu pokroku zvláště důležitá i proto, že zastupovala zájmy vrstev a skupin, které doufaly, že z trvale se rozvíjejících výrobních sil získají nejvíce, neboť dosud byly ze společenského bohatství dalekosáhle vylučovány.*¹⁸

Socialisté vlastně sledovali podobný cíl jako pravice, důležitým rozdílem zde byl fakt, že jejich cílem byla distribuce benefitů pokroku do celé společnosti. Rozvoj průmyslové ekonomiky byl v tomto chápání nezbytným prostředkem pro zajištění plné zaměstnanosti a solidní životní úrovně zaměstnanců. „Stará levice“ dobře chápala, že bez rozvinuté ekonomiky se jejich štědrý sociální systém zhroutí, že zpomalení ekonomického růstu vede k vyšší nezaměstnanosti a tedy i vyšším nárokům na sociální systém. Z toho důvodu kladli důraz na modernizaci.

Je však nutné opět zdůraznit, že tento koncept byl chápán pouze v materiálním smyslu. „Stará levice“ přes své vznešené ideály reflektovala především požadavky svých voličů. Rozvoj „nemateriálních“ sfér jako je životní prostředí, kultura či občanská společnost byly tudíž v pozadí socialistického

¹⁶ MEYER, Thomas: *c.d.*, s. 45.

¹⁷ ALLENDER, Paul: *What's New in New Labour*. Politics, Surveys, Debates and Controversies in Politics, r. 21, 2001, č. 1, s. 58.

¹⁸ MEYER, Thomas: *c.d.*, s. 36.

programu. „Všeobecně nelze říci, že by klasická sociální demokracie byla vůči ekologickým (a jiným) otázkám přímo zaujatá, bylo pro ni však obtížné se přizpůsobit.“¹⁹ Tím, že upřednostňovala centralizované státní orgány na úkor místní samosprávy, neziskových organizací a občanských iniciativ, zbavila se možnosti pozitivně působit na místní úrovni. Socialistická opatření měla být řešena plošně; na partikulární zájmy jednotlivých skupin proto nebyl brán zřetel dle zásady „co prospívá celé společnosti, prospívá i jednotlivcům.“

2.2. Nástup neoliberalismu a konec „Old Left“

V sedmdesátých letech se tento model dostal do krize, kterou rozpoutal „ropný šok“ na konci roku 1973. „Eskalující ceny ropy roztočily spirálu cen a platů, což mělo za následek hospodářský útlum, nezaměstnanost a v některých zemích až dvacetiprocentní inflaci. Keynesovská doktrína, která byla po předchozích třicet let úspěšná, se v těchto problematických dnech ukázala jako nevhodná... praxe vyvrátila jedno ze základních dogmat, které hlásí, že inflace nemůže stoupat zároveň s nezaměstnaností.“²⁰ Během řešení krize opustili západní vlády politiku státních stimulů a zásahů do ekonomiky ve prospěch restriktivní rozpočtové politiky a omezení státních výdajů, včetně dříve nedotknutelných oblastí „welfare state.“

„Keynes, nebo spíše zvlgarizovaný keynesismus, který byl v módě od roku 1945, upadl v nemilost a začaly se uplatňovat názory anglického ekonoma a laureáta Nobelovy ceny Friedricha von Hayeka a vídeňské školy a amerického ekonoma Milтона Friedmana a chicagské školy.“²¹ Podle neoliberální perspektivy bylo žádoucí ukončit intervence státu v ekonomice a ve společnosti, radikálně omezit přerozdělování příjmů a především dekonstrukci „welfare state.“ Alternativa – pokračování státních zásahů do politiky – se ukázala být neúčinná, jak se ukázalo za Callaghanovy vlády ve Velké Británii na konci 70. let. Pokus o syntézu řešení krize s uchováním sociálních výtoků selhal, což mělo politický dopad na tradiční levici. Ta byla vystavena útokům zprava i zleva; první ji

¹⁹ GIDDENS, Anthony: *Třetí..., c.d.*, s. 19.

²⁰ HERZOVÁ, Noreena: *c.d.*, s. 29.

²¹ JOHNSON, Paul: *Dějiny dvacátého století*, Praha 1992, s. 707.

obviňovali z neschopnosti vyrovnat se s krizí, druzí ze snahy omezit sociální výtobytky. To vše usnadnilo nástup nové, neoliberální pravice.

*„Vláda, která se podřizuje hospodářskopolitickým implikacím neoliberalismu, je povinna stát co nejvíce stranou hospodářského dění. Státní vliv je zapotřebí udržovat co možná nejmenší, společenské životní podmínky je zapotřebí co nejvíce privatizovat. Daně je třeba snižovat a subvence, především v sociální oblasti, omezit na nejnižší míru.“*²² Tuto novou doktrínu převzaly ke konci 70. let pravicové strany, čímž ukončily ideologické příměří s levicí, charakteristické pro předcházející léta. Neoliberalismus adoptovala prakticky celá pravice: počínaje vojenským režimem generála Pinocheta v Chile přes americkou Republican Party za Ronalda Reagana, konzervativce Margareth Thatcherové, německou vládu Helmuta Kohla až po liberální strany na Novém Zélandu, které byly do té doby počítány spíše k levici. Ačkoliv se aplikace neoliberalismu v různých zemích značně lišily, jedno měly společné: znamenaly tvrdý útok na sociální uspořádání, vzniklé během posledních desetiletí.

Sociální demokracie nedokázala tomuto náporu čelit, ačkoliv se v kontextu doby jednalo o poměrně extrémní výkyv doprava. Stará doktrína státních zásahů a přerozdělování nepředstavovala pro neoliberalismus životaschopného soupeře, jak ukázaly volební výsledky. Ačkoliv nelze mluvit o zániku levice, její voličská podpora se značně zmenšila. *„O tom, že byl programový posun nezbytný, svědčí změny ve složení struktury voličů, na které musely reagovat všechny sociálně-demokratické strany. Třídní poměry, které určovaly politickou příslušnost i volební preference, se dramaticky změnily především díky radikálnímu úbytku továrních dělníků... (a) došlo k hodnotovým změnám, způsobeným zčásti generačními změnami a zčásti reakcí na jiné vlivy.“*²³ Západní společnost se plíživě proměnila, aniž to socialisté dokázali reflektovat. Komplex *cleavages* „rozmrznul“: třídní rozpory přestaly hrát v politice rozhodující úlohu a na významu začaly nabývat nové otázky, zabývající se imigrací, ekologickými otázkami nebo evropskou integrací. Neoliberalismus tyto otázky neřešil, ale nabídl demontáž

²² LAFONTAINE, Oskar, MULLEROVÁ, Christa: *Žádný strach z globalizace – blahobyt a práce pro všechny*, Praha 1999, s. 161.

²³ GIDDENS, Anthony: *Třetí..., c.d.*, s. 27.

dosavadního strnulého systému ve prospěch společnosti, kde se lidé starají o své záležitosti sami.

3. Proměna západní společnosti

3.1. Terminologický úvod

Na počátku této kapitoly je nutné udělat jasno v terminologii. Existuje několik termínů, které se snaží definovat změny v západní společnosti. Tato část práce vychází především z díla Daniela Bella, Anthony Giddense a Ronalda Ingelhart. Zmínil bych zde především rozdíl mezi „postindustriální“, případně „postmateriální“ společností, kterou definují výše zmínění autoři, a termínem „postmoderní“, který se v některých sociologických knihách vyskytuje.

Problémem je především samotná definice postmodernity. *„Postmodernita je často používána jako synonymum pro postmodernismus, postindustriální společnost ap. I když idea postindustriální společnosti, jak ji vypracoval například Daniel Bell, je vysvětlena dobře, o dalších dvou uvedených pojmech to zdaleka neplatí.“*²⁴ Postmodernismus jako takový existuje pouze jako určitý umělecko-estetický směr; snažit se tento termín naroubovat na určitý typ uspořádání západní společnosti je však přinejmenším problematické. Ačkoliv společenské změny v posledních desetiletích ovlivnily snad veškeré aspekty západní společnosti, nelze mluvit od odklonu od „moderní společnosti“, spíše k jejím změnám v daném moderním rámci.

Anthony Giddens definuje čtyři základní rysy moderní společnosti: kapitalismus jako „systém produkce zboží, který je založen na vztahu mezi soukromým vlastnictvím kapitálu a nemajetnou námezdní prací“²⁵; industrialismus ve smyslu vztahu společnosti k přírodě a sobě navzájem, odklonu od tradičního (předmoderního) uspořádání a „koordinaci lidské činnosti, strojů, vstupů surovin a výstupů zboží“²⁶, systému sociálního dohledu skrze veřejné aparáty jako jsou školy či pracoviště a kontrolu toku informací, a kontrolu

²⁴GIDDENS, Anthony: *Důsledky modernity*, Praha 2003, s. 46.

²⁵ Ibid, s. 55.

²⁶ Ibid, s. 56.

prostředků násilí skrze instituci moderního státu. Ačkoliv jsou některé z těchto rysů na pohled zpochybnitelné, stále tvoří základ západních společností a de facto i společností vyspělých států celého světa.

Jistě lze namítnout, že především kontrola informací a kontrola prostředků násilí jsou v dnešní době přinejmenším omezené, nicméně to záleží pouze na úhlu pohledu. Úroveň dohledu nad společností a kontroly informací se liší dle liberálnosti dané společnosti; nicméně i nejsvobodnější společnosti západní Evropy mají efektivní policejní aparát k dohledu nad veřejností a určitou kontrolu nad tokem informací, ač je pochopitelně nelze srovnávat s čínským represivním systémem. Stejně tak monopol nad užitím násilí je stále pod kontrolou státu; výjimkou jsou země „třetího světa“, které však lze považovat za předmoderní společnosti.

S výjimkou umění a určitých filosofických směrů je proto používání termínu „postmoderní“ značně zavádějící. Implikuje tak představu, že se dnešní západní společnost liší od společnosti v letech sedmdesátých stejně radikálně, jako se ta lišila od společnosti 18. století. To je pochopitelně zcela nesmyslné. Abych předešel nedorozumění, budu zde raději používat termíny „postindustriální“ a „postmateriální“. První z nich se vztahuje k ekonomické proměně západní společnosti posledních desetiletí, druhý k přijetí nového systému hodnot mladými generacemi, ke kterému dochází ve stejné době. Oba mají pro sociální demokracii klíčový význam.

Podstatnou změnou prošel pouze jeden z aspektů, a to jen ve svém užším významu: industrialismus. Industriální společnost vznikla na přelomu 18. a 19. století ve Velké Británii, nicméně během následujícího staletí se rozšířila do dalších zemí. *„Industriální společnosti – především ty na severoatlantickém pobřeží plus Sovětský svaz a Japonsko – jsou zboží produkující společnosti... Svět se stává technickým a racionalizovaným. Stroje převládají, a rytmus života je určen mechanicky.“*²⁷ Poptávka po námezdní pracovní síle spolu s rozkladem tradičního venkovského života ústí k migraci značné části populace do měst, kde

²⁷ BELL, Daniel: *The Coming of Post-industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York 1976, s. 126.

se z ní stávají masy nekvalifikovaných, případně částečně kvalifikovaných dělníků. Společnost je zorganizována masově a mechanicky pro vyšší efektivitu; obrazem takto organizované společnosti jsou v té době vzniklé politické strany a hnutí. „Pro ty, kteří spojují modernitu především s kapitalismem či industrialismem, je dělnické hnutí sociálním hnutím par excellence.“²⁸ Jeho voličskou základnou jsou masy nekvalifikovaných a částečně kvalifikovaných dělníků; jeho programem je zlepšení životních podmínek pro tyto masy.²⁹ Formuje se ekonomická *cleavage* mezi pracujícími a střední třídou, která se na následná desetiletí stane základem politického systému západní Evropy. Třídní otázka jako nejdůležitější politické téma je proto těsně sejata s industriální společností, která jej vytvořila.

3.2. Postindustriální společnost

Industriální společnost však začne podléhat vnitřním změnám ještě dříve, než se socialisté skutečně dostanou k moci. „Před první světovou válkou ortodoxní socialistická teorie věřila, že se proletariát rozšíří a střední třída je odsouzena k zániku. V Německu „stará“ střední třída malých podnikatelů, drobných farmářů a nezávislých profesionálů začala zanikat, ale stejnému procesu začala podléhat pracující třída: v letech 1895-1925 se poměr nájemných dělníků k celkovému počtu pracovních sil změnil z 56,8% na 45,1%. Mezi nimi vznikla nová vrstva – zaměstnanci bílých límečků, administrativní a profesionální; a jejich počet začal vzrůstat.“³⁰ Již na počátku 20. století proto začala vznikat nová třída, nemanuální zaměstnanci v průmyslových podnicích, která se již svou existencí vymykala z tradičního pojetí třídního konfliktu: ačkoliv ji lze označit jako „zaměstnaneckou“, a proto podobnou „pracující třídě“, charakter její práce a životního stylu ji blíží spíše ke střední třídě.

„Bílé límečky“ existovaly tedy již v průmyslové společnosti přelomu 19. a 20. století. Ekonomika založená na masové výrobě zboží složitým

²⁸ GIDDENS, Anthony: *Důsledky...*, c.d., s. 141.

²⁹ Představy, jak tohoto zlepšení dosáhnout, se značně liší podle dané strany či hnutí; varianty oscilují od mírného reformismu přes marxistické představy o radikální transformaci společnosti skrze demokratické nástroje po leninský program násilné přestavby společnosti pod vedením úzké avantgardní skupiny – komunistické strany.

³⁰ BELL, Daniel: c.d., s. 69.

zpracovatelským procesem potřebovala zaměstnance, schopné celý proces zorganizovat. Jak se výrobní proces stával stále složitější, rostly nároky na zaměstnance. „*Řemeslník minulosti byl nahrazen dvěma novými figurami – inženýrem, který byl zodpovědný za plánování a průběh práce, a částečně kvalifikovaným dělníkem, jež se stal lidským ‚kolečkem‘ mezi stroji.*“³¹ „Modré límečky“, tovární dělníci, však převyšovali počet „bílých límečků“ několikanásobně a proto nemanuálně pracující zaměstnanci nepředstavovali do druhé poloviny 20. století významnou politickou sílu, přinejmenším ve srovnání s dělnictvem: „*Idea pracující třídy a příslušnosti k pracující třídě měla bezpochyby silný vliv na pochopení vlastní identity pro mnoho lidí; byla také silně spojena s vzestupem dělnického hnutí, včetně jeho hlavního politického subjektu, Labour Party.*“³² Manuální pracující proto představovali již od konce 19. století významnou politickou sílu, zatímco „bílé límečky“ nikoliv. Se sklonkem industriální éry se však situace proměnila.

Podstatným jevem po druhé světové válce se staly přeměny v ekonomice, orientované nyní stále více na sektor služeb. Tato terciární sféra existovala již dříve a de facto představovala nedílnou součást industriální společnosti; byla však orientována jednoznačně na distribuci a dopravu průmyslového zboží a tím de facto plnila určitou „pomocnou“ úlohu sekundární sféře. Počet lidí zaměstnaných v tomto sektoru stoupal s počtem zaměstnanců v průmyslu; „*po celou dobu, co máme záznamy o distribuci pracovních sil, nacházíme tendenci ke zvyšování v sektoru služeb.*“³³

Poměr se začal měnit po druhé světové válce, přičemž v Západní Evropě se projevil o něco později ve srovnání se Spojenými státy. V souvislosti s poválečnou hospodářskou konjunkturou se projevil strmý nárůst terciárního sektoru. „*V letech 1947-1968 byl 60% nárůst pracovních míst ve službách, zatímco pracovní místa ve výrobní sféře se změnila o pouhých 10%.*“³⁴ Lze také pozorovat proměnu v prosperitě jednotlivých profesí uvnitř sekundární sféry:

³¹ Ibid, s. 127.

³² PRANDY, Kenneth: *Class, the Stratification Order and Party Identification*. British Journal of Political Science, r. 30, 2000, č. 2, s. 245.

³³ FUCHS, Victor: *The Service Economy*, New York 1968, s. 22.

³⁴ BELL, Daniel: *c.d.*, s. 130.

některé tradiční podniky, například důlní průmysl, začaly nezadržitelně upadat, a mírný nárůst pracovních míst lze přičíst především konjunktury ve stavebním průmyslu.³⁵ Tradiční a zavedené profese prožívají úpadek, zatímco „sezónní“ stavebnictví vykazuje jasný vzestup. Tento trend měl pochopitelně vliv na dělnická a odborová hnutí, která jej oprávněně vnímají jako ohrožení svých vlastních zájmů, a skrze ně na levicové strany v dotyčných zemích, které se snažily udržet zaměstnanost.

Podobně se změnil i terciární sektor, který dříve plnil jen úlohu „pomocníka“ v dopravě a užitkových službách. V těchto oblastech je zřetelný pokles; skutečným tahounem vzestupu terciárního sektoru se stávají obchodní a finanční služby, „profesionální poradenství“, zdravotní péče, vzdělání a administrativa, ať již ve vládní či soukromé režii. Tyto obory vykazují zvýšenou poptávku po vysokoškolsky vzdělaných, flexibilních a schopných zaměstnancích; na druhé straně, podobně jako ve výrobní sféře, klesá zájem po manuálně pracujících dělnících na trvalý úvazek.

Tento proces ještě usměrily „ropné šoky“ sedmdesátých let, které způsobily ekonomickou krizi v západních státech. Tradiční průmyslové podniky, založené na průmyslové výrobě, musely se vzrůstající cenou energie a dovozu v lepším případě omezovat výrobu, v horším zkrachovaly. Jejich závislost na státních subvencích a zakázkách měla navíc dopady v osmdesátých letech, kdy neoliberální politika vedla ke snížení veřejných výdajů. Naopak „nová“ odvětví, založená na informačních technologiích a sektoru služeb nebyla krizí natolik postižena a v osmdesátých letech zažila nebývalý růst; příkladem může být například boom sektoru spotřební elektroniky. *„K nejdynamičtěji se rozvíjejícím odvětvím současné ekonomiky patří finance, počítače a software, telekomunikace, biotechnologie a komunikační průmysl. Ve Spojených státech zaměstnává telekomunikační průmysl více lidí, než kolik jich zaměstnává automobilový průmysl a výroba automobilových komponentů dohromady.“*³⁶

³⁵ Ibid, s. 130.

³⁶ GIDDENS, Anthony: *Third Way and...*, c.d., s. 69.

Lze tudíž sledovat dva souběžné trendy. Na jedné straně klesá počet pracovních míst pro manuálně pracující zaměstnance ve výrobní sféře, která byla jejich hlavním zaměstnavatelem v předcházejících desetiletích. Dřívější model trvalého zaměstnání po celý život se hroutí ve prospěch nestálých, sezónních zaměstnání. Tomuto trendu podléhají i obrovské průmyslové koncerny. *„Uvnitř modrých límečků nastal stálý a trvalý posun od přímé produkce k nevýrobním činnostem, jak stále více a více činností začíná být automatizováno a pracující jsou stále více zaměstnáváni k řízení strojů, jejich opravě a údržbě, než aby byli postaveni k montážnímu pásu.“*³⁷

Na straně druhé se objevuje stále větší poptávka po profesionálních a vzdělaných zaměstnancích pro nemanuální obory, které dříve neexistovaly nebo se vyskytovaly v nižší míře. *„Centrální osobou zde je profesionál, jelikož je schopen, díky svému vzdělání a přípravě, zajistit právě ty schopnosti, které jsou stále více vyžadovány postindustriální společností.“*³⁸ Nová terciární ekonomika je postavena na práci s informacemi a klade důraz na kvalitu místo na kvantitu, čímž se zcela rozchází s dřívější industriální společností.

Masy částečně kvalifikovaných dělníků, jež tvořily významnou část pracovních sil, nyní ztrácejí na významu; v mnoha odvětvích je nahrazuje „nová střední třída“, jež sice nemá přímý vztah k vlastnictví daného podniku, nicméně svým životním stylem se více blíží ke „staré“ střední třídě než k pracujícím masám. Tento společenský posun má pochopitelně své politické dopady; *„numerická váha pracující třídy upadá, stejně jako stoupá politický odpor ke zvyšování daní mezi střední třídou a lépe placenými pracovníky.“*³⁹

Výsledkem společenských proměn však není okamžitý vzestup pravice, jak by se na první pohled dalo očekávat, ale spíše programová krize etablovaných politických stran. V západní společnosti dochází k jevu, který bývá označován jako „dealignment“; odcizení voličů jejich „přirozeným“ politickým stranám a všeobecná kritika strnulé stranické politiky. Klasická třídní cleavage se během poválečných let postupně rozmělnila, jak se rozmělnila třídní základna

³⁷ BELL, Daniel: *c.d.*, s. 130.

³⁸ *Ibid.*, s. 127.

³⁹ CALLAGHAN, John, TUNNEY, Sean: *c.d.*, s. 64.

společnosti sama o sobě. Pravice pouze dokázala na tyto změny zareagovat rychleji, vzdát se tradičního programu a úspěšně aplikovat nový, jak ukázal nástup thatcherovského neoliberalismu.

3.3. Postmateriální hodnoty

Druhým a neméně podstatným jevem, který zasáhl sociální demokracii v 70. a 80. letech, byla radikální změna hodnot nastupující generace. Tato změna byla nejviditelnější ve vyspělých státech západní Evropy, především ve Velké Británii, Spolkové republice Německo a Nizozemí. Jádrem změn je odklon od hodnot dřívější generace, postavené především na socioekonomických otázkách.

Nepochybný vliv zde mělo dlouhé období prosperity, které ovlivnilo poválečnou generaci; *„jak se zabezpečení žití samo o sobě stále více zvyšuje, materiální důraz na ekonomické a fyzické zabezpečení ztrácí na významu, a lidé stále více upřednostňují nemateriální požadavky, jako je svoboda, sebevyjádření, a kvalita života.“*⁴⁰ Této změně podléhají mnohem více hospodářsky rozvinuté státy západní Evropy, než poněkud zaostalejší společnosti Evropy jižní. Všeobecně se tento trend ujal především v zemích s vysokou životní úrovní a velkou úrovní ekonomického zabezpečení; regiony s nižší životní úrovní vykazují stále velké procento „materiálně orientovaných“ i mezi mladší generací. Lze proto říci, že se postmaterialismus jako takový prosazuje až v okamžiku, kdy jsou materiální problémy dané společnosti již „překonané“.

Druhou charakteristikou tohoto fenoménu je jeho provázanost s mladší generací, narozenou v období po druhé světové válce. *„V roce 1970 ukázal průzkum hodnotových priorit v šesti západoevropských společnostech, že mladí Evropané mají zcela hodnoty značně odlišné od starších. Když byli požádáni o výběr ze soupeřících cílů, starší Evropané označovali materiální hodnoty jako udržení pořádku a boj s inflací, zatímco mladší Evropané byli ochotnější dát největší důraz na postmateriální cíle jako sounáležitost (k určité skupině) nebo*

⁴⁰ INGLEHART, Ronald, ABRAMSON, Paul M.: *Measuring Postmaterialism*. The American Political Science Review, r. 93, 1999, č. 3, s. 665. <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28199909%2993%3A3%3C665%3AMP%3E2.0.CO%3B2-5>.

*sebevyjádření.*⁴¹ S každou další nastupující generací dochází ke zvýšení poměru „postmateriálních“ voličů vůči „materiálním“, přestože existují určité výkyvy, způsobené především ekonomickými otřesy; dlouhodobá tendence však ukazuje na sílící postmateriální trend.

Podle Inglehartovy studie je tato tendence nejsilnější ve Velké Británii, Německu a v Nizozemí; naopak Francie nebo Itálie si stále udržely velké procento „materialistů“ i v mladších generacích. Souvislost zde lze hledat především v rozdílné ekonomické úrovni daných zemích; přesto i údaje z těchto „materialistických“ zemí prokazují postupné šíření postmateriálních hodnot mezi nastupujícími generacemi. A přestože lze zaznamenat určitý pokles tohoto trendu na počátku devadesátých let, je zřejmé, že každá další nastupující generace je méně materialisticky orientována než ta předchozí, jak dokazují Inglehartovy studie.

Postmateriální orientace znamená další ránu klasickému pravo-levému politickému spektru. *„Jeví se, že růst významu postmateriálních hodnot se podílel na úpadku voleb podle sociální třídy a vzestupu nových společenských hnutí, především enviromentálních hnutí a stran.“*⁴² Nejde jen o ekologická hnutí a spolky, ale o širší fenomén. Mezi společenské organizace, které vznikly následkem šíření postmaterialismu, můžeme zařadit mírová hnutí, organizace na ochranu spotřebitelů, hnutí na ochranu lidských práv, expanse nadací na podporu handicapovaných lidí (ať se tím myslí postižení spoluobčané, nebo obyvatelé Třetího světa), ale také extremistické formace, protestující vůči evropské integraci nebo imigrantům. Postmateriální trend přinesl do politiky mnoho nových problematik a položil důraz na zanedbávaná témata, jako například ekologie, vztahy ke „třetímu světu“ nebo kulturní témata.

⁴¹ INGLEHART, Ronald, ABRAMSON, Paul M.: *Generational Replacement and the Future of Post-Materialist Values*. The Journal of Politics, r. 49, 1987, č. 1, s. 231. <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3816%28198702%2949%3A1%3C231%3AGRATFO%3E2.0.CO%3B2-O>.

⁴² INGLEHART, Ronald, ABRAMSON, Paul M.: *Economic Security and Value Change*. The American Political Science Review, r. 88, 1994, č. 2, s. 336. <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28199406%2988%3A2%3C336%3AESAVC%3E2.0.CO%3B2-2>.

4. Dopad na politickou scénu

Rozsáhlé socioekonomické změny, které proběhly v posledním čtvrtletí dvacátého století, měly pochopitelně silný dopad na politickou scénu evropských zemí. Na první pohled se může zdát, že levice byla roztržštěním voličské základny postižena hůře než pravice. Neoliberální osmdesátá léta znamenala pro západní levici šok: její programová východiska se ukázala jako neúčinná a její voličská podpora tála jako led na slunci. Velkou Británií a Spolkovou republiku Německo na téměř dvě desetiletí ovládly pravicové strany (či pravicové koalice), zatímco francouzská levicová koalice socialistů, komunistů a Zelených v letech 1982-1986 se potácela od krize ke krizi.

Bylo by však omylem domnívat se, že západní společnost prodělala nějaký mohutný a trvalý obrat doprava. Po určité době se okouzlení neoliberalismem rozplynulo a pravicové strany nyní musí čelit podobnému problému, jako strany levicové. Stabilní voličské jádro obou stran se s větší mírou vytratilo, etablované strany se staly terčem kritiky a naopak se objevily „alternativní“ politické subjekty. Mezi ně lze započítat především „zelené“ strany a extrémní pravici, ale také regionální, protestní a *single-issue*⁴³ strany. Značná část populace se odklonila od dřívějších voličských preferencí; někteří z nich dali přednost novým subjektům, jiní na politickou participaci zcela rezignovali. Tyto jevy bývají v západní literatuře popsány jako *dealignment* a *realignment*.⁴⁴

4.1. *Dealignment*

Dealignment popisuje jev, který byl již nastíněn v předchozích kapitolách. Především znamená konec klasických „pilířových“ stran, jak je známe z minulosti. Politické strany se v období „masové“ politiky opíraly o určitou část obyvatelstva, jejíž zájmy zastupovaly v politickém dění. Tato skupina byla většinou dána dle socio-ekonomického postavení, ačkoliv existovaly i jiná

⁴³ „Single-issue party“ je stranou, která se zaměřuje na jeden určitý politický cíl. Většinou nemají dlouhého trvání a málokdy disponují koherentním volebním programem, jejich schopnost získat si voliče radikální rétorikou a požadavky by však neměla být podceňována. Ačkoliv se tedy nejedná o strany schopné existovat dlouhodobě, dokáží znatelně ovlivnit politickou scénu, především v době voleb.

⁴⁴ „Alignment“ mimo jiné v angličtině znamená politickou angažovanost nebo politickou příslušnost k určitému politickému směru. „Dealignment“ proto znamená „odpoutání“ občanů od své tradiční socio-politické identity, stejně jako „realignment“ přijetí politické identity nové.

rozlišovací kritéria (náboženská či národnostní). Jejich význam však lze považovat v poválečné Evropě za méně podstatný než u ekonomické „cleavage“, která determinovala strukturu stranického systému. Tento systém byl ve všech západoevropských zemích jasně definován dle pravo-levé linie, ať se již konstituoval jako dvojstranický či vícestranický. Jako typický zde můžeme považovat britský model dvou stran, německý „dva-a-půl“ systém s vyvažovací FPD mezi silnými SPD a CDU, případně severský model soupeření silné socialistické strany s koalicí menších pravicových stran.

Politické subjekty se v této době opíraly o pevný kádr voličů, jehož preference byly pevně určeny. Strany disponovaly širokým spektrem dceřiných organizací, které působily jako „výchovní“ faktor voličů; jednalo se především o stranické odbory, ale také o organizace žen, mládežnická hnutí či náboženské organizace. Politické preference byly pevně dány a strany ve volbách soupeřily především o poměrně úzkou skupinu nerozhodnutých voličů. Tento systém však byl dán určitou strnulostí sociální struktury, která se od šedesátých let začala postupně rozpadat, jak bylo nastíněno v předchozí kapitole.

„V průmyslových zemích, a do určité míry vlastně všude ve světě, se v důsledku společenských a ekonomických změn rodí něco, co vědci nazývají „novou politickou kulturou“. Tato kultura se rozchází od tradičního modelu politiky tříd, na jejímž základě vzniknul socialismus a sociální demokracie, a která stála také u zrodu tradičních koncepcí kapitálu a námezdní práce.“⁴⁵ Příloha 1 ukazuje pokles volebních preferencí levice dle třídní příslušnosti ve čtyřech západoevropských zemích a v USA. Nejsilnější je tato tendence patrná ve Spojených státech, což lze vysvětlit absencí klasického třídního konfliktu, jak je známý z Evropy, a vysokou úrovní sociální mobility. Také je třeba zmínit, že Democratic Party v USA se od klasické evropské levice značně liší.

Přesto lze pozorovat klesající tendenci i u zmíněných evropských zemí. Nejméně patrný je tento vývoj ve Francii, kde je pokles za druhou polovinu 20. století jen malý a naopak v 80. letech lze pozorovat posílení třídní příslušnosti v politických preferencích jednotlivých stran. V německém, britském a švédském

⁴⁵ GIDDENS, Anthony: *Third Way and...*, c.d., s. 41.

případě lze pozorovat kontinuální klesající trend, ačkoliv především u Britů je vidět silné výkyvy v šedesátých letech. Švédský případ zase vykazuje stále silný vliv třídního faktoru, který i v osmdesátých letech převyšuje situaci ve Francii či v Německu let padesátých. Skandinávské země však představují díky svým společenským specifikům zvláštní fenomén.

Přes veškeré výkyvy však graf naznačuje trend směřující k marginalizaci politických preferencí dle společenského postavení. Ještě důležitější je, že v britském a německém případě je tento vývoj zvláště patrný v sedmdesátých a osmdesátých letech. To je velice podstatné především ve srovnání s dalšími událostmi, ke kterým dochází ve stejné době.

Především se jedná o dobu závažných společenských změn, o dobu tranzice ze společnosti industriální na společnost post-industriální. Tranzice, která započala ropnými šoky z konce roku 1973 a de facto pokračuje dodnes. Tento přechod brzy narušil základy industriální třídní společnosti, jak ji Evropa znala po minulá desetiletí. *„Rychlost změn v ekonomice, a to jak mezi tak v jednotlivých sektorech, vytváří nový soubor příčných štěpení, které oslabují význam tradičních třídních rozdílů.“*⁴⁶ S oslabením třídního štěpení společnosti oslabila i tradiční voličská základna etablovaných stran. *„Vždyť jenom o jednu generaci zpátky 40 až 50 procent pracovní síly tvořily manuální pracovníci. Dnes už je v tomto sektoru ve většině států zaměstnáno pouze 20 procent, přičemž se tento počet stále více snižuje.“*⁴⁷

Další faktor je patrný při srovnání výše zmíněného grafu Alfordova indexu v Příloze 1 s grafem v Příloze 2, jež ukazuje vzrůstající podíl „postmaterialistů“ ve společnosti. Zvláště důležitý je vývoj v letech 1975-1990. V britském případě stoupl procentní podíl „postmaterialistů“ ku „materialistům“ za sledované období téměř o 25%. Přestože jsou z grafu patrné zřetelné výkyvy, především ke konci 70. let, celkový vývoj jasně naznačuje hodnotový posun k postmateriálním kritériím. Na druhou stranu, *„je zde také klesající výkyv ke konci řady, což odráží*

⁴⁶ MANZA, Jeff, HOUT, Michael, BROOKS, Clem: *c.d.*, s. 147.

⁴⁷ GIDDENS, Anthony: *Third Way and...*, *c.d.*, s. 42.

současnou globální (ekonomickou) recesi.⁴⁸ Ta zasáhla Británii tvrději než jiné evropské státy; mimo jiné vedla k vystoupení země z EMR.

Ještě přesvědčivější je německý případ; zde se udržoval podíl „postmaterialistů“ poměrně nízký až do počátku 80. let, kdy však došlo k prudkému vzrůstu. Tato tendence se bezesporu odrazila ve volbách roku 1982, kdy SPD utrpěla porážku a začalo dlouhé období vlády Kohlovy CDU. Celkový nárůst ve sledované době činí kolem 35% ve prospěch materialistů, a to i přes strmý pokles na počátku 90. let. Zde lze však hledat příčinu ve ekonomických dopadech sjednocení Německa a kolapsu východního bloku. *„Přes útrapy posledních okolností však západní Německo vykazuje podstatný dlouhodobý posun od materialistických k postmaterialistickým hodnotám.“*⁴⁹

Z výše zmíněných faktů je patrné, že sociální základna západoevropského elektorátu prošla hlubokou a trvalou změnou. Klasické třídní rozdělení „roztálo“ ve prospěch více diverzifikované společnosti, charakteristické jak vzestupem individualismu, tak vznikem pestrého spektra „kolektivních“ identit. Podstatou těchto nových skupin však již není socioekonomické postavení jednotlivce, ale postoje k etnickým, sexuálním či environmentálním otázkám. Součástí tohoto trendu je také pokles loajality vůči tradičním politickým subjektům, které se v „novém“ světě jeví jako zastaralé a neschopné reagovat na požadavky občanů.

Proto dochází k jevu „dealignment“, pro který v češtině neexistuje adekvátní termín. S postupným odumíráním třídních rozdílů se stále více příslušníků dříve polarizovaného a disciplinovaného elektorátu posunuje „do středu.“ Stávají se z nich voliči nerozhodnutí, jejichž politické preference fluktuují podle momentální situace, případně se voleb neúčastní vůbec. *„Ve většině západních zemích v posledních letech poklesla důvěra v politiky. K volbám chodí – zvláště v USA – stále méně lidí a stále více lidí, zejména mezi mladší generací, říká, že je parlamentní politika nezajímá.“*⁵⁰

„Dealignment“ se pochopitelně netýká pouze levice, nicméně lze říci, že socialistické strany byly na něj připraveny mnohem hůře než jejich pravicoví

⁴⁸ INGLEHART, Ronald, ABRAMSON, Paul M.: *Economic Security...*, c.d., s. 337.

⁴⁹ Ibid, s. 338.

⁵⁰ GIDDENS, Anthony: *Unikající svět*, Praha 2000, s. 63.

rivalové. Jejich program byl již od počátku jejich existence orientován na manuálně pracující vrstvy, jejichž počet se rok od roku zmenšoval. *„Levicové strany, jejichž voličské jádro tvoří manuální dělníci, čelí volebnímu dilematu: jelikož pracující třída je voličskou menšinou, levicové strany musí zapůsobit také na středové voliče, pokud chtějí vyhrát volby.“*⁵¹ To však na počátku 80. let znamenalo pomyslnou kvadraturu kruhu: vztah „nové střední třídy“ vůči „dělnickým privilegiím“ byl značně ambivalentní. Ačkoliv neoliberalismus nebyl mezi středovými vrstvami přijímán zcela bez výhrad, výhrady vůči sociální demokracii starého stylu byly silnější.

4.2. Realignment

„Realignment“ s výše popsaným fenoménem „dealignment“ přímo souvisí, lze mezi nimi najít kauzální souvislost. Konec identifikace s tradičními politickými stranami a nespokojenost s jejich politikou nemusí znamenat konec zájmu o věci veřejné, případně aktivní politickou angažovanosti. Poslední čtvrtstoletí je charakteristické vznikem množství iniciativ, hnutí a organizací, které se aktivně angažují ve veřejném životě. *„Jejich cíle jsou sice různé a někdy si i protiřečí, nicméně všichni sdílejí skepsi vůči slibům a ujišťování mocenských struktur. Stejně jako neoliberálové, kteří hlásají ortodoxní teorii, že stát nemůže vyřešit jejich problémy, pociťují ohledně politické reprezentace značnou nejistotu.“*⁵²

Vznik těchto alternativních stran a hnutí souvisí s širokým spektrem společenských, ekonomických a technologických změn, kterými prošly západní společnosti – a potažmo celý svět - v posledním čtvrtletí 20. století. *„Jak se tradice a obyčej v celosvětovém měřítku vytrácejí, mění se i sám základ naší identity – náš pocit vlastního já. V tradičnějších situacích se pocit vlastního já opírá z velké části o stabilitu sociálních pozic jednotlivců ve společenství.“*⁵³ Stabilita společnosti však byla komplexností posledních změn značně narušena; navíc je patrné, že mladá vzdělaná generace o integraci do tradiční podoby společnosti ani nestojí. *„Je vidět, že vyšší vzdělání má (vedlejší) efekt na sociální*

⁵¹ MANZA, Jeff, HOUT, Michael, BROOKS, Clem: *c.d.*, s. 146.

⁵² HERZOVÁ, Noreena: *c.d.*, s. 220.

⁵³ GIDDENS, Anthony: *Unikající svět, c.d.*, s. 63.

*integraci, ale mladá vzdělaná třída, kromě jiných těžkostí pro mladé typických, má také potíže s integrací do společnosti. Sociální integrace má přímý efekt na volební výsledky Zelených, který je pochopitelně obrácený: čím více je volič začleněn do společnosti, tím méně tíhne k Zeleným.*⁵⁴

Dá se proto říci, že v kontrastu s politickou apatií, jež se zmocnila části elektorátu (a zvláště toho mladého), se naopak politická angažovanost druhé části zvýšila – ovšem v neprospěch etablovaných stran. Tradiční strany, ať již pravice či levice, se zabývají především ekonomickými tématy, která mladou generaci tolik nezajímají. *„Za nejdůležitější považují mladí lidé problémy spojené s ekologií, lidskými právy, politikou vůči rodině a sexuální svobodou. Pokud jde o ekonomiku, nevěří, že politici jsou schopni se vyrovnat se silami, které hýbou světem... Nepřekvapuje proto tedy, že aktivisté raději vkládají svou energii do konkrétních zájmových skupin, neboť ty slibují, co ortodoxní politika podle všeho není schopná splnit.*⁵⁵

Důsledkem tohoto vývoje vznikly „alternativní“ politické strany; tento proces začal v sedmdesátých letech a v podstatě pokračuje dodnes. Nejúspěšnějším představitelem této nové stranické rodiny jsou „zelené“ strany; poněkud kontroverznější jsou populistické a extrémně pravicové strany, které vznikly ve stejnou dobu, také následkem rozčarování z „mainstreamových“ politických stran. Extrémní pravici se přes veškeré znepokojivé úspěchy nikdy nepodařilo narušit volební základnu umírněné pravice; oproti tomu nástup „zelených“ znamenal definitivní rozštěpení „staré“ levice. *„Ačkoliv tento vývoj předešel existenci Zelených jako politické strany a měl by být přisouzen jejím předchůdcům a početným satelitům mezi novými sociálními hnutími pozdních 60. let a let 70., konečný – a úspěšný – útok na uspořádání a hodnoty staré levice*

⁵⁴ BURKLIN, Wilhelm E.: *Governing Left Parties Frustrating the Radical Non-Established Left: The Rise and Inevitable Decline of the Greens*. European Sociological Review, r. 3, 1987, č. 2, s. 121.
<http://links.jstor.org/sici?sici=0266-7215%28198709%293%3A2%3C109%3AGLPFTR%3E2.0.CO%3B2-K>

⁵⁵ GIDDENS, Anthony: *Unikající svět, c.d.*, s. 95.

*přišel až s pevným ukotvením Zelených jako politické strany v německém politickém prostoru.*⁵⁶

Úspěch Zelených ve volbách roku 1982 znamenal rozštěpení německé levice, které se již nikdy nepodařilo obnovit jednotu z období předsednictví Williho Brandta. Britští Zelení nikdy neuspěli ve volbách do Dolní Sněmovny, díky volebním specifikům britského systému; nicméně jsou bohatě zastoupeni v místních orgánech a jejich sympatizanty opomíjet nelze, jak ukázala bolestná zkušenost Labour Party z osmdesátých let. Existence „alternativních“ politických stran a hnutí se ukázala být pro mainstreamové strany výzvou, se kterou při své transformaci musejí počítat.

4.3. Důsledky pro sociální demokracii

Společenské změny na přelomu 70. a 80. let předznamenaly konec „*Old Left*“, tedy tradiční podoby sociální demokracie. Její úspěch byl závislý na třídním rozštěpení společnosti na „pracující masy“ a „ostatní“, kde si nárokovala podporu první skupiny. „Rozmrznutí“ tradiční podoby západní společnosti znamenalo konec masové podpory tradiční podoby sociální demokracie. Její voličská podpora se začala drolit, a to hned ze dvou stran.

Přechod na postindustriální ekonomiku, spojený se vznikem „nové střední třídy“ znamenal útok „zprava“. Zatímco se okruh manuálně pracujících dělníků postupně zmenšoval, narůstal počet kvalifikovaných pracovníků v nemanuálních profesích, jejichž vzdělání a životní styl je přibližovalo k tradiční buržoazii. Nelze říci, že by tato společenská vrstva přijala thatcherovský neoliberalismus beze zbytku, nicméně jeho důraz na individualitu a osobní zodpovědnost jej činil přijatelnější než doktrína „*Old Left*.“ *„Otázka odpovědnosti a vzájemných povinností se vyskytovala již v pojetí sociální demokracie, ale z velké části byla latentní, neboť byla potlačena konceptem kolektivního zajištění.*⁵⁷

Druhý „útok“ byl veden „zleva“, i když je toto označení poněkud nepřesné. Vznik alternativní levice nelze chápat jako vznik nového hnutí nalevo od sociální

⁵⁶ MARKOVITS, Andrei S., SILVIA, Stephen J.: *The Identity Crisis of Alliance '90/The Greens: The New Left at a Crossroad*. New German Critique, r. 72, 1997, s. 116. <http://links.jstor.org/sici?sici=0094-033X%28199723%290%3A72%3C115%3ATICOA%27%3E2.0.CO%3B2-J>.

⁵⁷ GIDDENS, Anthony: *Třetí cesta, c.d.*, s. 39.

demokracie, i když určitou paralelu s extrémně levicovými radikály 60. let by zde šlo najít. Nová levicová hnutí nepřejala marxistický či maoistický program, i když občas jejich radikálnější představitelé přejímají část extremistické rétoriky; naopak, odmítla materialistické chápání společnosti ve prospěch širších kritérií pojaté „kvality života“: životního prostředí, multikulturalismu a rozsáhlé participace na veřejném životě prostřednictvím různých hnutí a nátlakových skupin. Jejich program si však s programem „*Old Left*“ často protiřečil; například „*ekologická sdružení i politici požadující ráznější ekologické zákony naráželi v minulosti nejen na důrazný odpor podnikatelů, ale i na odpor podnikových rad a odborů.*“⁵⁸

Sociálně demokratické strany se tak ocitly vlastně pod tlakem ze dvou stran. Pokud by nadále vystupovaly jako subjekty hájící výhradně zájmy manuálních dělníků v průmyslu, hrozila by jim marginalizace: z nejdůležitějších stran evropského politického systému by se propadly na úroveň malé politické strany hájící zájmy zmenšující společenské vrstvy. Proto se již od počátku 80.let ozývalo volání po modernizaci socialistického programu pro „21.století“, ačkoliv se jen málokterí představitelé dokázali shodnout na tom, jak tato modernizace má vypadat.

5. Reforma sociální demokracie

Charakteristickým znakem debaty o podobě reformy sociální demokracie byla (a v podstatě doposud je) její roztržičnost. Ačkoliv v dnešní době existuje u většiny západních socialistických stran programový konsensus, v osmdesátých letech to tak nebylo. Polarita názorů sahala od zastánců tvrdé levicové linie (příkladem zde může být Tony Benn) přes stoupence částečných reforem v zájmu zachování sociálního modelu jako celku a jeho ukotvení v evropských strukturách (Jacques Delors, Oscar Lafontaine) až po radikální reformátory, kteří byli často napadáni za „inklinaci k pravici“ a „resignaci na sociální politiku“ (Neil Kinnock, Gerhard Schröder a především Tony Blair). Nelze také pominout

⁵⁸ LAFONTAINE, Oskar, MULLEROVÁ, Christa: *c.d.*, s. 100.

stoupence „*Old Left*“, kteří považovali za jediné možné řešení držet se původního programu a přestat útoky neoliberalismu jako přechodnou záležitost.

Z dnešního pohledu je jasné, že nejvíce uspěli liberální reformátoři, ačkoliv v některých zemích stále tato debata není rozřešena. Přerod však trval dlouhou dobu a byl bolestivě poznamenán volebními fiasky. Jak Labour Party, tak SPD strávily v opozici téměř dvě desetiletí; pozitivním dopadem tohoto faktu však byla generační výměna na důležitých postech socialistických stran: do vedení nastoupila mladší generace, nezatížená doktrínami minulosti a schopná reflektovat současnou situaci (zde lze zmínit především význam médií pro politickou kampaň).

Základem pro tuto kapitolu jsou práce Thomase Mayera a Anthonyho Giddense, kteří patří mezi přední teoretiky přeměny sociálně demokratických stran. Giddens byl považován za „guru“ Blairovy New Labour, která se k jeho Třetí cestě doposud hlásí jako k hlavnímu programovému pilíři. Thomas Meyer patří k hlavním teoretikům modernizace německé SPD.

5.1. Definovat novou společnost

Možná nejdůležitějším krokem ke skutečné modernizaci sociální demokracie bylo překonání starého dělení společnosti dle „třídního klíče.“ Ačkoliv se západní socialisté zřekli marxismu již brzy po druhé světové válce, třídní optika vnímání společnosti tvořila důležitou osu jejich politiky ještě dlouho poté. Dělení společnosti na „nižší a střední třídu“, a z toho vyplývající volební preference na ose levice-pravice, hrálo svojí roli ještě v osmdesátých letech.

Svého času tento zjednodušený pohled odpovídal přinejmenším částečně realitě, nicméně s diferenciací západní společnosti od sedmdesátých let dále se stával stále více mylným. „*Společenské průzkumy uskutečněné v některých zemích podporují změny v politických postojích a nevhodnost pravo-levého rozlišování jako prostředku k jejich pochopení.*“⁵⁹ Dnešní sociologové vytvářejí složitější modely, které reflektují situaci mnohem přesněji.

Anthony Giddens se ve své *Třetí cestě* opírá o Grundell-Gosschalkův model, který dělí britskou společnost podle dvou os, vycházejících z postojů

⁵⁹ GIDDENS, Anthony: *Třetí cesta, c.d.*, s. 27.

k přípustnosti regulace ekonomického a osobního života (viz Příloha 3). Výsledkem jsou čtyři sociální skupiny: socialisté, libertariáni, konzervativci a příznivci autoritativního systému + velká skupina nerozhodných uprostřed. Postoj „socialistů“ odpovídá tradičnímu postoji „Old Left“: sice podporují větší míru demokracie, osobní svobody a vymezují se proti zásahům státu do morální či sexuální problematiky, ale nevěří trhu a požadují státní intervence a dohled. Libertariáni odmítají státní regulaci vůbec a jsou pro největší míru svobody jak v ekonomice, tak v oblasti osobní svobody a životního stylu. Konzervativci podle očekávání odpovídají politickým představám „nové pravice“ Ronalda Reagana a Margareth Thatcherové: na jednu stranu podporují absolutní svobodu v ekonomice a věří v *laissez-faire*, na druhou stranu se staví značně odmítavě k otázkám sexuální svobody či drog, podporují model „tradiční rodiny“ a volají po „vládě pevné ruky“ v morální oblasti. Stoupenci autoritářství požadují regulaci v obou sférách.

Pravo-levé dělení by zredukovalo otázku na konflikt mezi socialisty a konzervativci, ale jak Giddens správně upozorňuje, problematika je daleko širší a vyžaduje komplexnější přístup. Neúspěch socialistů v osmdesátých letech byl způsoben setrváním na socialistických dogmatech, zatímco „nová pravice“ dokázala oslovit i jiné cílové skupiny: libertariány omezením role státu v ekonomice a vizí společnosti jako komplexu autonomních jednotek, autoritáře tvrdým postojem proti kriminalitě a přistěhovalcům, někdy až hraničícím s nacionalistickou xenofobií, morálním autoritářstvím a podporou tradiční rodiny.⁶⁰ Zatímco se levice setrváním na tradičních přístupech omezila na jednu sociální skupinu, pravice dokázala mimo své kmenové voliče oslovit i širší spektrum, často zastávající protichůdné postoje.

Thomas Meyer rozdělil německou společnost také podle dvou základních os, nicméně použil jiná kritéria (viz Příloha 4). Jedna osa je dána sociálním postavením, druhá vyznávanými hodnotami, reflektujícími postmateriální posun popsany Ronaldem Inglehartem. Vertikální osa reflektuje sociální postavení, horizontální vyznávané hodnoty na ose „tradiční hodnoty-materiální hodnoty-

⁶⁰ Viz GIDDENS, Anthony: *Třetí cesta, c.d.*, s. 17.

postmateriální hodnoty“. Výsledkem je poměrně široké spektrum sociálních skupin s různými politickými postoji; konečný závěr je však podobný Giddensovu: tradiční soupeření levice a pravice se odehrává na poměrně úzkém spektru voličstva v levé části grafu, zatímco další skupiny zůstávají tradičním programem SPD neosloveny. V tomto soupeření však SPD ztrácí na své konkurenty z CDU; zatímco se její dělnická základna postupně zmenšuje, CDU si jen udržením svých tradičních „konzervativních“ a „maloměšťáckých“ voličů udržuje značný náskok. Otvírá se zde však prostor v „postmateriální“ oblasti, který by sebevědomá a moderní levicová strana mohla využít lépe než strnulá a konzervativní CDU.

Závěr obou výzkumů (navíc zdůrazněný tím, že oba byly provedeny v roce 1997, těsně před comebackem levicových stran v obou zemích) je poměrně jasný: socialistické strany mají značný voličský potenciál, *„musí se však samy podstatně změnit, chtějí-li nadále zůstat v postavení, aby mohly oslovovat a mobilizovat většiny. Musí velmi věrohodně a konzistentně dávat dohromady a integrovat v jednotu nejvyš protichůdné zájmy.... Místo dřívějšího vždy spolehlivého využití všeobecné loyality velkých sociálních prostředí, které se přimykají k sociální demokracii, vynořila se nyní výzva získat prostřednictvím diferencované, nápadité a tvrdošijné komunikace podporu v různorodých malých společnostech.“*⁶¹

5.2. Je „nová levice“ ještě levicí?

Jedním z největších problémů reformy byla otázka, nakolik se může socialistická strana reformovat, aby stále zůstala nalevo? Není *„nový střed ve skutečnosti ničím jiným než konzervativním ústupem ke staré pravici, ke smíšenému, na konsensus orientovanému systému mezi státním a soukromým řízením hospodářství s výkonnou (a nanejvýš nákladnou) sociální záchrannou sítí – systémem, který bylo možné zaměnit se sociální demokracií a ve Velké Británii byl často nazýván jako ‚butskellismus‘“*⁶² Nejedná se tedy jen o „zradu“

⁶¹ MEYER, Thomas: *c.d.*, s. 73.

⁶² GLEES, Anthony: *Třetí cesta. Blairism: Neo-liberal or Social Democratic?* Střední Evropa, 2000, č.99, s. 51.

levicových ideálů a ústupek před neoliberalismem? Protagonisté „nové levice“ útočili častěji na „starou levici“ než na své pravicové oponenty: *„Co začalo roku 1944 jako komplexní dlouhodobá strategie pro růst a zaměstnanost, založená na podpoře stability, zaměstnanosti, produktivity a odpovědnosti sklouzlo v sedmdesátých letech k důrazu na krátkodobá opatření a nárůst nezaměstnanosti. Vlády jednoduše nemůžou zajistit růst a zaměstnanost skrze makropolitiku určenou k využívání domnělého a krátkodobého spojení mezi vysokou inflací a nízkou nezaměstnaností.“*⁶³ „Nová levice“ navrhuje keynesiánské zásahy státu do ekonomiky, rozsáhlý systém sociálního zabezpečení, solidární pojetí společnosti prostřednictvím vysoce progresivního zdanění, bezplatné universitní vzdělání... co ji tedy opravňuje tvrdit, že stále stojí „nalevo“?

Teoretikové „třetí cesty“ především zdůrazňují, že dogmatické vykládání pojmů levice a pravice ztratilo smysl: *„Rozdíly mezi levicí a pravicí sice přetrvávají, oba výrazy však pocházejí z náhodného rozdělení poslanců francouzského Národního shromáždění před dvěma sty lety a jako pojmy k popisu moderní politiky už nemají význam.“*⁶⁴ Význam těchto pojmů se během uplynulých let několikrát posunul – například liberálové patřili nejprve ke krajní levici, aby postupně sklouzli do středu, napravo, a nakonec se rozdělili na „sociální“ liberály a „ekonomické“ či „tržní“ liberály. Rozdíly mezi „levicí“ a „pravicí“ se začaly slévat již v době před druhou světovou válkou⁶⁵; tento trend pokračoval v poválečné době, kdy evropská pravice přejala značnou část levicového programu, a neexistuje jediný důvod, proč by tento trend měl být najednou zvrácen na konci 20. století, kdy na důležitosti nabývají otázky odlišné od socioekonomické problematiky, jež byla ústředním tématem rozporů mezi „levicí“ a „pravicí.“

V čem však má toto rozlišení stále smysl, je postoj k otázce rovnosti, ačkoliv se zde může rozlišení měnit dle toho, jak rovnost definujeme. Pokud se

⁶³ BROWN, Gordon: *Towards a Modern Economy*. In: BROWN, Gordon: *Moving Britain Forward*, London 2006, s. 97.

⁶⁴ GLEES, Anthony: *c.d.*, s. 55.

⁶⁵ Zde stačí zmínit společný kabinet labouristů a konzervativců za Ramsaye MacDonalda, či konsenzuální vládu švédských socialistů s agrárníky ve třicátých letech.

jedná o otázku rovnosti politické (jako v 19. století nebo některých zemích třetího světa), tak budou součástí levého křídla politického spektra i liberálové; v případě řešení otázky sociální rovnosti třídním bojem budou jak liberálové, tak socialisté napravo, a levice bude vyhrazena komunistům.

Jak Giddens, tak Meyer vycházejí z práce italského sociologa Norberta Bobbia, který „poukázal ve své obhajobě stálé platnosti pravo-levého politického rozlišení na to, že v něm vždy, historicky vzato, šlo o diferenciaci relativní, protože úplná rovnost mezi lidmi by ani nebyla smysluplnou ideou.“⁶⁶ Snaha o nastolení rovnosti mezi lidmi státními zásahy do ekonomiky a přerozdělováním, jak se o ni (různými prostředky) pokoušela levice v minulosti, skončila ve slepé uličce: v lepším případě skončila hospodářskými problémy a nárůstem nezaměstnanosti, v horším hospodářskými problémy a politickou totalitou. Existuje však mnoho dalších politických témat, která implikují otázku rovnosti a nabízejí zde možnost uplatnění sebevědomé levicové politiky.

„Sociální demokraté by neměli přijímat tvrzení, že vysoká míra nerovnosti je pro ekonomickou prosperitu nezbytná nebo že je nevyhnutelná. Měli by se distancovat od původní obsese nerovnosti a také znovu definovat, co rovnost znamená.“⁶⁷ Stejně tak by neměli úplně rezignovat na sociální otázku, ačkoliv se dřívější „plošná“ řešení ukázala jako neefektivní. Otázkou zůstává, jak redefinovat rovnost takovým způsobem, aby se „nová levice“ nestala kopií neoliberálního systému, jak jí vyčítají její kritikové zleva. Levicový program vychází z podpory myšlenky rovnosti, a proto je tato otázka zvláště důležitá.

5.3. Tři výzvy pro Třetí cestu

„Třetí cesta je především snaha o odpověď na změny.“⁶⁸ Reforma levice musí vycházet z výše zmíněných změn, kterými prošla západní společnost, a flexibilně na ně zareagovat. Pokud by toho nebyla schopna, hrozila by jí marginalizace a postupný zánik. Podle Thomase Meyera je třeba překonat tři výzvy: ekonomickou, politickou a hodnotovou. Všechny tři pramení z výše

⁶⁶ MEYER, Thomas: *c.d.*, s. 177.

⁶⁷ GIDDENS, Anthony: *Třetí cesta, c.d.*, s. 88.

⁶⁸ GIDDENS, Anthony: *Third Way...*, *c.d.*, s. 26.

zmíněných posunů, ke kterým došlo v západní společnosti v poslední čtvrtině 20. století.

Ekonomická výzva je založena na předpokladu, „že skutečný ekonomický vývoj zejména v důsledku globalizace kapitálových, zbožních a peněžních trhů téměř zcela odstraní prostor pro sociálně demokratickou politiku.“⁶⁹ Následkem přechodu k „postindustriální“ nebo „informační“ společnosti se proměnil charakter výroby. Soukromé společnosti jako hlavní ekonomičtí aktéři jsou výrazně mobilnější, nejsou vázány na určitý teritoriální prostor a tím se značně vymykají z působnosti národních vlád.

*„Nadnárodní společnosti běžně postupují tak, že rozbijí výrobní proces na atomizované části a umísťují výrobní závody tak, kde se jim to nejvíce vyplatí. Dnes firmy vyvíjejí výrobek na jednom místě a na jiném místě se podílejí na jeho výrobě s celým konsorciem dalších firem, přičemž kapitál, suroviny a dokonce i pracovní sílu čerpají z těch zemí, které jim zajistí nejnižší výrobní náklady, nejvýhodnější zdanění a nejlevnější přístup k surovinám.“*⁷⁰ V tomto prostředí se klasická socialistická strategie státní regulace stává neúčinnou a v konečném důsledku kontraproduktivní: zásahy do ekonomiky vedou k přesunu výroby jinam a tím ke zvyšování nezaměstnanosti.

Sociálně demokratická strana, která chce dostát svým slibům růstu a prosperity, se musí vzdát jiné části svého programu: rozsáhlým státním výdajům na udržování „welfare state.“ Naopak je třeba výdaje omezit, stabilizovat ekonomiku udržením přibližně vyrovnaného rozpočtu a navíc snížit daně, aby bylo možné udržet a případně zlepšit úroveň nezaměstnanosti. *„Ovšem sociálně demokratická strana, která se sama spolupodílí na omezování sociálního státu, protože už jí nezbyvá žádná jiná cesta, ztrácí touto rozhodující volbou podstatnou část své politické identity.“*⁷¹ Socialisté tak stojí před dilematem: zachovat úroveň státních výdajů a přispět tak k růstu nezaměstnanosti, nebo omezit sociální náklady a stát se tak de facto klonem neoliberálů.

⁶⁹ MEYER, Thomas: *c.d.*, s. 54.

⁷⁰ HERZOVÁ, Noreena: *c.d.*, s. 45.

⁷¹ MEYER, Thomas: *c.d.*, s. 55.

Sociologická výzva je úzce spjata s ekonomickou proměnou, nicméně se netýká hospodářské politiky, ale proměny společenské struktury západní populace. Sociální demokracie se na svém vrcholu opíraly o silnou sociální skupinu, industriální dělníky, kteří tvořily drtivou většinu jejího elektorátu. Nyní se jejich počet drasticky zmenšuje na zlomek původního stavu, částečně díky hospodářským změnám, částečně díky celkové „individualizaci“ mladších generací, pro které přestaly materiální hodnoty hrát tak silnou roli jako u jejich rodičů. *„Tím se uvolňují vazby k prostředí také u nižších vrstev, vazby, které dříve byly do značné míry ku prospěchu sociální demokracii a přes všechny politické konjunkturální výkyvy jí zajišťovaly spolehlivou míru podpory.“*⁷²

Socialisté proto stojí před dilematem, jehož řešení značně ovlivní jejich voličskou podporu a tím i vliv na celkové uspořádání společnosti. Buď se můžou držet svého původního zmenšujícího se elektorátu a postupně se stát marginální stranou, zastupující zužující se zájmovou skupinu obyvatel⁷³, nebo se pokusit o zacílení na jiné skupiny obyvatel a tím ztratit podstatnou část své socialistické identity.

Otázka hodnot částečně vyplývá ze sociálních proměn společnosti a představuje výzvu možná nejtěžší. Socialisté ve své historii obhajovali zájmy „slabších“, které si asociovali především s chudšími vrstvami společnosti, a vybudování „nové společnosti“ na bázi solidarity s nimi. Jejich politickým programem bylo od počátku zasazovat se za jejich práva, usilovat o rovné postavení ve společnosti a vytvořit jim snesitelné životní podmínky na bázi solidarity a hospodářského růstu. Boj s jinými formami nerovnosti byl také obsažen v programech socialistických stran, nicméně otázky rovného postavení žen ve společnosti, politiky vůči chudým zemím Třetího světa a problémů etnických menšin zaujímaly však druhořadou pozici za sociálními požadavky. Stejně tak byl vždy upřednostňován ekonomický růst před ochranou životního prostředí.

⁷² Ibid, s. 58.

⁷³ Určitá analogie by se dala najít s proměnou agrárních stran po druhé světové válce.

Dnešní společnost však vypadá značně jinak, než vypadala v době vzniku socialismu. Široká dostupnost vzdělání napomohla sociální mobilitě všech vrstev obyvatel. Neúspěšné postavení nižších tříd doznalo znatelného zlepšení vlivem hospodářské prosperity a institucí sociálního státu. Z dřívějšího radikálního étosu nižších tříd požadujících zlepšení špatných životních podmínek společnosti, se stal „socialistický konservatismus“, zaměřený na uchování privilegií a výhod „welfare state“ na úkor ostatních. „Modré límečky“ na konci 20.let mají lepší životní úroveň, přístup ke vzdělání a zdravotní péči nežli generace jejich předchůdců; navzdory tomu jsou ve svých postojích překvapivě často až ultrakonzervativní. Není zde neobvyklý šovinistický náhled na etnické menšiny, tvrdý postoj k netradičním životním stylům (například v otázce homosexuality), euroskepticismus a určité sklony k autoritářským řešením (například v otázce trestu smrti). Není náhodou, že tyto sociální skupiny tvoří jeden z pilířů extrémní pravice.

Tyto postoje však ostře hraničí s ideály sociální demokracie, založenými na solidaritě, toleranci, internacionalismu a demokracii. A z toho pramení poslední dilema, dilema mezi „socialistickou ideou“ a „socialistickou realitou.“ Pokud by chtěli socialisté nadále obhajovat zájmy svých kmenových voličů, museli by do značné míry slevit ze svých hodnot ve prospěch určitého „sociálního populismu.“ Na druhou stranu, pokud by se zaměřily na jiné skupiny „potřebných“ na úkor této skupiny, tak zpochybní svoji původní socialistickou identitu.

5.4. Inkluzivní princip rovnosti

Rovnost již nemá být definována v ekonomických rovinách, jak se levice snažila ve 20. století. Úkolem vlády již není narovnávat rozdíly mezi chudší a bohatší částí společnosti. „*Současnou politiku v otázce nerovnosti lze popsat jako ‚zvedněme podlahu, nehleďme, kde je strop‘. Ve svém důsledku to znamená, že se více zajímají o pojem chudoby v absolutním smyslu slova a méně se zabývají její relativní mírou.*“⁷⁴ Nová levice do značné míry přijala liberální tezi o rovnosti příležitostí; redistribuce výsledků je nyní nežádoucí. Do

⁷⁴ PROWSE, Michael: *Pozor na propast*. Střední Evropa, 2000, č. 98, s. 28.

značné míry to koresponduje s vývojem veřejného mínění během posledních dvaceti let: „v současné době, kdy se filosofie tržního liberalismu stala součástí veřejného povědomí, se myšlenka zvyšování daňových sazeb jeví zcela nepředstavitelnou a veřejný sektor se stal symbolem pro malátnost a neschopnost.“⁷⁵ Platí to spíše pro anglosaský svět než pro kontinentální Evropu, ale i zde zaznamenala „nová pravice“ značný vzestup ve veřejném mínění. Přes veškeré reminiscence minulosti se dá říci, že západní levice již na myšlenku sociální rovnosti resignovala, ačkoliv to veřejně nepřiznává.

Rezignace na rovnost výsledků ve prospěch rovnosti příležitostí však neznamená, že by „nová levice“ opustila téma rovnosti úplně a vyklidila prostor neoliberálům. Giddens hovoří o principu „inkluzivní rovnosti“: rovnost je definována ve smyslu postavení vůči společnosti. Nová levice by se měla nadále snažit o boj s nerovností, ale spíše ve smyslu občanské společnosti jako celku než v socioekonomickém smyslu slova. Poukazuje na to, že existují skupiny, na jejichž zvláštnosti nebere neoliberální politika ohled: ženy a zvláště svobodné matky, etnické menšiny, zdravotně postižení, homosexuálové a další. Neoliberálové v těchto tématech zastávají tradiční, konzervativní pohled: výše zmíněné skupiny jsou v podstatě nežádoucí sociální jevy, které vymizí při důsledném aplikování tvrdé politiky vůči přistěhovalcům a podpory tradiční rodiny.

A právě zde se otvírá prostor pro sebevědomou levicovou stranu, která si přes podporu tržní ekonomiky může zachovat „sociální tvář.“ Ochrana těchto sociálně vyloučených skupin je v duchu sociálně demokratických tradic a neznamená velkou zátěž pro fungující ekonomiku. Navíc si tím může otevřít cestu k „postmateriálním“ voličům, jejichž podíl ve vyspělých společnostech stále narůstá. Tato část elektorátu v podstatě ignoruje socioekonomické otázky, je však velice citlivá v oblasti lidských práv a „kvality života.“ Diskriminace v těchto otázkách je pro ně důležitou politickou otázkou. Pokud by se sociální demokracii podařilo tato témata efektivně zpracovat do politického programu, měla by značnou šanci získat jejich podporu.

⁷⁵ Ibid, s. 29.

Právě tato „alternativní“ politická témata představují velkou výzvu pro modernizovanou levicovou stranu. Oslovení právě této skupiny voličů, většinou mladých a vzdělaných, by znamenalo získání solidní politické podpory nejen pro současnost, ale i v budoucnosti. Navíc by tak dokázala překlenout rozštěp levicové politické scény na „staré“ sociální demokraty a „nové“ Zelené. Pomoc by jí v tom měl program orientovaný na lidská práva, citlivé zákonodárství ve vztahu k menšinám a především důraz na obnovu a podporu občanského sektoru. Jak jsem již poukázal v kapitole *Realignment*, značná část mladých voličů cítí nechuť k politickým stranám, ale naopak se angažují v „nevládním“ sektoru. Pokud by však sociální demokracie dokázala citlivě zpracovat tato témata a otevřít se občanským iniciativám, našla by si k těmto potenciálním voličům svoji cestu.

5.5. Nová sociální politika – neziskový sektor a komunita

Podpora neziskového, nebo také občanského sektoru tvoří důležitou a pravděpodobně nejoriginálnější část programu nové levice. Zatímco u jiných konceptů lze poměrně úspěšně pochybovat o jejich původnosti (důraz na tržní ekonomiku a podpora globalizace – neoliberální diskurz; myšlenka kvalitativního rozvoje – Zelení; důraz na internacionalismus – „stará“ levice), důraz na vybudování funkční občanské společnosti je (přinejmenším ve Velké Británii) v podstatě původním konceptem nové levice.

Občanský sektor se během 20. století dočkal v Evropě nevalné podpory. Ačkoliv tradice občanské angažovanosti 19. století dala evropské společnosti širokou síť zájmových, charitativních, obecních a jiných spolků a sdružení, budování sociálního státu značnou část z nich odsoudilo k zániku. Socialisté „starého stylu“ pociťovali k občanskému sektoru nedůvěru: jelikož vznikl ze soukromé iniciativy, nespadal pod stát a nemohl být státem efektivně řízen; k socialistickému modelu společnosti se proto příliš nehodil. Především byl zaujatý proti politicky angažovaným organizacím, pokud, jako v případě odborů, nesloužily jako podpůrné organizace vlastní strany. *„Fabiánské hnutí podniklo první útok na široké spektrum viktoriánských zaopatřovacích sdružení během*

*první světové války. Druhá světová válka a Attlee dorazily zbytek.*⁷⁶ Protagonisté „staré pravice“, jako konzervativci před nástupem Thatcherové nebo v menší míře CDU na kontinentě, tento postoj v rámci poválečného „sociálního kompromisu“ s určitými rezervami přijali také.

Přístup neoliberalů k neziskovému sektoru byl přinejlepším ambivalentní. Na jednu stranu nepovažoval občanská sdružení za překážku na cestě k politickým cílům, jako „stará“ sociální demokracie, a některá sdružení dokonce uvítal, především ta zabývající se podporou tradičních hodnot (příkladem zde mohou být náboženské organizace v USA). Na stranu druhou je známá nechuť „nové pravice“ k aktivistické politice a občanským sdružením, které se staví na odpor neregulovanému ekonomickému růstu s jeho dopady na místní komunitu či životní prostředí. Ale i v nejlepším případě neoliberální politika terciální sektor poněkud opomíjí; podle zásad *laissez-faire* je ponechává svému osudu.

Naopak nová levice považuje síť občanských iniciativ za důležitou a nezbytnou součást moderní, prosperující a sociální společnosti. Není v zájmu společnosti přenechat její fungování osudu, nebo „volné ruce trhu.“ Představitelé nové levice se shodují, že chtějí „tržní ekonomiku“, ale ne „tržní společnost.“ Zároveň poválečný vývoj ukázal, že centrální intervence státu do života společnosti jsou nákladné, těžkopádné a většinou napáchají více škod než užitku. To však neznamená, že by stát měl na snahu vybudovat lepší společnost rezignovat. Řešením by měla být určitá decentralizace, delegace těchto úkolů na místní samosprávu a občanská sdružení.

V mnoha oblastech stát není schopný zajistit kýžený výsledek. Například problémy životního prostředí lze řešit buď globálně, tedy na nadstátní úrovni, nebo lokálně, tedy na úrovni místních orgánů, ale nikoliv centrálně z úrovně státu. Také například integraci přistěhovalců nebo řešení problému nedostatku učitelů v dané oblasti dokáže lépe vyřešit lokální organizace – pokud k tomu mají příslušnou legislativu a finanční prostředky.

⁷⁶ WILLETS, David: *Conservatism and Christian Democracy*, <http://www.davidwillets.org.uk/ccoarticle>, (16.6.2004)

Klíčovým principem v novém uspořádání společnosti dle „nové levice“ se má stát participace. Nutnou podmínkou je spolupráce místní samosprávy, občanských sdružení a států; žádoucí je také podpora soukromého sektoru. Cílem *„je vytvořit moderní systém sociálního zabezpečení, založený na hodnotách solidarity a spravedlnosti, který by bojoval proti vylučování ze společnosti, ale ve kterém bude role státu jiná: nebude už nutné všechno spravovat a všechno financovat, ale bude organizovat účinnější a spravedlivější systém.“*⁷⁷ Podle tohoto principu má fungovat i nový sociální stát. Vláda by měla sociálně slabým vrstvám pomoci, ale iniciativu musí projevit samy. Vhodným opatřením je například zavedení minimální mzdy, podpora vzniku nových pracovních míst a rekvalifikační kursy.

Pro tyto a podobná opatření by měla vláda vytvořit vhodné podmínky a dodat finance. Samotné provádění těchto opatření může přenechat nestátním aktérům, pochopitelně při zachování určitého dohledu a vytvoření vhodného právního prostředí. Právě kooperace různých aktérů a institucí by se měla stát základem nové levicové politiky místo rozsáhlých plošných opatření, která mají nežádoucí dopady a navíc neúměrně k výsledkům zatěžují ekonomiku.

V tomto partnerství by si stát stále udržel důležitou pozici, ale praktickou realizaci přijatých opatření by ve velké míře delegoval na spřízněné instituce. *„Tato partnerství by měla spojit dohromady řadu veřejných služeb, včetně zdravotnictví, bydlení, vzdělávání a sociálních služeb. Kromě prospěchů ze samotného začlenění do této sítě by měl stát působit jako poskytovatel, vytvářet a řídit flexibilní rámec, ve kterém agentury a organizace spolupracují při poskytování daných služeb.“*⁷⁸ Důležitá je právě spolupráce s různými sektory a organizacemi. Právě oslovení nejrůznějších organizací by mělo do veřejného prospěchu zainteresovat doposud opomíjená sdružení, často se zabývající provokativními tématy.

⁷⁷ BLAIR, Tony: *Modernizace Velké Británie. Projev k odborům*. Střední Evropa, 1998, č. 79, s. 84.

⁷⁸ BEVIR, Mark, O'Brien, David: *New Labour and Public Sector in Britain*. Public Administration Review, r. 61, 2001, č. 5, s. 543.

6. *New Labour*

6.1. *Old Labour: Úspěch, arogance a trest*

Labour Party, ačkoliv patří mezi nejtýpější zástupce socialistických stran, se od svých souputníků poměrně značně odlišovala, a to již od svého počátku. Vznikla na přelomu 19. a 20. století z reformistického fabiánského hnutí a na rozdíl od svých kontinentálních souputníků nebyla infikována marxistickým hnutím. Poměrně příznivá politika toryů, která se snažila získat hlasy dělnictva, se podepsala na smířlivé politické orientaci nové strany. *„Ačkoliv dělnická strana získala na síle na počátku 20. století, především díky Taff-Valeova soudního rozhodnutí, které ohrožovalo pozici odborů, vůdčí osobnosti nového hnutí nevnímaly ostatní strany jako třídní nepřátele, které je třeba eliminovat. Vznik nové strany chápali spíše jako volební taktiku, která zlepší pozici dělnictva při jednání se staršími stranami.“*⁷⁹

Během prvního čtvrtstoletí se proměnila v plnohodnotného aktéra britského politického systému. Definitivně odpoutala dělnické prostředí od starších stran⁸⁰, potvrdila svůj program sociálního reformismu a vytvořila si stabilní voličskou základnu, především v průmyslových oblastech severní Anglie a „Midlands“, a také ve Walesu a Skotsku. Strana bez větších úhon přežila i rozštěpení během první světové války, kdy se rozštěpila na proválečné křídlo, podporující Asquithův kabinet, a protiválečné křídlo, které se angažovalo v mnoha protestních akcích. Tento rozštěp však neznamenal hlubokou krizi; na rozdíl od konkurenční Liberal Party, kterou podobné schizma rozervalo napůl a de facto ji nakonec zničilo jako prvořadou politickou stranu. Labour Party naopak na bratrovražedném boji mezi liberály získala: oslovila značnou část středostavovských radikálů, dříve podporujících Liberal Party, a ve volbách roku 1922 se stala druhou nejsilnější stranou a oficiální opozicí.

⁷⁹ LIPSET, Martin Seymour: *Radicalism or Reformism: The Sources of Working-class Politics*. The American Political Science Review, r. 77, 1983, č. 1, s. 13. <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28198303%2977%3A1%3C1%3ARORTSO%3E2.0.CO%3B2-6>.

⁸⁰ Jak konzervativci, tak liberálové od druhé poloviny 19. století vnímali sílu dělnictva a snažili se ji získat ve svůj prospěch. Příkladem může být sociální legislativa Disraeliho kabinetu nebo nasazování odborářských kandidátů liberály ke konci 19. století.

Zodpovědné postavení v legislativě a později i exekutivě však Labour Party rozštěpilo na „radikální“ levé a „kompromisní“ pravé křídlo; tento rozštěp pokračoval během následujících dekád až do 80. let a v některých aspektech dodnes. Ve třicátých letech během hospodářské krize se radikálové postavili na odpor vládní politice Ramsaye MacDonalda, který *„již na počátku století tvrdil, že cesta ke spravedlivější společnosti, nebo „socialismu“, vede skrze využívání zvyšujících se daňových příjmů stabilního a rostoucího kapitalistického systému, které by financovaly žádoucí reformy, vedoucí postupně k socialistickému miléniu.“*⁸¹ Východiskem radikálů naopak byly rozhodné kroky ve formě znárodnění a silného sociálního programu. Paradoxní je, že mezi radikály patřili úspěšní pováleční vůdci Labour Party (Clement Attlee, Ernest Bevin), kteří se definitivně rozešli s radikálním socialistickým hnutím. Tento ideový posun se stal pro nejúspěšnější předsedy Labour Party typickým: prošel si jím Harold Wilson, úspěšný vůdce v 60. letech, Neil Kinnock i Tony Blair.

V poválečných volbách získala Labour Party rekordní podíl hlasů, kdy dokázala oslovit britské voliče svým radikálním programem přestavby britské společnosti a specifické „britské cestě k socialismu.“ Tento entuziasmus však netrval dlouho; poválečné potíže donutily vládu k ústupkům a sovětská politika obstrukcí a počínající studená válka definitivně pohřbila sympatie k levicovým experimentům. V čem však byla Attleeho éra úspěšná, bylo definitivní uvedení sociální otázky do politické agendy. I konzervativní opozice uznala nutnost rozsáhlých sociálních opatření, což vyústilo ve fenomén „butskellismu“. Ten spočíval na podobných základech jako sociální kompromis mezi levicí a pravicí na kontinentě: smíšená ekonomika se silnou rolí státu na základě keynesiánských teorií, kde měl stát zajistit sociální benefity, především v oblasti vzdělání a zdravotnictví.

Ostrý souboj mezi levým a pravým křídlem pokračoval nadále; nyní byly jeho předmětem otázka vstupu do Evropských společenství, problematika jaderného zbrojení a především známý Článek 4, týkající ve všeobecného znárodnění. Především Článek 4 se stal předmětem ostrých sporů. *„Hugh*

⁸¹ THORPE, Andrew: *What's New About „New Labour“?* Historian, 1999, č. 63, s. 11.

*Gaitskell, vůdce labouristů na konci padesátých a začátku šedesátých let, se pokusil o zrušení tohoto závazku, ale byl poražen.*⁸² V šedesátých letech zažila Labour období vzestupu pod vedením populárního Harolda Wilsona, který přišel s programem státní podpory technologického rozvoje a modernizace; nicméně ve straně musel čelit tvrdé opozici. Předmětem sporu byla tentokrát Wilsonova podpora amerického postupu ve Vietnamu a jednání o přistoupení k Evropským společenstvím.

Sedmdesátá léta, ropné šoky a jejich následky znamenaly prohloubení hospodářských a sociálních problémů země. To znamenalo také zostření rozštěpu mezi stranickými křídly v Labour Party. Labouristická exekutiva se snažila čelit inflaci omezením státních výdajů, čímž si znepřátelila vlivné odbory a levicové křídlo strany. Radikálové požadovali důslednou levicovou politiku. Situace nakonec přerostla ve studenou válku uvnitř Labour Party. „V letech 1974-75 se Wilson smluvil s Confederation of British Industries⁸³ proti vlastnímu ministru průmyslu, radikálovi Tony Bennovi.“⁸⁴ Právě Benn, který působil ve Wilsonově kabinetu v letech už od roku 1964, se stal mluvčím a symbolem radikální levice. Naopak vedení strany a její nový předseda Callaghan inklinovali spíše ke středu.⁸⁵

Schizma na britské levici vyvrcholilo během tzv. „Winter of Discontent“ na přelomu let 1978-79, kdy militantní levice a odbory masivně protestovaly proti sociální politice Callaghanovy vlády. Stávkám, které ochromily Británii, nebyla schopná labouristická vláda čelit. Jejich následkem ztratila Labour Party značnou část své dřívější politické podpory ve prospěch konzervativců Margaret Thatcherové. Volby roku 1979 skončily drtivým vítězstvím konzervativců.

Náhlá a zničující porážka labouristů však nevyvolala příslušnou sebereflexi. Strana se ocitla ve vleku svého levého křídla; a nový předseda strany Michael Foot, ačkoliv sám patřil k levici, musel neustále čelit výpadům

⁸² CRONIN, James E.: *New Labour in Britain: Avoiding the Past*. Current History, č. 627, r. 98, 1999, s. 180.

⁸³ Confederation of British Industries je organizace zastupující zájmy britských průmyslníků a podnikatelů.

⁸⁴ THORPE, Andrew: *What's New..., c.d.*, s. 15.

⁸⁵ Callaghan byl navíc omezen počtem labouristických mandátů. Těsné volební vítězství v roce 1974 poskytlo Labour Party chatrnou většinu tří mandátů, která vzala za své v doplňovacích volbách roku 1977. Callaghan byl nucen dojednat podporu Liberal Party pro svoji vládu.

stále radikálnějšího Benna. „*Kdyby se předsedou strany stal Benn a ne Foot, Labour Party by dnes neexistovala jako skutečná síla v dnešní britské politice.*“⁸⁶ Následkem zvyšujícího se radikalismu⁸⁷ utrpěla Labour Party další odliv jak členů, tak voličů inklinujících k levému středu. Volby roku 1983 skončily fiaskem pro Labour Party, kdy se mnoho umírněných labouristů přiklonilo ke středové SDP-Liberal Alliance.⁸⁸ Po neúspěchu Foot rezignoval; naštěstí pro stranu Benn neuspěl při volbě nového předsedy, kterým se stal umírněný Neil Kinnock. Pod jeho vedením strana počala s dlouhým a bolestivým procesem reforem.

6.2. Kinnock, Smith, Blair

Neil Kinnock, podobně jako jiní reformátoři, původně patřil ke stranické levici. Nicméně projevil se jako umírněný vůdce a posunul stranu více ke středu; za cenu tvrdé konfrontace se stranickou ultralevicí⁸⁹ a hornickými odbory, které byly z velké části zodpovědné za „Winter of Discontent“. Klíčová zde byla stranická konference v Bournemouth roku 1985, na které se Kinnock jasně vyslovil proti radikalismu. „*Neil Kinnock upevnil svoji pozici stranického vůdce projevem, který uchvátil jeho stoupence, vyděsil jeho oponenty a dal této stranické konferenci vizi volebního vítězství na úkor militantní levice. Jeho útok rozpoutal zuřivost levice... Ale mezi stranickými předáky a členy stínového kabinetu byla tato řeč triumfálně přivítána... Roy Henderson, jeho zástupce, prohlásil projev za historický, jelikož změnil britskou politiku.*“⁹⁰

Méně spektakulární, ale stejně významné kroky Kinnock učinil v jiných oblastech: přehodnotil tradičně odmítavý přístup labouristů k evropské integraci a

⁸⁶ HARI, Johann: *Michael Foot at 90*. <http://www.johannhari.com/archive/article.php?id=26>.

⁸⁷ Manifest Labour Party k volbám roku 1983 odpovídal požadavku stranické levice: obsahoval program státních zásahů do ekonomiky (včetně pětiletého národního plánu), rozsáhlých sociálních dávek, unilaterální jaderné odzbrojení a vystoupení z EEC; viz <http://www.labour-party.org.uk/manifestos/1983/1983-labour-manifesto.shtml>. Na druhou stranu je zajímavé, že tento stranický program obsahuje poprvé postmateriální témata jako ekologii, podporu rovných příležitostí či program „pozitivní akce“ vůči etnickým menšinám.

⁸⁸ Svého času se dokonce mohlo zdát, že se zopakuje situace z meziválečné éry, tentokrát v opačném sledu: Labour Party bude díky odchodu umírněných marginalizována a liberálové se stanou hlavní opoziční stranou.

⁸⁹ Reprezentovanou především trockistickou organizací *Militant Tendency*, která především v první polovině 80. let měla velký vliv na stranickou politiku.

⁹⁰ NAUGHTIE, James: *Labour at Bournemouth. Kinnock rounds on left's militants*. Guardian Unlimited, 2. října 1985.

jmenoval schopného Petera Mendelona stranickým ředitelem pro komunikaci; Mendelson se značně zasloužil o proměnu obrazu strany na veřejnosti a později se stal důležitým spolupracovníkem Tonyho Blaira.

Stranický program pro volby roku 1987 *Britain will win with Labour* tuto proměnu reflektoval; svým způsobem se jedná o předlohu pro New Labour. Ačkoliv mělo uplynout ještě 8 let do zrušení Článku 4, program se téměř nezabývá vlastnictvím výrobních prostředků a státní kontroly; velkou roli hraje naopak důraz na vzdělání, pomoc etnickým menšinám, boj proti kriminalitě a ekologická témata. Program dokonce obsahuje giddensovský princip „rovnosti jako inkluze“: *„Labouristickým cílem je rozšířit a prohloubit svobodu všech jednotlivců v naší komunitě: osvobodit je od chudoby, zneužívání a strachu; osvobodit je, aby mohli projevit svůj plný potenciál; spatřit, že každý má možnost podílet se na skutečných šancích a provádět skutečná rozhodnutí.“*⁹¹ A ačkoliv volby skončily jasným vítězstvím Margareth Thatcherové, Labour Party se v nich projevila jako obnovená síla, která dokázala získat hlasy dříve ztracené ve prospěch SDP-Liberal Alliance.

Kinnock se ukázal jako životaschopný vůdce, a svojí pozici obhájil proti Tonymu Bennovi roku 1988 s přehledem. Radikální levice ve straně byla s definitivní platností poražena, což pochopil jako mandát k dalším reformám. Strana se soustředila na „nové výzvy“: modernizaci veřejných služeb, infrastruktury a správy země, zlepšení „kvality života“, evropskou integraci. Keynesiánské řízení ekonomiky a socialistický důraz na státní vlastnictví byly potichu opuštěny, ačkoliv Článek 4 zrušil až Tony Blair roku 1995. Ekonomický program Labour Party z roku 1992 se příliš nelišil od neoliberálních principů: *„Moderní vláda má strategickou úlohu nikoliv v nahrazení trhu, ale v zajištění, aby řádně fungoval. Je na vládní zodpovědnosti, aby vytvořila prostředí, ve kterém budou podniky prosperovat. Obchod potřebuje zajištěný a udržitelný růst, se stabilními měnovými kurzy, stálými a soutěživými úrokovými sazbami a nízkou inflací.“*⁹²

⁹¹ *Britain will win with Labour*, <http://www.psr.keele.ac.uk/area/uk/man/lab87.htm>.

⁹² *It is Time to get Britain working again*, <http://www.psr.keele.ac.uk/area/uk/man/lab92.htm>.

Kinnockova strategie slavila úspěch a na počátku 90. let se labouristé stali skutečným soupeřem vládnoucí Conservative Party. Nepopulární „poll-tax“ podryla postavení Margareth Thatcherové a přispěla k jejímu pádu⁹³; favoritem voleb roku 1992 se stala po dlouhých třinácti letech Labour Party. Nicméně Conservative Party se dokázala zkonsolidovat pod novým předsedou Johnem Majorem, který zaujal umírněnější postoj k „poll-tax“ a evropské integraci, a volby vyhrát. Její většina v parlamentu však byla výrazně zmenšena, a to ve prospěch Labour Party. Tento relativní úspěch nedokázal zastřít zklamání labouristů, a Neil Kinnock brzy po volbách resignoval.

Jeho nástupce, John Smith, byl v úřadu pouze dva roky, než náhle zemřel na infarkt. Smithův kurs v podstatě nijak nevybočoval z Kinnockovy linie, ačkoliv byl pod tlakem jak ze strany levice, tak ze strany pravice. Pro dosavadní linii však svědčil vývoj popularity strany. *„Již brzy po volbách podpora labouristů začala ožívat, a vládnoucí konzervativci značně a velmi rychle ztratili přízeň veřejnosti.“*⁹⁴ Podpora Majorova kabinetu značně klesla po měnové krizi na podzim 1992, kdy Británie vystoupila z ERM, a už neměla nikdy nabýt dřívějších hodnot. Ze situace profitovali především labouristé jako nejdůležitější opoziční strana.

Konzervativní kabinet se potácel od krize ke krizi a postupně ztrácel podporu i skalních stoupenců, jak se ukázalo například při ratifikaci maastrichtské smlouvy britským parlamentem.⁹⁵ V doplňovacích volbách ztratila Conservative Party několik životně důležitých poslaneckých křesel, čímž byla ohrožena křehká parlamentní většina, a svůj kredit definitivně ztratila během

⁹³ „Poll-tax“ byl v podstatě poplatek místní správě, který byl rovný a povinný pro každou dospělou osobu na daném území. Nahradil dřívější progresivní systém, který odstupňoval výši platby dle hodnoty majetku. Nespokojenost, která vyvrcholila rozsáhlými demonstracemi v Londýně, přispěla značně k deziluzi z thatcherismu a pádu Margareth Thatcherové na koni roku 1990. Více viz 1990: *One in five yet to pay poll tax*. BBC, 14.8.1990,

http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/august/14/newsid_2495000/2495911.stm.

⁹⁴ CLARKE, Harold D., STEWART, Marianne C., WHITELEY, Paul F.: *The Political Economy of Labour Party Support, January 1992-April 1997*. The American Political Science Review, r. 92, č. 3, s. 559.

⁹⁵ Část konzervativních poslanců oponovala přijetí Maastrichtu a hlasovala proti vládnímu stanovisku spolu s částí levicových poslanců Labour Party. V britském politickém systému se jedná o poměrně ojedinělý jev.

kauzy „šílených krav“ v roce 1996. *„Na cestě k volbám byla konzervativní vláda obětí vážných politických zvratů, skandálů a štěpení.“*⁹⁶

Nejisté konzervativní tápání naopak nahrálo labouristům, kteří se prezentovali jako plnohodnotná alternativa. Po náhlém úmrtí Johna Smítne v roce 1994 se novým předsedou strany stal Tony Blair. Druhá⁹⁷ výměna stranického vůdce v rozmezí několika let však podporu labouristů nijak nezmenšila. Charismatický Tony Blair se brzy stal nejpopulárnějším politikem Velké Británie a definitivně dokončil reformaci Labouristické strany.

Blairova nová agenda definitivně zavrhlá dogmata staré levice, včetně slavného Článku 4, a přihlásila se ke giddensovské politice „Třetí cesty“. V Blairově pojetí to neznamena „ústup doprava“ od hodnot levicové strany, ale jejich modernizace pro novou společnost na úsvitu třetího tisíciletí. *„Moje vize 21. století je o národní politice smiřující témata, které jsme v minulosti mylně považovali za navzájem si odporující – patriotismus a kosmopolitismus; práva a zodpovědnost; podporu podnikání a útok na chudobu a diskriminaci.“*⁹⁸ Blair představil svoji agendu jako ambiciózní projekt sloučení dvou pokrokových levicových doktrín – socialismu a liberalismu –, tedy jako „třetí cestu“ mezi nimi, která má být životaschopným a důstojným soupeřem konzervatismu.

Neotřelá politická vize a Blairova schopnost komunikovat s médii přispěly ke vzestupu popularity Labour Party/New Labour, která těžila z nespokojenosti mnoha bývalých konzervativních voličů. Kauzy, které měly za následek růst stranických preferencí, se netýkaly tradičních levicových témat. *„Pravděpodobně nejdůležitější je měnová krize, jejíž okamžité a zpožděné efekty vyústily v 11-12% nárůst identifikace s Labour Party. Labour také těžila z rozštěpení toryů ohledně evropské otázky (2-3%), Evropských voleb a následné smrti Johna Smítne (kolem 3%) a případu ‚šílených krav‘. Negativní vlivy na labouristickou popularitu měla aféra Harriet Harmanové⁹⁹ (dočasné snížení o 4-5%), rozpory ve*

⁹⁶ PATTIE, Charles, JOHNSON, Ron: *A Low Turnout Landslide: Abstention at the British General Election of 1997*. Political Studies, č. 2, r. 49, 2001, s. 287.

⁹⁷ Respektive třetí, pokud vezmeme v potaz provizorní působení Margaret Beckett v úřadě.

⁹⁸ BLAIR, Tony: *The Third Way: New Politics for The New Century*, Cambridge 1995, s. 1.

⁹⁹ Harriet Harmanová byla mluvčí labouristického kabinetu pro vzdělání, která v rozporu s labouristickou politikou podpory veřejného školství dala své děti do soukromých škol.

stínovém kabinetu (dočasné snížení o 2-3%) a výroční konference v roce 1996 (trvalá pokles o 4-5%).¹⁰⁰ Labour Party tak těžila z témat spíše neutrálních (případ šílených krav), středových (evropská otázka) a dokonce pravicových (zodpovědná finanční politika).

V tomto ohledu se tedy podařil Blairův záměr „porazit torye na jejich vlastním poli“: *„strana levého středu se musí snažit o zaskočení pravice v otázkách ekonomické kompetence, fiskální disciplíny, obrany a bezpečnosti, tedy na polích, kde byla pravice vždy silná, a nikoliv prostě setrvávat ve svých domovských oblastech sociální politiky, vzdělání, zdravotnictví a boje s chudobou.¹⁰¹ a přetavit tak podporu Conservative Party ve vlastní. Úspěšnost této strategie ukázaly následující volby.*

Při poměrně vysoké volební účasti nad 70%¹⁰² získala „New Labour“ jasnou převahu nad Conservative Party. Výsledný poměr křesel v parlamentu byl nejlepším výsledkem od založení strany na počátku 20. století. Konzervativci byli drtivě poraženi a na následujících 10 let upadli do neplodných sporů, vzdáleně podobných krizi Labour Party v 80. letech. Volby daly Tonymu Blairovi silný mandát k prosazení reformní politiky „New Labour“ v podobě široké voličské podpory.

6.3. New Labour u moci: 1997 – 2001

Není v obsahových možnostech této práce provést detailní analýzu jednotlivých kroků Blairovy vlády v tomto období. Proto se omezím stručný výčet nejvýznamnějších z nich a na celkové zhodnocení tohoto období. Cílem je získat celkový obraz Blairova působení na premiérském postu během jeho prvního vládního období a kritiky jeho působení zleva.

„Žádný předchůzí vůdce nedisponoval takovým rozsahem centrální moci, jak Blair. Dominuje svojí straně, přičemž reformy vnitrostranické konference a výkonného výboru znamenají, že tyto orgány již nemůžou ohrozit jeho vedení. Parlament se stal pasivním fórem; kabinet je téměř symbolickým shromážděním,

¹⁰⁰ CLARKE, Harold D., STEWART, Marianne C., WHITELEY, Paul F.: *c.d.*, s. 586.

¹⁰¹ GIDDENS, Anthony: *Where Now for New Labour?*, Cambridge 2001, s. 24.

¹⁰² I když na tehdejší britské poměry nijak zvlášť vysoké, volební účast v letech 1992 či 1987 byla obdobná.

jež se setkává jednou za týden; systém kabinetních komisí se stal podřízeným neformálním setkáním čtyřech klíčových ministrů.¹⁰³ Žádný politik Labour Party neměl tak ideální podmínky k vládnutí a prosazení vlastního programu. Díky absenci politických omezení, vnitrostranických krizí a nutnosti spoléhat se na nejisté spojence měla první vláda New Labour téměř ideální podmínky pro prosazení svého avizovaného programu.

Především je třeba uvést, že Blairovu vládu v letech 1997-2001 nelze za žádných okolností považovat za neúspěšnou. I největší levicoví kritikové musí Blairově vládě přiznat určité úspěchy: přistoupení k Evropské sociální chartě, Velkopáteční dohoda v Severním Irsku nebo demokratizační politika devoluce, jež vyústila ve vytvoření Skotského parlamentu, Velšského shromáždění a Severoirského shromáždění: „*Přenos formálních konstitučních pravomocí do Skotska, Walesu a Londýna je jeden z úspěchů vlády New Labour.*“¹⁰⁴

Její další kroky jsou z hlediska levicové politiky diskutabilnější, což se týká především ekonomické politiky. Zde bývá Blairovi nejčastěji vyčítána zrada levicových myšlenek a přijetí zásad neoliberalismu. „*Třetí cesta je pokus o vytvoření „trhu s lidskou tváří.*“¹⁰⁵ Hlavním důvodem kritiky byl závazek nové vlády nepřekročit v prvních dvou letech limit výdajů, který stanovila předchozí konzervativní vláda.

Právě hospodářská a sociální politika se stala hlavním důvodem rozporu mezi Blairem a stranickou levicí. Tento rozpor názorně ukazoval názorové rozdíly mezi voliči programu „New Labour“ a přívrženci tradiční levicové politiky. „*Labour uspěla v získání důvěry voličů jako strana nejlépe schopná řídit ekonomiku. Na rozdíl od předchozích labouristických vlád – všech předchozích labouristických vlád – nemusela ustoupit před ekonomickou krizí po několika letech u moci.*“¹⁰⁶ Přísná fiskální disciplína nové vlády a neochota vlády navrátit se k politice „tax-and-spend“, tedy vyššího zdanění ve prospěch vyšších sociálních výdajů, sice

¹⁰³ MORGAN, Kenneth O.: *The Historical Roots of New Labour*. History Today, r. 48, 1998, č. 10, s. 15.

¹⁰⁴ DAVIES, Liz: *The Fraud of „New Labour“*. In: *The Crisis of „New Labour“ and Prospects for the British Left*. New Politics, r. 8, 2001, č. 2, s. 155.

¹⁰⁵ GERMAN, Lindsay: *Reformism Without Reforms*. In: *The Crisis of „New Labour“ and Prospects for the British Left*. New Politics, r. 8, 2001, č. 2, s. 162

¹⁰⁶ GIDDENS, Anthony: *What Now...*, c.d., s. 24.

uklidnila část voličů obávajících se návratu rozhazovačné politiky „Old Left“, ale vyvolala hořkou kritiku ze strany levice, která ji posměšně nazvala jako „*páté volební období Thatcherové*“.¹⁰⁷

Podobný posun je patrný v evropské oblasti. Blairova vláda přistoupila k Evropské sociální chartě, čímž se odpoutala od thatcherovské politiky požadování výjimek vůči „socialistické Evropě“; nicméně „*Blairovy projevy na summitech EU, ve kterých svým evropským partnerům vyčítal jejich toleranci vůči restriktivním praktikám a nezdravé úrovni státního intervencionismu, ukázaly takový stupeň antipatií vůči EU, jaké neprojevil jiný labouristický vůdce po mnoho let*“.¹⁰⁸ Blair sice přijal evropské minimální sociální standardy, nicméně brzy se projevil jako hlasitý kritik nešvarů evropské politiky. Z dnešního pohledu se zdá, že „destruktivní euroskepticismus“ thatcherovské vlády nahradil euroskepticismus „konstruktivní“, zaměřený však především proti těm oblastem evropské politiky, které by se dali považovat za hájemství kontinentální levice.

Největší kritiku však Blairova vlády sklidila za svoji politiku v sociální oblasti, nebo spíše řečeno za její nedostatek. Nedá se říci, že by labouristický kabinet jednoduše pokračoval ve šlépějích svých konzervativních předchůdců a nezasadil se o určitá ulehčení v sociální oblasti. „*Byla zavedena minimální mzda, zvýšeny přídavky na děti, založeny bezplatné jesle a zabezpečena péče o děti. Tyto opatření bychom mohli očekávat od jakékoliv labouristické vlády*“.¹⁰⁹ První Blairova administrativa se velice zasloužila o podporu zaměstnanosti, která se stala jednou z jejích hlavních priorit. Ostatně, důraz na *workfare*, tedy legislativní opatření pro podporu vytváření nových pracovních míst, patří k nejvyšším prioritám nové levice. „*Podobně, daňový dobropis pro pracující rodiny, desetiprocentní sazba daně z příjmu pro první část výdělku a zvýšené přídavky na děti také přinesly určitý zisk lidem, kteří jsou tradičně vnímáni jako jádro labouristických stoupců*“.¹¹⁰

¹⁰⁷ *The Crisis of „New Labour“ and Prospects for the British Left*. New Politics, r. 8, 2001, č. 2, s. 154.

¹⁰⁸ THORPE, Andrew: *New Labour 1992-2000. From A History of The British Labour Party*, New York 2001, s. 51.

¹⁰⁹ DRIVER, Stephen, MARTELL, Luke: *From Old Labour to New Labour: A Comment on Rubinstein*. In: *Politics. Politics, Surveys, Debates and Controversies in Politics*, r. 21, 2001, č. 1, s.49.

¹¹⁰ THORPE, Andrew: *New Labour...c.d.*, s. 53.

Problémem byla opět neochota zajít do krajnosti, tedy k systému *tax-and-spend* staré levice. Část veřejnosti a stranické levice očekávala poněkud razantnější přístup k otázce nerovnosti, sociálních problémů a nezaměstnanosti, než Blairova vláda ukázala. Jádrem kritiky tohoto kabinetu byla právě nespokojenost tradičních voličů a několika vlivných osobností stranické levice s tím, čeho tato vláda dokázala dosáhnout. Blairovy opatření byly chápány jako velmi nedostatečné: „*Nezaměstnanost mladých se snížila, to je sice pravda, ale byla nahrazena špatně placeným, flexibilním McZaměstnáním.*“¹¹¹

Frustrací skončila také politika New Labour vůči etnickým a handicapovaným menšinám, které tvořily značnou část jejího elektorátu v roce 1997: „*Podpora labouristů mezi etnickými menšinami ještě vzrostla na 85% asijských a černých voličů (ve srovnání s 81 procenty roku 1992); téměř 19 z dvaceti černochoů volilo Labour.*“¹¹² Příklad určitých opatření ve prospěch etnických menšin v multikulturní Británii znamenala pro labouristy značný zdroj podpory, zvláště pokud vezmeme v úvahu určité xenofobní tendence mezi konzervativci. Thatcherovská vláda etnické menšiny okázale ignorovala, a její politika byla zaměřena spíše na restriktivní opatření vůči imigrantům než na jejich integraci do britské společnosti.

Labouristé však nedokázali účinně zakročit proti diskriminaci (a to ani ve vlastních řadách) a jejich popularita především mezi muslimskou populací rychle klesla. „*Ztráta iluzí pramení zároveň z labouristické politiky a neschopnosti Labour Party nominovat muslimské kandidáty pro místní a potažmo parlamentní volby, nebo prosadit muslimy do vyšších pozicí uvnitř strany.*“¹¹³ Obraz multikulturní a otevřené Labour Party proto utrpěl trhliny především v očích těch, kteří by z tohoto posunu nejvíce těžili.

Podobnou kritiku sklidila Blairova vláda v dalších oblastech, jako byla například environmentální politika nebo prosazování lidských práv ve světě. „*Místo aby se Labour Party snažila zbrojní dodávky do Indonésie omezit, vydala*

¹¹¹ GERMAN, Lindsey: *c.d.*, s. 160.

¹¹² THORPE, Andrew: *New Labour...*, *c.d.*, s. 41.

¹¹³ PURDAM, Kingsley: *Democracy in Practice: Muslims and the Labour Party at the Local Level*. Politics, Surveys, Debates and Controversies in Politics, r. 21, 2001, č. 3, s. 148.

125 exportních licencí na dodávky zbraní do Indonésie včetně samopalů, vojenských helem a náhradních dílů pro letadla. Velká Británie nepřestávala dodávat zbrojní materiál do Indonésie dokonce ani v červenci 1999, kdy britské letouny Hawks přelétávali nad Dillí a zasypávaly Východní Timor bombami.¹¹⁴ Nesouhlas především ekologických iniciativ vyvolala také nejednoznačná politika Blairova kabinetu v oblasti životního prostředí. Sice přistoupila ke Kjótskému protokolu a přizpůsobila daňovou politiku některým ekologickým kritériím, nicméně její politika si zachovávala určitý punc rezervovanosti. *„Během debat o geneticky modifikovaných potravinách ve Spojeném království New Labour odmítla odsoudit praktiky těchto společností. Sklidila za to silný nesouhlas. Kritici z řad „zelených“ hnutí požadovali moratorium, nebo úplný zákaz těchto potravin.“*¹¹⁵

Je paradoxní, že největší politická debata ve Velké Británii během tohoto volebního období se nevedla mezi vládnoucí stranou a opozicí, ale na levici a v podstatě v rámci jedné strany – Labour Party. Navíc k ní došlo během poměrně úspěšného období, kdy se vládě povedlo realizovat značnou část avizovaných opatření, marginalizovat opozici, významně přispět k řešení severoirského problému a vyhnout se jakékoliv vážnější krizi. *„Někteří vnímali poměrně oprávněně, že je něco shnilého na tendenci New Labour ignorovat určité znevýhodněné skupiny na úkor jiných, jako třeba svobodné matky, žadatele o azyl nebo poživitele invalidního důchodu. Kritika přicházela především od těch, kteří ji vnímali jako příliš zainteresovanou ve prospěch nových „přátel“ Labour v businessu a „Střední Anglie“¹¹⁶ na úkor tradičních stoupců strany.“*¹¹⁷

Kritika ze strany radikálních občanských iniciativ, stranické levice a stoupců tradičního socialismu však nedokázala ovlivnit politiku Blairova kabinetu a Tonyho Blaira samotného, jehož pozice byla díky okolnostem na počátku kapitoly zmíněným neotřesitelná. Přesto se této „neviditelné opozici“ povedlo uštvědit Blairově vládě několik nepříjemných ran, díky čemuž zůstala

¹¹⁴ HERZOVÁ, Noreena: *c.d.*, s. 88.

¹¹⁵ GIDDENS, Anthony: *New Labour and its ...*, *c.d.*, s. 21.

¹¹⁶ „Střední Anglie“ (v originále „Middle England“) je pejorativní označení středostavovské britské populace mezi britskou levicí.

¹¹⁷ THORPE, Andrew: *New Labour ...*, *c.d.*, s. 55.

viditelná na veřejnosti; nejvýznamnější z nich byl pravděpodobně úspěch labouristického renegáta Kena Livingstona ve volbách do nově zřízeného úřadu londýnského starosty. „*Jeho konečné vítězství jako nezávislého kandidáta proti Labour bylo významné varování: nemusíte být s New Labour, aby jste vyhráli.*“¹¹⁸ Vliv této levicové opozice vůči Labour Party na britskou politiku měly ukázat následující volby.

6.4. Volby roku 2001: „Podivná smrt Labour Party?“

Volby roku 2001 působí jako užitečný indikátor spokojenosti britského voliče s vládou New Labour. Zatímco výsledky voleb roku 1997 svědčí spíše o nadějích, které vkládala britská veřejnost do nového politického profilu Labour Party, tyto volby ukazují na to, jak si dokázala Blairova administrativa udržet širokou veřejnou podporu, jež získala roku 1997.

Již předvolební průzkumy Labour Party poměrně favorizovaly, roztržštěná a v personálních sporech se utápějící Conservative Party nebyla pro schopného a stále oblíbeného Blaira vážným soupeřem. Na této skutečnosti nezměnila nic ani agresivní a útočná předvolební kampaň, kterou konzervativci proti labouristické vládě rozpoutali.¹¹⁹ Naopak na popularitě získali Liberal Democrats, třetí největší politická strana ve Velké Británii a „černý kůň“ britské politické scény. Liberálové se ostře vymezili vůči oběma velkým politickým stranám a ve svém programu se nominovali do role ochránce kvality života a sociálních práv a svobod: „*Během osmnácti let konzervativní vlády tyto svobody postupně ubývaly. Nemocní čekali dlouho na nutné operace. Děti se učily ve stále početnějších třídách. Cestující trpěli následkem katastrofální privatizace drah. Zločinnost vzrostla. Důchody se snížily. Ale vláda Labour byla také zklamáním, především když po dva roky zbytečně zachovávali toryovské limity státních výdajů.*“¹²⁰

¹¹⁸ BENN, Tony: *Socialism is Democracy*. In: *The Crisis of „New Labour“ and Prospects for the British Left*. New Politics, r. 8, 2001, č. 2.

¹¹⁹ Více viz SANDERS, David, NORRIS, Pippa: *The Impact of Political Advertising in the 2001 U.K. General Election*. Political Research Quarterly, r. 58, 2005, č. 4. <http://links.jstor.org/sici?sici=1065-9129%28200512%2958%3A4%3C525%3ATIOPAI%3E2.0.CO%3B2-L>.

¹²⁰ *2001 Liberal Democrats General Election Manifesto: Freedom, Justice, Honesty*, <http://www.libdemmanifesto.com/2001/2001-liberal-manifesto.shtml>.

Liberal Democrats se tedy pokusili využít zklamání části levice z prvního Blairova období ve vlastní prospěch a získat tak jednak hlasy nespokojené levice příslibem obnovy sociálních práv, jednak hlasy „mladých radikálů“ důrazem na otázky životního prostředí a občanských svobod. Pozice liberálů nicméně byla příliš slabá, aby mohla ohrozit vládnoucí stranu nebo se alespoň stát nejsilnější stranou opozice. Přes veškerou kritiku měla opět zvítězit Blairova New Labour.

„Hlavními body těchto voleb byly:

- *Labouristé vyhráli nejvíce mandátů a nejvíce hlasů, čímž získali vládní většinu 166 poslanců.*
- *Podíl konzervativců stoupl o jedno procento a měli čistý zisk jednoho mandátu.*
- *Liberal Democrats zvýšili počet svých mandátů o šest na 52, což je jejich nejlepší výsledek od roku 1929.*
- *Volební účast byla 59,4%, nejméně od roku 1918.¹²¹*

Nejdůležitější z těchto údajů je především velice nízká volební účast, přinejmenším na britské poměry. Velké Británie již zažila určité výkyvy volební účasti, nicméně nikdy tento údaj neklesl tak hluboko. Obě největší strany, Labour Party a Conservative Party, utrpěly značnou ztrátu voličských hlasů ve srovnání s lety 1997 a 1992. Z tohoto pohledu se jednoznačným vítězem voleb stala „strana nevoličů“, což je v britském případě bezprecedentní výsledek.

Obraz se stane poněkud plastičtější, pokud vezmeme v úvahu politickou mapu Velké Británie. Z tohoto pohledu utrpěla Labour Party před několika lety nepředstavitelnou ztrátu: *„V parlamentu není reprezentováno 2,8 milionů ex-labouristických nevoličů v někdejších srdcích průmyslové Británie – metropolitní aglomerace Tyne a Wear, Manchester, Merseyside, západní Midlands, Clydeside a jižní Wales. Bylo to především zdravé jádro labouristických voličů, které zůstalo doma: bílí horníci ve starých důlních oblastech, Asiaté v městských centrech Lancastershire, celkově lidé pod 25 let. Volební účast klesla pod 44 procent v zanedbaných okresech kolem loděnic v Tyneside, ponurých komunitách*

¹²¹ *General Elections Results, 7 June 2001*, <http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp2001/rp01-054.pdf>.

v Glasgow a zpola opuštěných sídlištích Salfordu a středního Leedsu; pod 35 procent v rozpadlých částech liverpolských doků.¹²² Výsledky hovoří jasně: jedná se o největší odcizení zbytků bývalé pracující třídy a dalších „obětí modernizace“ v dějinách Labour Party.

Právě tito lidé tvořili po celé 20. století páteř labouristických voličů, která držela stranu v nejhorších obdobích jejich existence. Thatcherovské reformy, které vyústily v nástup neoliberalismu, a postupná socioekonomická tranzice k postindustriální informační společnosti, dopadly na tyto okrsky nejvíce. S úpadkem průmyslové společnosti přišel postupný úpadek velkých průmyslových podniků, s oslabením odborů úpadek místních komunit, s privatizací postupné zeštíhlování pracovních sil a nezaměstnanost.

Zdejší populace si od návratu levice k moci mohla slibovat nejvíce, ačkoliv se někdy pozapomíná na to, že Blairova New Labour se již před volbami roku 1997 jasně distancovala od praxe „Old Left“, a to za velké pozornosti médií. Nicméně program „Třetí cesty“ sliboval oživení veřejných služeb (ačkoliv často za účasti soukromého sektoru), politiku ke snížení nezaměstnanosti a integraci sociálně vyloučených zpět do společnosti. Vláda New Labour je však zklamala; „pánové Brown a Blair si mohli dovolit podstatné zvýšení výdajů na veřejné služby, nicméně se rozhodli to neudělat. Zklamání z neochoty labouristické vlády a uvědomujíc si, že neexistuje schůdná alternativa – jelikož investice do veřejného sektoru nebyly věrohodnou prioritou Conservative Party slibující snížení daní, a Liberal Democrats neměli reálnou šanci vyhrát volby – značný počet potenciálních voličů Labour Party se v roce 2001 rozhodl zůstat doma.“¹²³

Labour Party si tak značně odcizila své původní a tradiční voliče, na což její kritikové zleva upozorňovali již od počátku 90. let. Přes jejich absenci však strana dokázala vyhrát volby, a to poměrně s převahou. Svědčí to o tom, že se jádro labouristických voličů přesouvá někam jinam: mezi „nové zaměstnance“ a „střední třídu“, vysokoškolsky vzdělané profesionály a některé podnikatele.

¹²² WATKINS, Suzan: *A Weightless Hegemony. New Labour Role in Neoliberal Order*. <http://www.newleftreview.org/?page=article&view=2488>.

¹²³ CLARKE, Harold D., SANDERS, David, STEWART, Marianne C., WHITELEY, Paul F.: *Britain (not) at the Polls*. *Political Science and Politics*, r. 36, 2003, č. 1, s. 60. <http://links.jstor.org/sici?sici=1049-0965%28200301%2936%3A1%3C59%3AB%28ATP2%3E2.0.CO%3B2-K>.

Labour Party tedy přestává být stranou „labour England“, tedy manuálně pracujících, ale stranou „Middle England.“

7. *Neue Mitte*

7.1. Němečtí socialisté od Lassalla k Brandtovi

Německá sociální demokracie patří k nejstarším socialistickým stranám v Evropě a je bezesporu nejstarší politickou stranou v Německu. Její kořeny sahají až do roku 1863, kdy socialistický teoretik Ferdinand Lassalle založil *Allgemeiner Deutscher Arbeitverein*.¹²⁴ Důležitým mezníkem v historii německého socialismu byl rok 1875, kdy se představitelé německých socialistických hnutí sešli na konferenci ve městě Gotha. Během této konference došlo k fúzi Lassalova hnutí s další dělnickou stranou *Socialdemokratische Arbeitspartei*; název nové strany byl *Socialistische Arbeiterpartei Deutschlands* (SAPD). Na konferenci byl také přijat stranický program, tzv. Gothský program.

Program z Gothy byl poměrně umírněný a reflektoval nemarxistickou orientaci osobností v čele strany. Orientoval se spíše na dosažení politických práv a svobod (včetně všeobecného volebního práva), zavedení legislativy pro zajištění snesitelných pracovních podmínek, zákaz práce dětí a nedělní práce, a zavedení branné povinnosti.¹²⁵ Díky své umírněnosti si vysloužil ze strany Marxe tvrdou kritiku; naopak pro establishment bismarkovského Německa byl i tento program příliš radikální a strana byla o tři roky později zakázána.

To ilustruje těžkou pozici, kterou němečtí socialisté měli až do poloviny dvacátého století: ocitli se v obtížném postavení mezi dvěma „mlýnskými“ kameny levicových radikálů (pozdějších komunistů) a německých nacionalistů. Oba konkurenční tábory představovaly konkurenci v boji o voličské hlasy a oba nenáviděly „umírněné“ socialisty možná i více než sebe navzájem.

Strana po svém obnovení roku 1890 se radikálněji vymezila doleva a přejmenovala se na *Sozialdemokratische Partei Deutschlands* (SDP). Její nový

¹²⁴ Lze přeložit jako Německé všeobecné dělnické hnutí.

¹²⁵ Viz *Socialistische Arbeiterpartei Deutschlands: Das Gothaer Programm (1875)*, <http://www.marxists.org/deutsch/geschichte/deutsch/spd/1875/gotha.htm>.

program z Erfurtu roku 1891 již obsahoval marxistická dogmata o třídním boji a socializaci výrobních prostředků. Zároveň však odmítal myšlenku násilného převzetí moci a orientoval se na politické prostředky, čímž se zařadil mezi umírněné marxisty. *„Boj dělnické třídy proti kapitalistickému vykořisťování je nezbytně bojem politickým. Bez politických práv nemůže pracující třída pokračovat ve svém úsilí a vyvinout vlastní organizaci hospodářství. Nemůže tak zahájit přesun výrobních prostředků do vlastnictví společnosti, aniž by dříve dosáhla politické moci.“*¹²⁶ Strana se díky své umírněnosti opět dostala do konfliktu s radikály, především s vznikajícím komunistickým hnutím.

Vznik komunistů znamenal pro SPD novou hrozbu, jelikož jí převzal značnou část voličské podpory. *„Zavedení volebního práva pro ženy, osmihodinový den, pokroky v sociálním zabezpečení a spolurozhodování, které mohla německá sociální demokracie realizovat, se zklamaným stoupencům nejevily právě jako úctyhodné politické výkony, neboť očekávali v souladu s tím, co jim strana po desetiletí slibovala, velké zespolečenštění, které mělo společnost od základů změnit, k němuž však nedošlo.“*¹²⁷ Právě během výmarské republiky strana nejvíce doplatila na svoji poměrně umírněnou pozici; o svůj voličský potenciál soupeřila s radikály z komunistického a nacistického proudu, kteří ve shodě vnímali socialisty jako hlavního nepřítele. Během výmarské republiky dokázala strana poprvé oslovit „liberálnější“ či „pokrokovější“ část střední třídy, která ji vcelku oprávněně vnímala jako jedinou sílu schopnou odporu zároveň vůči jak „rudému“, tak „hnědému“ nebezpečí, nicméně Hitlerův nástup roku 1933 a následná perzekuce SPD učinily tomuto slibnému vývoji konec.

Vládu nacistů a druhou světovou válku přežila strana v exilu; nejprve v Praze, poté v Paříži a po pádu Francie v Londýně. Strana byla obnovena roku 1946 na všech čtyřech okupačních územích; v sovětské zóně ji však brzy pohltili komunisté. V západním Německu se stala hlavní silou levice, nicméně až do šedesátých let zůstala v opozici. Značnou roli v tom sehrálo setrvání na

¹²⁶ *Social Democracy 1891: The Erfurt Program*, <http://marx.org/history/international/social-democracy/1891/erfurt-program.htm>.

¹²⁷ MEYER, Thomas: *c.d.*, s. 22.

marxistických dogmatech a neochota prvního poválečného předsedy Kurta Schumachera spolupracovat se spojeneckou správou. To se odrazilo na pozici SPD v politickém systému. „Její volební zisk nestačil k tomu, aby mohl vytvořit vlastní většinovou vládu, a její extrémně levicová politická linie znemožňovala vytvoření koalice s jinou stranou v Bundestagu.“¹²⁸

Léta v opozici však vyvolala nutnou katarzi: po smrti Schumachera v zimě 1952 strana prošla zásadními změnami, které vyvrcholily na stranickém sjezdu v Bad Godesbergu roku 1959. Při něm byl přijat tzv. Bad Godesbergský program, který měl hluboký význam nejen pro SPD, ale pro socialistické strany v celé Evropě. „V Bad Godesbergském programu SPD opustila svoji tradiční roli obránce socialismu, vzdala se programu znárodňování a centrálního plánování, přijala princip tržní ekonomiky a nakonec vyjádřila závazek vůči NATO.“¹²⁹ Tento program byl na svoji dobu výjimečný a umožnil německé sociální demokracii plnou participaci nejen v německé, ale také v evropské politice, především při začínajícím procesu hospodářské a politické integrace Evropy.

Bad Godesbergský program znamenal jasný posun stranické orientace do středu, což se odrazilo ve volebních výsledcích roku 1961. SPD poprvé od roku 1949 překonala ve volebních zisku CDU¹³⁰ a stala se nejsilnější stranou Bundestagu. Trend posilování SPD byl setrvalý, ačkoliv se od roku 1966 podílela v koalici s CDU/CSU na vládní odpovědnosti. Po volbách roku 1969, které skončily jasným vítězstvím socialistů, sestavil novou vládu předseda SPD Willy Brandt v koalici s FDP.

Začátek Brandtovy éry znamenal zlatou éru pro SPD. Tehdejší SPD dokázala reflektovat volání po změně, které se v šedesátých letech ozývalo především mezi studenty a mladší částí populace. Willy Brandt toho využil, přizpůsobil stranickou rétoriku a podařilo se mu tak oslovit značnou část radikální mládeže. Němečtí socialisté na přelomu 60. a 70. let těžili ze svého hegemonního postavení nejen na levici a levém středu. Podařilo se jim oslovit

¹²⁸ LANNY, Martin W., STEVENSON, Randolph T.: *An Empirical Model of Government Formation in Parliamentary Democracies*, s. 26. <http://polmeth.wustl.edu/retrieve.php?id=358>.

¹²⁹ Ibid, s. 26.

¹³⁰ Pouze CDU, nikoliv „koalici“ CDU-CSU; proto také zůstala v opozici. Překonat celkový volební zisk této koalice se SPD podařilo až o osm let později.

část voličstva FPD, jejíž voličská podpora od počátku šedesátých let stabilně klesala, udržet si své tradiční voliče mezi sociálně slabšími vrstvami společnosti a levicovou inteligencí a navíc získat na svou stranu přinejmenším část studentských radikálů. Nicméně během 70. let se tento na pohled stále mohutný levicový blok začal drolit.

„V roce 1969 se první poválečná levicová vláda Williho Brandta dostala k moci s heslem: „odvaha k větší demokracii“. Nicméně reformní program sociálně demokratické vlády brzy narazil na světový hospodářský pokles, který začal na počátku 70. let, a spustil to, co se postupně stalo trvalým chórem konzervativních obav o neudržitelném břemenu sociálního státu a malátnosti příliš reflexivní, liberalizované společnosti.“¹³¹ Tehdy se poprvé mezi německými socialisty objevil rozpor mezi „starou“ a „novou“ levicí, zvláště vyostřený hospodářskými problémy sedmdesátých let. Na počátku dekády se zdálo, že bude možné zkombinovat politiku tradičních socialistů, zaměřenou na lineární ekonomický růst, s požadavky „alternativních“ radikálních hnutí.

Ačkoliv nelze Brandtovu¹³² éru považovat pro SPD za zcela neúspěšnou, jeho ambiciózní projekt integrace radikálních hnutí se socialisty skončil neúspěchem. Svoji roli v tom hrála neochota tradičních straníků ustupovat „postmateriálním“ požadavkům mladé generace i kauza umístění amerického protiraketového systému Patriot na německé území; postoj SPD k těmto raketám nebyl tak nesmlouvavě odmítavý, jak by si radikálové představovali.

Na pozadí hospodářských problémů, politických skandálů a občanských protestů tak proběhl proces, který nadobro změnil německý (a potažmo i evropský) politický systém: rozpad jednotného tábora levice, jak jej Německo znalo od konce druhé světové války. Rozpad o to bolestivější, že novým soupeřům mohli socialisté čelit ještě obtížněji než komunistům v meziválečném období.

Zelení sice postrádali rozvinutý politický program mimo svá úzce vymezená témata, procházeli bolestivou transformací z nesourodých

¹³¹ BALAKRISHNAN, Gopal: *Overcoming Emancipation*, <http://www.newleftreview.org/?view=2435>.

¹³² Willy Brandt sice resignoval na post spolkového kancléře v roce 1974, v čele SPD však zůstal až do roku 1987.

aktivistických hnutí na politickou stranu a navíc trpěli vnitřním rozkolem na „realos“ a „fundis“¹³³, přesto však dokázali díky své alternativní image převzít sociální demokracii celou generaci mladých levicových voličů. *„Zelení definovali svoji vlastní identitu v opozici vůči hodnotám a politickému projevu sociálních demokratů; přesto mnozí v tomto alternativním hnutí vnímají sebe sama od poloviny 80. let jako nejspolehlivějšího a zaníceného partnera socialistů (téměř, jako „pravé“, neústupné sociální demokraty.)“*¹³⁴

Druhou ranou SPD byla ofenzíva neoliberalismu; v Německu však měla poněkud jiný průběh než ve Velké Británii. Nejsilnější strana německé pravice, uskupení CDU/CSU, náporu „nové pravice“ přinejmenším částečně odolala. *„V Evropě většina konzervativních stran nepřevzala neoliberalní linii. Křesťanští demokraté byli dlouho podezřívaví vůči nespoutanému kapitalismu a obhajovali úlohu – ačkoliv omezenou – státu, stejně jako podporovali rozvinuté instituce státu blahobytu.“*¹³⁵ Ne tak němečtí liberálové, jejichž unikátní pozice mezi velkými stranami levice a pravice představovala jádro německého systému „dva-a-půl“ strany.

FDP představovala přirozeného koaličního partnera socialistů od roku 1969. Nyní se však nechala zlákat neoliberalismem a opustila svojí dřívější sociálně-liberalní linii. *„Krise SPD jako masové strany začala roku 1982, kdy její koaliční partner, FDP, požadoval značné škrty v sociálním rozpočtu ke zvrácení poklesu růstu, který Německo stejně jako všechny státy OECD postihl v sedmdesátých letech.“*¹³⁶ Liberálové se posunuli ze středu na pravici, čímž zmenšili SPD její koaliční potenciál. Tento posun, který by o desetiletí dříve znamenal politickou sebevraždu FDP, akcentoval nespokojenost liberální části populace s neúspěšnou politikou socialistů a touhu po změně. *„Tradiční mandát*

¹³³ Tento konflikt souvisel s transformací Zelených z konglomerátu protestních a aktivistických hnutí na politickou stranu. „Realos“ byli (a jsou) přívrženci participace na „vysoké“ politice za cenu určitých kompromisů, zatímco „fundis“ odmítají ústup z radikálních pozic ve prospěch participace na moci a preferují spíše aktivistický přístup.

¹³⁴ MARKOVITS, Andrei S., SILVIA, Stephen J.: *c.d.*, s. 118.

¹³⁵ GIDDENS, Anthony: *Third Way...*, *c.d.*, s. 18.

¹³⁶ GREFFRATH, Mathias: *New Left Old Right*, <http://mondediplo.com/2005/09/02germany>.

*této strany jako reprezentanta ryze liberálního voličstva nepřestal v politickém smyslu slova existovat.*¹³⁷

SPD tedy během necelé dekády přišla o klíčového spojence pro formování vládní koalice, dostala konkurenta v podobě Zelených, který ji odčerpával životně důležitou podporu nastupující generace levicových voličů, a navíc byly během ekonomické krize zpochybněny její základní principy. *„Prohlubující se hospodářská krize současně zaháněla SPD, která až do roku 1982 vedla spolkovou vládu, ve stále větší míře ke striktní rozpočtové politice.*¹³⁸ Tento vývoj nutně vedl ke vnitřnímu pnutí, diskuzím uvnitř strany a volání po změně.

Podobně jako v Británii se hlavní linie stranického rozporu vedla mezi tradicionalisty a reformátory. Tradicionalisté, opírající se o mocnou odborářskou základnu, odmítali jakékoliv změny a drželi se tradiční levicové linie. *„Naproti tomu reprezentanti alternativního směru v čele s Erhardem Epplerem rezolutně prohlašovali, že se strana musí podrobit zásadní proměně a totálně revidovat svůj protiekologický, proindustriální kurs, chce-li si ve změněných podmínkách zachovat věrohodnost a zůstat ve shodě s hodnotami mladší generace.*¹³⁹ Ostrá rozepře uvnitř strany vedla k rezignaci starší generace stranických elit, především Williho Brandta a Helmuta Schmidta.

7.2. Reforma: Berlínský program a nové štěpení

Díky poklesu volebních preferencí, vzestupu Zelených jako relevantního soupeře na levici politického spektra a vnitřní krizi se během první poloviny 80. let z SPD stala de facto potápějící se loď. Takové situaci SPD nečelila od počátku třicátých let, kdy se ocitla v smrtícím stisku mezi nacisty a komunisty. Poprvé v poválečném období strana přestala být skutečnou alternativou pravicové vlády a navíc musela čelit životaschopné konkurenci na levici. *„Když Willy Brandt resignoval na post předsedy sociálně demokratické strany v roce 1987, pochyboval, že bude za 20 let stále existovat jako strana s masovou podporou.*¹⁴⁰

¹³⁷ MARKOVITS, Andrei S., SILVIA, Stephen J.: *c.d.*, s. 123.

¹³⁸ MEYER, Thomas: *c.d.*, s. 127.

¹³⁹ *Ibid.*, s. 129.

¹⁴⁰ GREFFRATH, Mathias: *c.d.*

Tento vývoj však zapůsobil jako katalyzátor změn, jelikož v druhé polovině osmdesátých let i největší tradicionalisté museli uznat, že změna stranického programu a image je nutná, i za cenu jistých ústupků v sociální oblasti a konfrontace s odbory. *„Během období v opozici se změnila rysy členství ve straně. Noví členové byli všeobecně lépe vzdělaní než v minulosti a straničtí funkcionáři stále více patřili ke střední třídě.“*¹⁴¹ Stále větší vliv získali zástupci „alternativních“ směrů v sociální demokracii, myšlenkově spřízněné osobnosti z vědeckého světa a mladší generace sociálně-demokratických politiků. Výsledkem byl nový Berlínský program z roku 1989, který nahradil program z Bad Godesbergu.

Program byl koncipován mimořádně neideologicky a týká se především všestranné modernizace německé společnosti. *„Nechtěl mluvit jen ke skupinám, které tradičně podporovaly sociální demokracii, jako odbory, ale chtěl být přesvědčivý i pro části nových občanských hnutí a pro příslušníky sociálních, kulturních a technokratických povolání, kteří chtěli své vlastní perspektivy v práci spojit s příspěvkem k vývoji ekologicky a sociálně odpovědné společnosti.“*¹⁴² Program proto poprvé v historii strany nebyl prvořadě zaměřený na sociální opatření a keynesiánskou ekonomiku. Naopak důležitá témata tvoří nadnárodní integrace, zodpovědná státní politika zaměřená na kvalitu života a nikoliv na hospodářský růst, a podpora „handicapovaných“ společenských skupin, jako žen, homosexuálů či etnických menšin.

Berlínský program znamenal podstatný průlom, nicméně nesjednotil SPD tak, jak by se dalo očekávat. Samotný proces jeho vzniku zabral několik let, během kterých bylo třeba vyvážit zájmy různých zájmových a politických skupin. Nakonec byl nalezen kompromis ve formě Berlínského programu, nicméně staré rozepře tím získaly jen nový obsah. Některé části programu jsou tak vágně definovány, že umožňují interpretaci více způsoby.

Německé sociální demokracii také chyběla na počátku 90. let dostatečně výrazná osobnost v čele, která by dokázala program představit voličům jako

¹⁴¹ MILLER, Vaughne: *The New Government in Germany*, <http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp98/rp98-094.pdf>, s. 12.

¹⁴² MEYER, Thomas: *c.d.*, s. 132.

rozumnou alternativu Kohlovy vlády. Několikeré vystřídání předsedů stran a kandidátů na kancléře během let 1983-1998 přispělo k tomu, že byla SPD vnímána jako strana bez skutečného vedení, navíc postižená novým schizmatem. O to bolestnější pro SPD bylo, že pohled veřejnosti do značné míry reflektoval pravdu.

S nástupem mladší generace stranických osobností sice došlo k překonání konfliktů mezi „tradicionalisty“ a „reformátory“, a to de facto ve prospěch reformátorů, objevilo se však nové schizma, tentokrát definované jako souboj mezi „levým“ a „pravým“ křídlem nové generace. Reformní Berlínský program k tomuto štěpu spíše přispěl, neboť se dal interpretovat ve prospěch obou křídel. *„Uvnitř strany pokračuje soupeření o ideologickou převahu, zosobněné osobní a politickou rivalitou mezi Oskarem Lafontainem (orientujícím se spíše na tradiční francouzský model) a (budoucím) kancléřem Schröderem (pohlížejícím po britském modelu jako inspiraci, ne-li podstatě).“¹⁴³*

Pravé křídlo, reprezentované dolnosaským ministerským předsedou Gerhardem Schröderem, akcentovalo především zájmy „nové střední třídy“ a státních zaměstnanců. Jeho politická pozice byla v podstatě poměrně tolerantní k neoliberálnímu paradigmatu. *„Schröder neměl zájem na vyostření konfliktu mezi dvěma diametrálně odlišnými pohledy na společnost. Chtěl zlepšit to, co mohlo být zlepšeno, nikoliv vše měnit. Jeho cílovou skupinou byl nový střed, dobře placené jádro pracujících tříd a nových dynamických podnikatelů, kterým sliboval růst a obnovení.“¹⁴⁴* Jeho strategie byla podobná jako Blairova a není vyloučeno, že se labouristickou politikou inspiroval nejen po nástupu k moci, ale i před ní. Schröder představoval ideologii Třetí cesty s určitými německými specifiky.

SPD v jeho pojetí měla dokázat, že je lépe schopná zvládnout vládní roli nejen v sociální či ekologické otázce, ale také v oblasti hospodářství, bezpečnosti či imigračních otázek. Schröderovo pojetí nové levicové politiky nicméně bylo pro levé křídlo strany „neoliberalismus s lidskou tvář“, obohacený o ekologická

¹⁴³ LEES, Charles: *Reconstituting European Social Democracy: Germany's Pivotal Role*. German Politics, r. 9, č. 2, s. 72.

¹⁴⁴ GREFFRATH, Mathias: *c.d.*

témata a citlivější přístup k otázce nezaměstnanosti, sociálním problémům či přistěhovalcům. Sociální demokracie se měla vzdát principu rozsáhlých zásahů do hospodářství a místo toho se zaměřit na postupné zlepšování „kvality života“ v jiných oblastech: ekologii, nestandardních rodinných vztazích, komunální politice.

Stranická levice Oskara Lafontaine představovala pro mnoho socialistů svým způsobem mnohem odvážnější projekt, než „nová levice“ v Blairově nebo Schröderově pojetí. Zatímco „třetí cesta“ vcelku nepokrytě pošilhá po politickém středu, Lafontaine se snaží o skloubení nefalšované levicové politiky s novými výzvami. S jistými výhradami se dá říci, že Lafontaine navazuje na Brandtův projekt syntézy „nových radikálů“ se sociálně-demokratickým programem.

„Německé hospodářství potřebuje mocný, vytrvalý růst. Je třeba usilovat o plnou zaměstnanost, v každém případě o vysoký stav nezaměstnanosti... Hospodářský vývoj by měl navíc odpovídat ekologickým požadavkům. V navzájem těsně provázaných ekonomikách Evropy je realizace těchto cílů v jedné zemi nezbytná, nesnaží-li se o ní také jiné země.“¹⁴⁵ Lafontaine v podstatě usiluje o inovovanou verzi skandinávského sociálního modelu, spojeného s velkým důrazem na ekologii a obohacenou o nadnárodní prvky.

Právě efektivní přenos sociální politiky z národní na evropskou a potažmo světovou úroveň by mělo být nejlepší obranou proti „nadvládě trhu“ a chaosu ničím neřízené globální ekonomiky. *„Evropská unie může odolávat nejhorším vlastnostem světové ekonomiky a udržováním vysokých výdajů ubránit sociální Evropu. Koordinace daňové politiky v Evropské unii bude nezbytná pro dosažení tohoto cíle.“¹⁴⁶* Lafontaine nevidí důvod přizpůsobovat německý (a potažmo evropský) sociální systém světové ekonomice; řešením je naopak přizpůsobit světový trh přijatelným sociálním, ekologickým a morálním standardům. Tuto vizi zase vnímala pravice ve straně jako příliš idealistickou, náročnou a v praktických podmínkách nerealizovatelnou.

¹⁴⁵ LAFONTAINE, Oskar, MULLER, Christa: *c.d.*, s. 186.

¹⁴⁶ GIDDENS, Anthony: *Third Way...*, *c.d.*, s. 15.

Vzájemné soupeření mezi levým a pravým křídlem značně handicapovalo stranu po celou první polovinu devadesátých let. Časté personální změny na postu předsedy strany a stranických kandidátů na spolkového kancléře trvaly až do roku 1995, kdy po odvolání Rudolfa Scharpinga zůstali pouze dva relevantní straničtí vůdci: Schröder a Lafontaine. Lafontaine se stal novým předsedou strany, zatímco Schröder byl jeho nejvážnějším soupeřem o stranickou nominaci na kancléřský post. *„Vzdálenost mezi oběma potenciálními kandidáty na kancléře byla nejviditelnější během konference SPD v Hannoveru v prosinci 1997, kdy rozdíl mezi Lafontainovým projevem (obhajujícím státní intervence k zajištění sociální spravedlnosti, více regulace, ekologické daně a rozsáhlejší evropskou integraci jako záštitu před silami globalizace) a Schröderovým (kladoucím důraz na flexibilitu a deregulaci, krácení sociálních výdajů a opatrnější přístup k Evropě) byl markantní.“*¹⁴⁷ Schizma bylo navíc zdůrazněno nominací Schrödera, který se mohl vykázat viditelným úspěchem: nedlouho před volbami uspěl v zemských volbách v Dolním Sasku a obnovil svůj mandát, který držel již od roku 1990.

Kandidátem na kancléře se měl stát charismatický pragmatik reprezentující pravé křídlo strany, zatímco post předsedy zaujímal nadále levicový idealista Lafontaine. Nominace charismatického Schrödera rok před volbami se stala vynikajícím tahem. Problémy Kohlovy vlády, pramenící jednak ze politických skandálů, jednak z nákladů na obnovu východního Německa po sjednocení, vyvolávaly už delší dobu silnou nespokojenost. Nyní se konečně objevila na německé levici alternativa, schopná oslovit středové, nespokojené a váhající voliče.

Kandidatura Gerharda Schrödera jako zástupce stranické pravice dokázala oslovit jak střední voliče, nespokojené s problémy Kohlovy vlády, tak liberálnější vrstvy německé společnosti, které byly vždy rezervované vůči „maloměšťácké“ CDU-CSU. Zároveň setrvání oblíbeného Lafontaine ve stranickém vedení uklidnilo odboráře a tradiční dělnické voliče, kteří se právem obávali pravičáka Schrödera. Stranické rozepře byly po hannoverské konferenci

¹⁴⁷ LEES, Charles: *c.d.*, s. 83.

naoko a na nějaký čas překonány, a obě křídla uzavřela nejisté příměří. Výsledkem bylo první vítězství levicové strany od roku 1978.

7.3. Schröderovo období: *Neue Mitte* u moci

Několik měsíců před volbami klesly preference dosud neporazitelné unie CDU/CSU a SPD se vyšvihla do čela. Hlavními tématy voleb byly hospodářské problémy a stoupající nezaměstnanost, které pramenily s problémů transformace východoněmecké části země. Ve volbách, konaných 27. září 1998, socialisté drtivě zvítězili a pravice zaznamenala nejhorší výsledek od konce války. Vládu utvořila SPD spolu se Zelenými, což byl jasný signál změny¹⁴⁸ v německé politice. Koaliční strana zelených obsadila tři ministerské posty: zahraničí, zdravotnictví a životní prostředí.

Určité napětí se objevilo ohledně obsazení postu ministra financí. *„Schröderem zvolený uchazeč na ministra financí, nezávislý Jost Stolmann, odmítl akceptovat tento post a nařknul kancléře a pana Lafontaine, že jejich politika poškodí obchod a zapře původní volební sliby zaměřené do středu.“*¹⁴⁹ Tím se uvolnil tento post, který v paradoxním souladu se Stolmannovým varováním obsadil socialistický předseda Oskar Lafontaine.

Cílem nové vlády bylo především snížení nezaměstnanosti, která za posledních let dosáhla téměř 4 milionů. Brzy se však rozhořely spory o to, jak má tato reforma vypadat. *„Obě strany se rychle dohodly na „alianci pro zaměstnanost“, ve které chtěl Schröder zaangažovat církev, zaměstnavatele a odbory. Byl schválen plán pro nezaměstnanost a rekvalifikační schéma pro 100 000 mladých lidí, zatímco druhá část koaličních jednání 7. října se koncentrovala na obnovu východního Německa a nezaměstnanost. Zelení plánovali redistribuci práce, založenou na kratší pracovní době a omezení přesčasů, a zákaz státní podpory pro podniky znečišťující životní prostředí, což narazilo na odpor odborářského křídla SPD.“*¹⁵⁰

¹⁴⁸ Krátce po volbách se spekulovalo jak o velké koalici CDU/CSU s SPD, tak o socialisticko-liberální koalici SPD, Zelených a FDP. Obě alternativy však byly zamítnuty.

¹⁴⁹ MILLER, Vaughne: *c.d.*, s. 18.

¹⁵⁰ *Ibid.*, s. 19.

Rozdílný pohled na řešení otázky zaměstnanosti brzy obnovil rozkol v SPD mezi Schröderovým a Lafontainovým křídlem. Lafontaine na postu ministra financí byl zastáncem keynesiánské politiky, kterou zde hodlal aplikovat. Jeho metodou mělo být zvýšení platů, které by stimulovalo spotřebu a pomohlo tak ekonomické obnově a potažmo zaměstnanosti. Vrátil se tak v podstatě k socialistické politice 70. let, která se opírala o finanční redistribuci. Zároveň vyvolal pozdvižení na evropské úrovni, když se vyslovil pro harmonizaci daňové politiky členských států.

Lafontaine se v souladu s keynesiánskou politikou *„pokusil ovlivnit úrokovou sazbu centrální banky, čímž by uvolnil státu prostor po manévrování. Lafontaine se však do toho vrátil po svém, bez patřičné přípravy, čímž vyvolal protiútok ze strany finančního světa a jeho médií. Když se jej kancléř zřekl, resignoval zároveň na post ministra financí i předsedy strany.“*¹⁵¹ Soupeření uvnitř SPD tak skončilo rychleji, než kdo očekával, když se hlavní Schröderův soupeř ve straně zřekl svého postavení a tím mu de facto uvolnil prostor.

S odstavením Lafontainea oslabil celou stranickou levice, která se již neodvážila proti kancléřovi výrazněji vystoupit. Naopak pravé křídlo v čele s kancléřem se ocitlo po dlouhé době sporů na vrcholu a nenechalo nikoho na pochybách, jak má podle jejich představ vypadat budoucnost německé sociální demokracie. *„Je příznačné, že Gerhard Schröder, od roku 1998 německý kancléř, s Blairem vydal prohlášení, v němž byl jako základ ‚třetí cesty‘ a její německé období, ‚nového středu‘, uveden fakt, že opět stoupá vážnost sociální demokracie téměř ve všech členských zemích Evropské unie, kde jsou sociálně demokratické vlády. Důkazem je, že sociální demokraté se snaží hodnověrně inovovat a modernizovat své ideje a programy bez toho, aby se vzdávali tradičních hodnot.“*¹⁵² Schröder se tak otevřeně přihlásil k britskému modelu a zavrhnul metody „staré levice“ ve prospěch liberálnějšího programu. O tom svědčí ostatně již název jeho politické koncepce *Neue Mitte*, nový střed.

¹⁵¹ GREFFRATH, Matthias: *c.d.*

¹⁵² GLEES, Anthony: *c.d.*, s. 50.

Námluvy SPD s blairismem však netrvaly dlouho. Většina členů SPD nesdílela názory svého předsedy¹⁵³ a společný dokument německého kancléře s britským ministerským předsedou chápali jako odklon od základů německé socialistické politiky. „V Německu byl ‚Blairův papír‘, jak vešel ve známost, považován jako útok na rýnský model sociálně tržního kapitalismu. Negativní ohlasy na dokument byly takové, že se německý kancléř – pod tlakem vlastní strany a poklesu preferencí v průzkumech veřejného mínění – od vlastního prohlášení začal distancovat.“¹⁵⁴ Hospodářská politika do konce období se stala předmětem křehkých kompromisů mezi koncepty Gerharda Schrödera, jejich kritikou z řad SPD a odborů a požadavky koaliční strany Zelených.

Ačkoliv se vládnutí rudo-zelené koalice v letech 1998-2002 může vykázat několika pozitivními kroky, jako byla podpora obnovitelných zdrojů nebo uzákonění občanských sňatků mezi osobami stejného pohlaví, nedokázala splnit svůj hlavní slib: revitalizaci ekonomiky a snížení nezaměstnanosti. Hospodářské problémy Německa se nejen nezlepšily, ale ještě zhoršily. Německý sociální systém začal být neúměrně přetěžován a Schröderův kabinet se stal terčem těžké kritiky. „*Díky absenci reform jak v ekonomice tak v sociálním sektoru od sedmdesátých let, přes drastické změny v německé společenské struktuře, rudo-zelená vláda, čelící hrozbě pěti milionů nezaměstnaných a enormního finančního deficit, byla nucena modernizovat zastaralé a neefektivní struktury německého sociálního státu.*“¹⁵⁵

Na počátku roku 2002 ohlásil německý kancléř reformní program, nazvaný Agenda 2010, k revitalizaci německé ekonomiky. V únoru jmenoval speciální komisi vedenou Peterem Hartzem, která měla připravit plány restrukturalizace německého trhu práce směrem ke větší flexibilitě a zaměstnanosti. „*Ta představila své návrhy veřejnosti v srpnu 2002, tedy těsně před zahájením kampaně před volbami do Spolkového sněmu. Kancléř Bernard*

¹⁵³ Gerhard Schröder se stal Lafontainovým nástupcem ihned po jeho odstoupení, kdy byl zvolen do čela SPD.

¹⁵⁴ LEES, Charles: *c.d.*, s. 85.

¹⁵⁵ DEBUS, Marc: *Unfulfilled Promises? The German Social Democrats and their Policy Positions at the State between 2000 and 2005*, s. 6. http://www.uni-konstanz.de/FuF/Verwiss/braeuninger/Publications/debus_unfulfilled%20promises_SPD%202000-2005.pdf

Schröder tehdy během předvolebního boje slíbil, že návrhy komise budou bezzbytku zapracovány do nových zákonů a zahrnul je do svého reformního balíku ‚Agenda 2010‘. Čelní vládní politici, především ze strany SPD, během předvolební kampaně v roce 2002 tvrdili, že tzv. Hartlovy reformy pomohou Německo zbavit až 2 milionů nezaměstnaných.¹⁵⁶ Schröder zároveň slíbil, že reformy neohrozí systém sociálního státu, aby upokojil nervózní levicové voliče.

Volby roku 2002 mohly být Schröderovým koncem. Neschopnost rudozelené vlády vypořádat se s hospodářskými problémy země se staly vítaným tématem pro konzervativní a liberální opozici, která kancléře neúnavně kritizovala. Několik týdnů před volbami se však objevilo mediálně vděčné téma, které ekonomické otázky zatlačilo stranou: plánovaná americká invaze do Iráku a silný odpor německé veřejnosti vůči ní. Představitelé německé vlády, kancléř Gerhard Schröder a „zelený“ ministr zahraničí Joschka Fischer otevřeně vystoupili proti americkým plánům. *„Jestli německá vláda opustila stezku diplomacie a formulovala svůj odpor otevřeně a s nebývalou ostrostí, je to především díky taktickým volebním důvodům. Již týdny průzkumy veřejného mínění předvídají vítězství konzervativní opozice ve volbách do Bundestagu 22. září proti vládní koalici, která ztrácí své stoupence.“¹⁵⁷*

Sázka na protiválečné a antiamerické sentimenty v německé veřejnosti vládní koalici nakonec vyšla. Strana zelených posílila své postavení o 8 mandátů, SPD zastavila svůj propad a těsně předstihla seskupení CDU-CSU. Podařilo se také z velké části marginalizovat vliv postkomunistické PDS, která získala v Bundestagu pouhé dva mandáty. Přes těsný výsledek nedokázali konzervativci s liberály ohrozit vládní většinu a nový kabinet opět sestavil Gerhard Schröder s Bündnis'90/Grünen.

„V roce 2002 byl Schröder znovuzvolen díky umnému využití katastrofálních povodní v Německu, války proti Iráku a strachu z návratu pravice. Nicméně již nikdo nevěřil jeho slibům ‚práce, práce a ještě více práce.‘ Ve své

¹⁵⁶ NIGRIN, Tomáš: *Hartz III a Hartz IV: přehled reform a jejich dopadu na německou společnost.* <http://www.euractiv.cz/socialni-politika/analyza/nmeck-sociln-reformy-hartz-iii-a-hartz-iv---pehled-ustanoven>.

¹⁵⁷ RIPPERT, Ulrich, SCHWARZ, Peter: *German Chancellor speaks against US War vs. Iraq.* <http://www.wsws.org/articles/2002/aug2002/iraq-a12.shtml>.

Agendě 2010, zveřejněné v roce 2003, se přihlásil k principu „pokud lék nepůsobí, zvýšíme dávku.“¹⁵⁸ Nové vládní kroky na podporu zaměstnanosti, pojmenované Hartz I až Hartz IV podle komise, která je připravila, znamenaly jasný odklon od předvolebního slibu zachování sociálních výhod.

Tato Schröderova politika znamenala opětovný příklon k principům „třetí cesty“ a zavrnutí dřívějších socialistických prohlášení. Kroky jeho vlády k podpoře zaměstnanosti měly v podstatě tři části. „Jádrem jejich cílů bylo zredukovat nezaměstnanost přilákáním těch Němců, kteří objevili pohodlný život na sociálních dávkách, zpět mezi pracující; hlavní metodou bylo značné snížení příspěvků v nezaměstnanosti.“¹⁵⁹ První z nich se soustředil na restrukturalizaci státních institucí na podporu zaměstnanosti (Hartz I a Hartz III), druhá na vytvoření nových pracovních míst¹⁶⁰ a rekvalifikaci (Hartz II), třetí na reformu dávkového systému (Hartz IV). Právě Hartz IV se stal nejvíce kritizovanou částí vládního programu, jelikož značně zpříšňoval podmínky pro pobírání sociálních podpor.

„V polovině roku 2004 se zvedla v celém Německu silná vlna kritiky vůči všem plánovaným změnám, pro kterou se kvůli pravidelným pondělním paralelním demonstracím v německých městech v médiích uchytil název ‚Montagsdemonstration‘. Především odbory kritizovaly vysoké finanční zatížení skupin s nízkým a středním příjmem v porovnání s majetnými skupinami obyvatelstva.“¹⁶¹ Odpor vůči nové legislativě přišel především od levicově smýšlejícího obyvatelstva, které to právem vnímalo jako zradu předvolebních prohlášení.

Schröder musel zápasit i s kritikou uvnitř vlastní politické strany, které nakonec podlehl. V únoru 2004 odstoupil z předsednictví SPD ve prospěch Franze Münteferinga, který zastával poněkud levicovější stanovisko, nicméně si

¹⁵⁸ GREFFRATH, Mathias: *c.d.*

¹⁵⁹ NAUMANN, Michael: *Germany's Unfinished Business*, http://www.opendemocracy.net/democracy-europefuture/germany_2621.jsp.

¹⁶⁰ Jedná se o takzvané 1EJ – „1-Euro-Job“, zřizované neziskovým a veřejným sektorem za výhodných podmínek. Více viz. NIGRIN, Tomáš: *Hartz III a Hartz IV: přehled reforem a jejich dopadu na německou společnost*, <http://www.euractiv.cz/socialni-politika/analyza/nmeck-sociln-reformy-hartz-iii-a-hartz-iv---pehled-ustanoven>.

¹⁶¹ NIGRIN, Tomáš: *c.d.*

ponechal post kancléře. Jestliže měl tento vnitrostranický personální ústupek upokojit zklamané voliče SPD, tak příliš nezabral. Nespokojenost veřejnosti s vládou SPD trvala nadále, jak ukázaly volby do evropského parlamentu roku 2004. *„Voličská podpora pro SPD částečně zkolabovala následkem masivní opozice vůči obávaným reformám vládní Agendy 2010. ‚Nemáme problém s komunikací, ale s akceptací‘, přiznal předseda SPD Franz Müntefering.“*¹⁶²

Finální ranou Schröderově vládě daly zemské volby v Severním Porýní-Vestfálsku v květnu 2005. Vítězství dalo opoziční CDU/CSU většinu v horní komoře německého parlamentu; navíc k němu došlo ve spolkové zemi, která již téměř 40 let patřila ke spolehlivých baštám německých socialistů. *„Po porážce v Severním Porýní-Vestfálsku se Schröder uchýlil k předčasným volbám, obávaje se rebelie levého křídla strany nebo toho, že se situace za rok ještě zhorší. Bezpochyby byly tyto motivy podpořeny nadějí, že ‚velký komunikátor‘ dokáže porazit svého nezkušeného a mediálního světa neznalého oponenta, šéfkou CDU Angela Merkel, v přímé konfrontaci v televizi.“*¹⁶³ Tato naděje se však měla stát koncem jeho politické kariéry.

Paradoxně se nástrojem Schröderovy porážky měl stát jeho protivník z devadesátých let Oskar Lafontaine a zklamaná stranická levice. Část levicových aktivistů, nespokojených s vývojem strany, SPD opustila a na konci roku 2004 založila vlastní stranu WASG.¹⁶⁴ V polovině roku 2005 se k nim přidal Lafontaine, který zpřetrhal poslední vazby s SPD a vrhnul se do nového projektu. WASG uzavřela volební koalici s post-komunistickou PDS, která se přejmenovala na *Die Linkspartei*. SPD tak náhle před volbami vyvstala nebezpečná alternativa, která mohla přilákat její nespokojené voliče.

7.4. Lafontaine vrací úder: spolkové volby 2005

Kampaň před volbami roku 2005 demonstrovala celé Evropě, jak hluboko je „stará levice“ ukotvená v německé společnosti a naopak jak mělké kořeny má levice nová. Nejedná se pouze o účast Lafontainovy *Linkspartei*, jejíž význam byl

¹⁶² SCHNATTERER, Tinette: *Euro-Elections 2004*, <http://www.socialismtoday.org/85/euroelections.html>.

¹⁶³ NAUMANN, Michael: *c.d.*

¹⁶⁴ *Wahlalternative Arbeit and soziale Gerechtigkeit*, česky Volební alternativa pro práci a sociální spravedlnost.

v předvolebních komentářích nadsazen, ale o celkový obrat německého lektorátu doleva. Na první pohled to zní paradoxně, když volby vyhrála konzervativní CDU/CSU, nicméně statistiky hovoří jednoznačně.

V polovině roku 2005 byly jednoznačným favoritem voleb křesťanští demokraté, kteří jako hlavní opoziční strana profitovaly ze Schröderovy neschopnosti naplnit své předvolební sliby, revitalizovat ekonomiku, zastavit odliv průmyslu do zemí východní Evropy a snížit nezaměstnanost. „V předvolební kampani roku 2005 představila CDU tržně-orientovanou politiku, upozorňující na síly globalizace. Pro příklad: Angela Merkel zdůrazňovala, že voliči musí přijmout ‚nepohodlnou pravdu‘. Zvláště upřednostnění Paula Kirchhofa, profesora ekonomiky a experta na daňové zákony, jako budoucího ministra financí vylekalo voliče a způsobily pád preferencí CDU. Kirchhofova představa politiky byla neoliberalní a zásadní: na příklad obhajoval rovnou daň ve výši 25% pro téměř všechny německé občany.“¹⁶⁵ Liberální FDP přišla s ještě radikálnějším programem.

Sociální demokracie však v předvolebním klání otočila ostře doleva. Schröder s Münteferingem využili strachu z pravicových reforem, které měly mít ještě silnější dopad na německé obyvatelstvo než jejich vlastní Agenda 2010. SPD v mnoha tématech politiky obrátila zpět a od experimentování s „třetí cestou“ se vrátila k levicovějšímu kursu hájení zájmů německých sociálně-slabších vrstev. Do značné míry to znamenalo návrat k německému modelu sociálně-tržní společnosti bez neoliberálních zásahů.

Zároveň se představitelé SPD ostře vymezili vůči svým konkurentům zleva. „*To, co Lafontaine a Gysi dělají, to je iluze, to je demagogie*“, řekl šéf SPD Franz Müntefering v interview pro *Welt am Sonntag*.¹⁶⁶ Podobným způsobem se vyjádřili i jejich vládní spojenci. Několik dnů před volbami vedení SPD vyloučilo možnost povolební spolupráce s Lafontainem a post-komunisty. Cílem bylo

¹⁶⁵ HAUPT, Andrea B.: *Austrian and German Right-Wing Parties' Response to Globalization – whatis Right for Right?*, s. 30. <http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/haupt-a-05i.pdf>.

¹⁶⁶ NEUBERT, Milan: *PDS se přejmenovala na Levicovou stranu*, <http://www.hejrup.sk/rservice.php?akce=tisk&cislolanku=2005071901>.

vytlačit tuto hrozbu z politického prostoru a opět přitáhnout levicově smýšlející německé vrstvy do řad voličů SPD.

Volby nakonec skončily plichtou mezi SPD a CDU/CSU a jejich spojenci. Ani jedna ze stran nebyla schopná sestavit koalici sama o sobě, díky silnému zastoupení *Linkspartei*. Paradoxně volby nakonec skončily vítězstvím levice, nicméně levice značně nejednotné a přinejmenším prozatím nesjednotitelné. „*Sociálně-demokratické hnutí Brandtovy a Schmidtovy éry se nenávratně rozdělilo do tří stran: stranu zajištěných pracujících a státních zaměstnanců (SPD), stranu nezaměstnaných, špatně placených pracujících, a obětí modernizace (Linkspartei); a stranu městských levicových liberálů (Zelení).*“¹⁶⁷

Povolební situace nakonec vyústila v jednání o velké koalici mezi CDU/CSU a SPD. Gerhard Schröder si původně nárokoval post spolkového kancléře, ale narazil na odpor konzervativců. Volby znamenaly v podstatě konec jeho politické kariéry v SPD; předsednictví strany přenechal již před časem Münteferingovi a o kancléřský post díky neústupnosti Angely Merkelové přišel. Se Schröderem odešla také vize socialistické politiky ve stylu blairismu a „třetí cesty“, přinejmenším v dohledné době. Nové vedení SPD udrželo levicový kurs, jenž poznamenal poslední kampaň, a dle posledních informací jej ještě prohlubuje.

Volební výsledky také prokázaly geografickou rozpolcenost politických sil ve Spolkové republice, jak je vidět na mapách v Příloze 5. Křesťanští demokraté se pochopitelně nejlépe umístili ve svých tradičních baštách v Bavorsku a jižním Německu, nicméně značný počet hlasů dostali na celém území s výjimkou bývalé NDR. Dřívější pevné zastoupení SPD na vyspělém Západě se začalo kymáčet, především v rozvinutém Porýní; s výjimkou severního Porúří, Hesenska a Dolního Saska je zastoupení socialistů na západě oproti CDU/CSU nečekaně chabé.

Skutečnou levicovou baštou se stalo východní Německo, s výjimkou Saska při českých hranicích. Křesťanští demokraté jsou zde značně v nevýhodě

¹⁶⁷ GREFFRATH, Mathias: *c.d.*

proti levici, která zde sváděla boj hlavně mezi sebou. SPD má i na východě určitý náskok před postkomunisty, nicméně v některých oblastech není příliš velký. Nejsilnější zastoupení má *Linspartei* v Berlíně a jeho okolí, kde se dokonce stala nejsilnější stranou; naopak v západním Německu s výjimkou Lafontaineova Sárska nezaznamenala žádný úspěch a v některých okrscích ani nekandidovala. Za zaznamenání také stojí vítězství Zelených v centru Berlína, které může věstit trend do budoucnosti: „postmoderní levice“ posiluje ve velkých městech.

8. Závěr

8.1. „Třetí cesta“ v praktické politice – úspěch nebo selhání?

Od fenomenálního úspěchu New Labour v roce 1997 letos uplynulo sedm let; v případě Schröderova vítězství v Německu devět. Oba protagonisté tehdejších úspěchů levice již nepůsobí v domácí politice: Tony Blair přijal post zvláštního vyslance Spojených států, Evropské unie, Ruské federace a OSN na Blízkém východě¹⁶⁸, Gerhard Schröder se stal předsedou představenstva ruského ropného konsorcia Gazprom, což vyvolalo vlnu kritiky.¹⁶⁹ V dnešní době tak lze hodnotit projekt „třetí cesty“ a odezvu obyvatel Velké Británie a Spolkové republiky na něj z určitého odstupů. Co mají tedy zkušenosti britské a německé „nové levice“ společného, čím se liší a jaké z toho lze vyvodit závěry?

Začnu u vzájemných podobností. Obě strany patřily a nadále patří k mainstreamu evropské levicové politiky a mají dlouholetou politickou tradici přesahující v obou případech sto let. Jak Labour Party, tak SPD znatelně ovlivnily podobu levicové a v podstatě i pravicové politiky v poválečné Evropě: rozešly se s marxismem (v případě Labour Party jej vlastně ani nikdy nepřijaly) ve prospěch sociálních reforem v rámci tržní společnosti, uvedly v život model sociálně-tržního hospodářství řízeného dle keynesiánských principů a tím vytvořily základ pro poválečný sociální konsensus v západní Evropě, který vydržel až do počátku 80. let. Obě strany patřily a patří jako hlavní představitelé demokratické levice k nejsilnějším stranám ve svých zemích.

Narušení západní společenské struktury v sedmdesátých letech značně postihlo obě dvě strany, které se ve volbách opíraly o početnou vrstvu pracující třídy a potažmo o socio-ekonomickou *cleavage* v evropské společnosti. Zároveň nedokázaly reagovat na ekonomické problémy 70. let, které jejich keynesiánský hospodářský program nedokázal vyřešit, a vyrovnat se s břemenem sociálního státu, jenž v této situaci představoval přítěž pro rozvoj hospodářství a obnovení zaměstnanosti. Na konci sedmdesátých let proto obě strany uvízly v programové

¹⁶⁸ Viz *Blair appointed Middle East envoy*. BBC, 27.6.2007, http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/6244358.stm.

¹⁶⁹ Viz *Schröder attacked over gas post*. BBC, 10.12.2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4515914.stm>.

pasti, jež vyústila značným odcizením voličů a pádem do dlouholetého postavení v opozici.

Tento propad a dlouhodobý pokles preferencí vyvolaly jak v Labour Party, tak SPD hnutí, která začala prosazovat vypracování programové reformy a adaptaci na globální změny. Tato hnutí byla spjatá s mladší generací stranických vůdců; reforma proto také znamenala personální změnu na nejvyšších stranických postech. Reformovanou stranu proto vedla na konci 90. let mladší generace vůdců, která začala v politice působit až počátkem 80. let; díky tomu měla znatelně odlišný vztah vůči občanským iniciativám nebo ekologickým otázkám, než jejich předchůdci.

Obě programové reformy se od sebe poměrně liší, nicméně jak britská tak německá mají několik významných bodů společných. Jedná se především o inkorporaci ekologických otázek na důležité místo v programu, důraz na občanské iniciativy a participaci státu s jinými společenskými aktéry (včetně soukromých společností), jasnou podporu evropské integrace a liberální politiku vůči menšinám. Labour Party i SPD také zmiňují nutnost přehodnocení politiky vůči ekonomice a sociálního státu, nicméně v této oblasti jsou značně nekonkrétní. Z programu je však znát snaha stranu modernizovat a přilákat nové voliče z řad aktivistických iniciativ i liberálního středu a zároveň neztratit voliče „tradiční“ – pozůstatky „pracující třídy.“

Podle drtivých vítězství nad konzervativní a neoliberální pravíci, která strany ve volbách dosáhly, je jasné, že se ambiciózní cíl integrace odlišných voličských skupin do vlastního tábora podařil. Labour Party v roce 1997 a SPD v roce 1998 dosáhly možná nejspektakulárnějších výsledků po roce 1945. Z tohoto pohledu je jasné, že se jim kromě tradičních voličů podařilo přilákat část dřívějších sympatizantů pravice, především příslibem efektivnější hospodářské politiky s důrazu na boj proti kriminalitě.

Po nástupu k moci se u obou stran projevila tendence jejich vedení směrem doprava k politickému středu, která vyvolala kritiku strany. Tento jev měl v Británii a Německu odlišný průběh; jádro kritiky ovšem zůstalo stejné. Schröder a Blair byli obviňováni ze „zrady“ socialistických tradic, rezignace na politiku

vedoucí k dosažení sociální spravedlnosti, ideologického útěku k neoliberalismu a autoritářského politického stylu, založeného na osobním charismatu a pečlivé mediální politice. V průběhu vlády „nové levice“ se projevil fenomén odcizení se těchto stran tradičním socialistickým voličům. V případě Labour Party se projevil především abnormálně nízkou volební účastí v roce 2001, hlavně v tradičních labouristických obvodech, v případě Schröderovy vlády propadem preferencí SPD v první polovině roku 2005 a vzestupem alternativní postkomunistické *Linspartei*.

Významnější než styčné body jsou však odlišnosti těchto dvou případů. Zde bije do očí především fiasko Schröderovy vlády, která nedokázala ustát kritiku zleva a nakonec jí podlehla. Jak britský ministerský předseda, tak německý kancléř sice museli čelit obvinění, že ve své politice zašli až příliš doprava, nicméně Blairovu pozici to neoslabilo, zatímco Schröderovu ano. Soustředěná palba kritiky podlomila pozici spolkového kancléře natolik, že se musel vzdát předsednictví vlastní strany a během volební kampaně se vrátit k ostré levicové rétorice, která byla v protikladu s jeho reformami na přelomu let 2003/2004.

Tiché mizení koncepce *Neue Mitte* přitom není žádným přechodným jevem, svázaným s nespokojeností vůči osobě bývalého kancléře nebo předvolební kampaní strany. SPD se důsledně zbavuje pravicových nánosů, které na ní ulpěly v době Schröderova kancléřství. V roce 2006 zahájila strana proces programové „kontrareformy“, ve které zaujala důsledně levicovou pozici. Byl vypracován nový stranický program, který měl nahradit Berlínský program z roku 1989, a strana prošla další personální obměnou. Z čela SPD odešel Franz Müntefering, původně jeden ze Schröderových kritiků zleva, a byl nahrazen Kurtem Beckem, jež zastává ještě důslednější levicové postoje. *„Joschka Fischer i Gerhard Schröder musejí v těchto dnech sledovat, jak se částečně hroutí to, co v politice tak složitě prosazovali... Ve vedení sociální demokracie probíhá zásadní spor o to, zda částečně zrušit sociální a pracovní reformy, které svého času prosadil Schröder pod názvem Agenda 2010.“*¹⁷⁰

¹⁷⁰ DAŇKOVÁ, Šárka: *Německá SPD svádí boj o Schröderovy reformy*. Lidové noviny, 12.10.2007, s.7.

Z dnešního pohledu se zdá, že koncept *Neue Mitte*, jakási „německá cesta k Třetí cestě“, je v SPD mrtev. Jeho místo zaujala levicový Brémský program, jež je v mnoha směrech podobný Lafontainovu pojetí reformované levice z 90. let. Pikantní na celé situaci je, že prosazení těchto koncepcí nad Schröderovou *Neue Mitte* pomohla nejvíce Lafontainova „dezerce“ k WAGS v létě 2005 a zformování konkurenční *Linkspartei*.

Britský protagonista Třetí cesty, Tony Blair, musel také z domácí politiky odejít pod palbou kritiky, nicméně zde je situace jiná. Zatímco Gerhard Schröder musel odejít pro nespokojenost s jeho domácí politikou, Blairovu pozici podlomila jeho podpora americké intervenční politiky. Zatímco Schröderovi nástupci, nejprve Müntefering a potom Beck, provedli radikální programový odklon od Třetí cesty doleva, Blairův nástupce Gordon Brown se politiky svého předchůdce drží. Dokonce bývá levicí považován za ještě většího pravičáka¹⁷¹, než byl Tony Blair, a některé ze svých opatření převzal přímo z programu opoziční Conservative Party.¹⁷²

Odlíšné jsou také volební výsledky obou stran. Jak Labour Party, tak SPD zažily odliv nespokojených levicových voličů z řad pozůstatků „pracující třídy“; nicméně pro SPD to znamenalo propad preferencí a následnou krizi, zatímco postavení Labour Party zůstalo neotřesené i přes odliv dělnických hlasů. Skutečný propad Labour nastal až v roce 2005, a i zde byla labouristická vláda kritizována především pro angažmá v iráckém konfliktu a nikoliv za domácí politiku, a navíc i po tomto propadu preferencí dokázala sestavit akceschopnou vládu, přestože druhy oblíbený Tony Blair musel odejít. Jak to, že se New Labour ve volbách dokázala vyrovnat s posunem, který Schröderovu *Neue Mitte* pohřbil?

8.2. Voličská základna Nové levice

Na počátku práce jsem zmiňoval tři voličské skupiny, které si nová levice dala za cíl oslovit: své tradiční voliče mezi zbytky „pracující třídy“ a nové „oběti

¹⁷¹ Viz NEWSINGER, John: *Brown's Journey from Reformism to Neoliberalism*, <http://www.isj.org.uk/index.php4?id=334&issue=115>.

¹⁷² Viz Cameron says Brown ‚looks phoney‘: BBC, 10.10. 2007, http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/7037045.stm.

modernizace“, tedy sociálně slabší obyvatelstvo postižené strukturální změnou ekonomiky; sympatizanty „radikálních hnutí“ s orientací na postmateriální hodnoty; a „novou střední třídu“, složenou z vysokoškolských profesionálů a příslušníků „nových“ povolání. Obě strany, SPD a Labour Party, přepracovaly svůj program podle zásad „Třetí cesty“, která by měla oslovit široké spektrum voličů. Jak tento projekt dopadl v praxi?

Je nesporné, že ve svých prvních volbách se ambiciózní cíl integrace různorodých voličských skupin podařilo naplnit. Obě strany dosáhly možná největších úspěchů ve svých poválečných dějinách, a dostaly silný mandát k provádění své politiky. Výsledky voleb následujících však byly o poznání horší; voliči podlehli určité deziluzi během praxe vládnutí nové levice.

Co se týká první zmíněné skupiny, je zde problém jasný. Tradiční příznivci sociálně demokratických stran očekávali alespoň částečný návrat k politice přerozdělování, revitalizaci sociálního státu a výrazné odmítnutí neoliberalismu; nicméně vládní politika byla odlišná. Labouristická vláda po svém nástupu dala přednost udržení nízkého daňového zatížení a vyrovnané fiskální politiky před zvýšením objemu státních výdajů. Německý kancléř Schröder odstavil při první příležitosti svého levicového soupeře a zároveň ministra financí Lafontaine a „*pohřbil levicový návrh reformy rétorickou otázkou na členy svého kabinetu: „Je zde ještě někdo, kdo stále věří, že můžeme řídit ekonomiku?“*“¹⁷³ Místo odmítnutí neoliberalismu došlo k jeho potvrzení.

Dalším zklamáním byla vládní sociální politika. Ani v jednom případě nedošlo ke zvýšení objemu výdajů na sociální systém. Cílem sociální politiky „nové levice“ nebylo zvýšení životní úrovně sociálně slabších vrstev redistribucí zdrojů, ale snížení nezaměstnanosti jakýmkoliv prostředky. Především Schröderovy „Hartz-reformy“ vyvolaly hlasité protesty po celém Německu. Deziluzi tradičních voličů a chudších vrstev se nelze divit; místo obnovení opatrovnického sociálního státu se dočkali politiky pro podporu zaměstnanosti ve formě „1 Euro Jobs“ nebo „McJobs“ a zpřísnění podmínek pro distribuci sociálních dávek.

¹⁷³ GREFFRATH, Mathias: *c.d.*

Reakce této voličské skupiny je proto vcelku pochopitelná. Ve Velké Británii, kde neexistovala skutečná levicové alternativa, bojkotovali volby. V Německu tento problém Gerhard Schröder v roce 2002 „odložil“ kampaní založenou na úspěšném zvládnutí povodní a protestům proti irácké invazi, aby se mu vrátila jako bumerang na přelomu let 2004/2005, kdy Frustrovaní voliči SPD hrozili přeběhnout k alternativní *Linkspartei*.

Co se týče postmateriálních radikálů, tak zde je situace poměrně obtížná. Obě strany inkorporovaly do svých programů některé z jejich požadavků, což se týká především důrazu na ekologický rozměr politiky, nebo podpory multikulturní společnosti. Jasně se tím distancovaly od svých konzervativních konkurentů a dali důraz na otevřenou, demokratickou a kosmopolitní společnost. Během své vlády se tomuto programu nijak nezpronevěřili, ať už se jedná o legalizaci homosexuálních manželství, podporu ekologické legislativy, otevřený přístup k evropské integraci nebo devoluční politiku. Otázkou zůstává, jestli tím opravdu dokázali sympatizanty těchto hnutí oslovit.

Problémy zde existují v podstatě dva. Prvním je nechuť ke „klasické“ parlamentní politice, kde ideály ustupují kompromisům. *„Třetí cesta? Třetí příchod Ježíše je pravděpodobnější. Politici nám nabízejí stále stejné řešení: systém založený na laissez-faire ekonomice, kultuře konzumu, moci kapitálu a volného trhu. Pokoušejí se nám jej prodat v různých odstínech modré, červené nebo žluté, ale je to stále tentýž systém, v němž na trůně sedí nadnárodní společnosti, stát je jejich poddaným a občané jejich zákazníci.“*¹⁷⁴ Jakákoliv vláda musí činit kompromisy mezi zájmy zaměstnavatelů, zájmy odborů, požadavky jednotlivých regionů a mnoha dalšími, což se kříží s aktivistickou představou politiky. Požadavky protestních hnutí jsou tak dalekosáhlé, nekompromisní a často si navzájem odporující¹⁷⁵, že jim žádná zodpovědná vláda nemůže úplně vyhovět. *„Nepřipadá v úvahu zaujmout k riziku výlučně*

¹⁷⁴ HERZOVÁ, Noreena: *c.d.*, s. 14.

¹⁷⁵ Příkladů by se našlo mnoho, pro ilustraci uvádím například kampaň proti geneticky modifikovaným potravinám vs. boj proti podvýživě ve třetím světě, nebo snaha omezení emisí vs. protesty proti jaderné energii.

*negativní postoj. Riziko je vždy třeba tlumit, ale aktivní podstupování rizika je základním prvkem dynamické ekonomiky a invenční společnosti.*¹⁷⁶

Druhým problémem je existence „alternativních“ politických subjektů. V Británii se jedná především o Liberal Democrats, ve Spolkové republice o Bündnis 90/Die Grünen. Jejich program více odpovídá radikálním požadavkům; navíc tyto strany nikdy nenesly plnou vládní zodpovědnost, díky čemuž se nezkompromitovali. Není náhodou, že preference britských liberálů vzrostly na své poválečné maximum díky protestům proti britskému angažmá v Iráku. Stejně tak protesty proti Schröderově vládě poškodily SPD, nikoliv jejich koaličního partnera.

Zbývá tedy třetí skupina, střední vrstvy, které si vysloužily ze strany levice mnoho hanlivých označení, nicméně zodpovědným představitelům levice je jasné, že se bez jejich hlasů v budoucnosti neobejde. Jedná se především o příslušníky „nové střední třídy“, kteří se od svých maloměšťáckých předchůdců liší aktivním přístupem k životu, odklonem od materialistických hodnot a zájmem o věci veřejné v partikulárním smyslu slova. Jejich politickou orientaci nesplňuje ani „stará levice“ se zaměřením na materiální zabezpečení nižších tříd a nezodpovědným přístupem k ekonomice, ani neoliberalní pravice se svým fundamentalistickým přístupem k rodině, menšinám a morálním otázkám.

Právě střední vrstvy stojí za úspěchem New Labour v Británii. Blair jim dokázal nabídnout alternativu k neoliberalismu, a uspěl. Odcizil si sice tradiční sympatizanty strany, ale získal za ně stabilní náhradu, se kterou vyhrál troje volby po sobě. *„Jak Blair zdůraznil okamžitě po volbách (roku 1997), nejen že hodlá vládnout jako ‚New Labour‘, ale také vedl kampaň jako ‚New Labour‘.*¹⁷⁷ Celá kampaň v roce 1997 byla vedena tak, aby zdůrazňovala kvalitativní přeměnu Labour Party a učinila ji atraktivním pro středové voliče.

Německý případ je odlišný: Gerhard Schröder se nedokázal nikdy před volbami odpoutat od programu staré levice, zato po volbách se otočil doprava. Pokud bych parafrázoval předchozí výrok, německý kancléř hodlal vládnout jako

¹⁷⁶ GIDDENS, Anthony: *Unikající svět, c.d.*, s. 50.

¹⁷⁷ CLARKE, Harold D., SANDERS, David, STEWART, Marianne C., WHITELEY, Paul F.: *c.d.*, s. 60.

„nová SPD“, ale vedl kampaň jako „stará SPD.“ *„SPD se pokusila zformulovat levicovější přístup k ekonomickým a sociálním otázkám ve svých volebních programech, aby oslovila své tradiční voliče. Sotva se však ocitli ve vládě, museli toto politikové čelit strukturálním problémům a zformulovat nejenom umírněnější, ale také liberálnější ekonomický přístup, částečně díky požadavkům svého koaličního partnera. To vede k frustraci tradičních voličů SPD, takže tato strategie je ve své podstatě kontraproduktivní, jelikož vede k riziku těžké porážky v dalších volbách.“*¹⁷⁸

Schröder tak nedokázal přesvědčit dostatečnou část německé střední třídy, aby jej podpořila ve volbách, a zároveň si svým vládnutím odcizil tradiční voliče. Značná část potenciálních voličů „nové levice“ v Německu nevolila SPD, protože se strana ve svém předvolebním programu stále hlásila ke „staré levici.“ Jejich hlasy se rozdělily pravděpodobně mezi Zelené a FPD, podle sympatií k levici nebo pravici. Projekt *Neue Mitte* ve svém důsledku dojel na to, že nebyl dost středový.

8.3. Třetí cesta ve třetím tisíciletí

Je tedy Třetí cesta opravdu skutečným obrozením sociální demokracie? Dokázal Giddens a jeho političtí nástupci zformulovat levicový program pro 21. století? Nebo se jedná o ojedinělý a v podstatě výlučně britský program, který se nedokáže uchytit v prostředí jiné evropské země?

Zdá se, že jsou na místě spíše pesimistické odhady. V evropském kontextu se Třetí cesta dokázala prosadit pouze ve Velké Británii. Německá *Neue Mitte*, nejbližší kontinentální varianta Blairovy *New Labour*, se v německém prostředí nedokázala prosadit. Z dnešního pohledu se může zdát, že Schröderovo předsednictví bylo jen nepříjemné intermezzo před návratem k tradičnější podobě sociální demokracie. V souboji idejí nezvítězil Schröder, ale spíše Lafontaine.

„Tři vlády mohou být považovány za most kontinuity sociálně demokratické ideologie: od ‚tradiční‘ sociální demokracie francouzských socialistů, přes ideologickou nerozhodnost německé SPD k neoliberálně znějící

¹⁷⁸ DEBUS, Mark: *c.d.*, s. 7.

*Třetí cestě britské Labour Party. Tato kontinuita dělí také elitu německé SPD. Vezmeme-li v úvahu německou politickou a hospodářskou váhu, budoucí orientace je úzce spjatá s konečným výsledkem vnitrostranického boje. Jinými slovy, Německo má rozhodující roli.*¹⁷⁹ Uvážíme-li výjimečné postavení SPD mezi evropskými socialistickými stranami, které zaujímá již od Bad Godesbergu roku 1959, byla Třetí cesta poražena v evropském kontextu.

Je tomu tak skutečně? Zdá se, že ano, působnost „Třetí cesty“ je v nynější době omezena na Velkou Británii. Pokus o programový posun německé SPD nebyl úspěšný a nedokázal obstát před náporom tradičnějšího levicového programu. „Old Left“ si na kontinentě dokázala obhájit své postavení, zůstává však otázkou, není-li to Pyrrhovo vítězství.

Francouzští socialisté, jejichž schopnost prosadit se v politice navzdory setrvání programu „Old Left“ byla často používána jako argument proti reformě, jsou v krizi. V posledních volbách se nedokázala prosadit jako skutečně relevantní politická síla, trpí vnitřními rozpory a nedokáže se prosadit ani v opozici. A většina obyvatel Francie, této bašty levice v západní Evropě, podporuje liberální ekonomickou reformu, ačkoliv její prosazení přes tradičně silné francouzské odbory bude určitě ještě komplikované.

Německá SPD se sice vrátila zpátky ke svým levicovým kořenům, nicméně příliš si zatím nepomohla. Koaliční vláda CDU/CSU s SPD pokračuje v reformách a strana samotná se v podstatě vrátila do neplodných sporů devadesátých let mezi pravým a levým křídlem strany. Zástupci strany ve vládě v čele s Münteferingem by rádi zachovali reformní kurs, zatímco předseda Kurt Beck se k reformám staví odmítavě a tlačí stranu více doleva. Mezitím klesají socialistické preference: „SPD by nyní volilo je 26% lidí, zatímco CDU/CSU by si přišly na 39%.“¹⁸⁰ Ve srovnání s vyrovanými výsledky voleb roku 2005 to příliš ve prospěch nového stranického vedení nesvědčí.

Ve světle těchto faktů působí vláda *New Labour* ve Velké Británii téměř idylicky. Gordon Brown navázal na politiku Tonyho Blaira bez výraznějších

¹⁷⁹ LEES, Charles: *c.d.*, s. 72.

¹⁸⁰ DAŇKOVÁ, Šárka: *c.d.*, s. 7.

komplikací na domácí scéně. Preference labouristů se drží poměrně stabilní úrovně, ačkoliv Conservative Party poprvé od Blairova nástupu má šanci uspět ve volbách. Otázkou je, jak moc by se případná konzervativní vláda Davida Camerona lišila od labouristů. V britské politickém prostředí se začíná rodit nový politický kompromis, podobně jako v poválečné době. Podobně jako dlouhé období v opozici přetavilo Labour Party, prošli si podobným procesem i konzervativci. Conservative Party Davida Camerona přejala část svého programu od labouristů podobně, jako Tony Blair akceptoval fiskální disciplínu neoliberální ekonomiky.

Proto ve srovnání se svými kontinentálními protějšky na tom není labouristický program postavený na Giddensově tezi vůbec špatně. Němečtí a francouzští socialisté politiku inspirovanou „Třetí cestou“ odmítli, nedokázali však přijít s alternativou, která by jim zajistila podobný úspěch. Třetí cesta proto stále představuje nejúspěšnější podobu „nové levice“, přinejmenším v západoevropském prostoru. Není proto vyloučeno, že se v budoucnosti francouzští a němečtí socialisté uchýlí zpět ke Třetí cestě, ačkoliv ji nyní tvrdošijně odmítají.

Prameny a literatura:

Prameny:

- 1990: *One in five yet to pay poll tax*. BBC, 14.8.1990,
http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/august/14/newsid_2495000/2495911.stm. (10.11.2007)
- 2001 *Liberal Democrats General Election Manifesto: Freedom, Justice, Honesty*,
<http://www.libdemmanifesto.com/2001/2001-liberal-manifesto.shtml>. (3.1.2007)
- Blair appointed Middle East envoy*, BBC, 27.6.2007,
http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/6244358.stm. (10.11.2007)
- Britain will win with Labour*, <http://www.psr.keele.ac.uk/area/uk/man/lab87.htm>.
(3.1.2007)
- Cameron says Brown 'looks phoney'*, BBC, 10.10.2007,
http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk_politics/7037045.stm. (10.11.2007)
- It is Time to get Britain working again*,
<http://www.psr.keele.ac.uk/area/uk/man/lab92.htm>. (13.12.2006)
- General Elections Results, 7 June 2001*,
<http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp2001/rp01-054.pdf>. (7.1.2007)
- Schröder attacked over gas post*. BBC, 10.12.2005,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4515914.stm>. (10.11.2007)
- Social Democracy 1891: The Erfurt Program*,
<http://marx.org/history/international/social-democracy/1891/erfurt-program.htm>.
(11.4.2007)
- Socialistische Arbeiterpartei Deutschlands: Das Gothaer Programm (1875)*,
<http://www.marxists.org/deutsch/geschichte/deutsch/spd/1875/gotha.htm>.
(11.4.2007)
- BLAIR, Tony: *Modernizace Velké Británie. Projev k odborům*. Střední Evropa, č.79, 1998.
- DAŇKOVÁ, Šárka: *Německá SPD svádí boj o Schröderovy reformy*. Lidové noviny, 12.10.2007.
- HARI, Johann: *Michael Foot at 90*.
<http://www.johannhari.com/archive/article.php?id=26>. (15.9.2007)

NAUGHTIE, James: *Labour at Bournemouth. Kinnock rounds on left's militants*. Guardian Unlimited, 2.října 1985.

NEUBERT, Milan: *PDS se přejmenovala na Levicovou stranu*,
<http://www.hejrup.sk/rservice.php?akce=tisk&cisloclanku=2005071901>.
(10.11.2007)

RIPPERT, Ulrich, SCHWARZ, Peter: *German Chancellor speaks against US War vs. Iraq*. <http://www.wsws.org/articles/2002/aug2002/iraq-a12.shtml>. (10.11.2007)

SCHNATTERER, Tinette: *Euro-Elections 2004*,
<http://www.socialismtoday.org/85/euroelections.html>. (15.9.2007)

Literatura:

The Crisis of „New Labour“ and Prospects for the British Left. New Politics, r. 8, 2001, č. 2.

ALLENDER, Paul: *What's New in New Labour*. Politics, Surveys, Debates and Controversies in Politics, r. 21, 2001, č.1.

BALAKRISHNAN, Gopal: *Overcoming Emancipation*,
<http://www.newleftreview.org/?view=2435>. (5.11.2007)

BELL, Daniel: *The Coming of Post-industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York 1976.

BENN, Tony: *Socialism is Democracy*. In: *The Crisis of „New Labour“ and Prospects for the British Left*. New Politics, r.8, 2001, č.2.

BEVIR, Mark, O'Brien, David: *New Labour and Public Sector in Britain*. Public Administration Review, č. 5, r. 61, 2001.

BLAIR, Tony: *The Third Way: New Politics for The New Century*, Cambridge 1995.

BROWN, Gordon: *Towards a Modern Economy*. In: BROWN, Gordon: *Moving Britain Forward*, London 2006.

BURKLIN, Wilhelm E.: *Governing Left Parties Frustrating the Radical Non-Established Left: The Rise and Inevitable Decline of the Greens*. European Sociological Review, r.3, 1987, č.2. <http://links.jstor.org/sici?sici=0266->

[7215%28198709%293%3A2%3C109%3AGLPFTR%3E2.0.CO%3B2-K](http://links.jstor.org/sici?sici=1049-0965%28198709%293%3A2%3C109%3AGLPFTR%3E2.0.CO%3B2-K).

(17.11.2006)

CALLAGHAN, John, TUNNEY, Sean: *The End of Social Democracy?* Politics, Surveys, Debates and Controversies in Politics, 21, 2001, č. 1.

CLARKE, Harold D., SANDERS, David, STEWART, Marianne C., WHITELEY, Paul F.: *Britain (not) at the Polls*. Political Science and Politics, r.36, 2003, č.1.

[http://links.jstor.org/sici?sici=1049-](http://links.jstor.org/sici?sici=1049-0965%28200301%2936%3A1%3C59%3AB%28ATP2%3E2.0.CO%3B2-K)

[0965%28200301%2936%3A1%3C59%3AB%28ATP2%3E2.0.CO%3B2-K](http://links.jstor.org/sici?sici=1049-0965%28200301%2936%3A1%3C59%3AB%28ATP2%3E2.0.CO%3B2-K).

(17.12.2006)

CLARKE, Harold D., STEWART, Marianne C., WHITELEY, Paul F.: *The Political Economy of Labour Party Support, January 1992-April 1997*. The American Political Science Review, č.3, r. 92, č. 3.

CRONIN, James E.: *New Labour in Britain: Avoiding the Past*. Current History, č.627, r.98, 1999.

DAVIES, Liz: *The Fraud of „New Labour“*. In: *The Crisis of „New Labour“ and Prospects for the British Left*. New Politics, r.8, 2001, č.2.

DEBUS, Marc: *Unfulfilled Promises? The German Social Democrats and their Policy Positions at the State between 2000 and 2005*, s. 6. http://www.uni-konstanz.de/FuF/Verwiss/braeuninger/Publications/debus_unfulfilled%20promises_SPD%202000-2005.pdf. (16.9.2007)

DRIVER, Stephen, MARTELL, Luke: *From Old Labour to New Labour: A Comment on Rubinstein*. In: *Politics*. Politics, Surveys, Debates and Controversies in Politics, r. 21, 2001, č. 1.

FUCHS, Victor: *The Service Economy*, New York 1968.

GERMAN, Lindsay: *Reformism Without Reforms*. In: *The Crisis of „New Labour“ and Prospects for the British Left*. New Politics, r.8, 2001, č.2.

GIDDENS, Anthony: *Důsledky modernity*, Praha 2003.

GIDDENS, Anthony: *Unikající svět*, Praha 2000.

GIDDENS, Anthony: *Third Way and Its Critics*, Cambridge 2000.

GIDDENS, Anthony: *Třetí cesta*, Praha 2001.

GIDDENS, Anthony: *Where Now for New Labour?*, Cambridge 2001.

GLEES, Anthony: *Třetí cesta. Blairism: Neo-liberal or Social Democratic?* Střední Evropa, č.99, 2000.

GREFFRATH, Mathias: *New Left Old Right*,
<http://mondediplo.com/2005/09/02germany>. (12.1.2007)

HAUPT, Andrea B.: *Austrian and German Right-Wing Parties' Response to Globalization – what is Right for Right?*
<http://www.unc.edu/euce/eusa2007/papers/haupt-a-05i.pdf>. (3.11.2007)

HERTZOVÁ, Noreena: *Plíživý převrat*, Praha 2003.

INGLEHART, Ronald, ABRAMSON, Paul M.: *Economic Security and Value Change*. The American Political Science Review, r.88, 1994, č.2.
<http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28199406%2988%3A2%3C336%3AESAVC%3E2.0.CO%3B2-2>.
(10.1.2007)

INGLEHART, Ronald, ABRAMSON, Paul M.: *Generational Replacement and the Future of Post-Materialist Values*. The Journal of Politics, r.49, 1987, č.1.
<http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3816%28198702%2949%3A1%3C231%3AGRATFO%3E2.0.CO%3B2-O>.
(10.1.2007)

INGLEHART, Ronald, ABRAMSON, Paul M.: *Measuring Postmaterialism*. The American Political Science Review, r.93, 1999, č.3.
<http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28199909%2993%3A3%3C665%3AMP%3E2.0.CO%3B2-5>. (25.3.2007)

JOHNSON, Paul: *Dějiny dvacátého století*, Praha 1992.

LAFONTAINE, Oskar, MULLEROVÁ, Christa: *Žádný strach z globalizace: blahobyť a práce pro všechny*, Praha 1999.

LANNY, Martin W., STEVENSON, Randolph T.: *An Empirical Model of Government Formation in Parliamentary Democracies*.
<http://polmeth.wustl.edu/retrieve.php?id=358>. (4.6.2007)

LEES, Charles: *Reconstituting European Social Democracy: Germany's Pivotal Role*. German Politics, r.9, č.2.

LIPSET, Martin Seymour: *Radicalism or Reformism: The Sources of Working-class Politics*. The American Political Science Review, č.1, r.77, 1983.

<http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28198303%2977%3A1%3C1%3ARORTSO%3E2.0.CO%3B2-6>.

(11.4.2007)

LIPSET, Seymour Martin: *Some Further Comments on „The End of Ideology“*. The American Political Science Review, r.60, 1966, č.1.

<http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28196603%2960%3A1%3C17%3ASFCO%22E%3E2.0.CO%3B2-W>.

(10.1.2007)

MANZA, Jeff, HOUT, Michael, BROOKS, Clem: *Class Voting in Capitalist Democracies Since World War II: Dealignment, Realignment, or Trendless Fluctuation?* Annual Review of Sociology, 21 (1995).

<http://links.jstor.org/sici?sici=0360-0572%281995%2921%3C137%3ACVICDS%3E2.0.CO%3B2-L>. (10.1.2007)

MARKOVITS, Andrei S., SILVIA, Stephen J.: *The Identity Crisis of Alliance '90/The Greens: The New Left at a Crossroad*. New German Critique, r. 72, 1997.

<http://links.jstor.org/sici?sici=0094-033X%28199723%290%3A72%3C115%3ATICOA%27%3E2.0.CO%3B2-J>.

(17.12.2007)

MEYER, Thomas: *Transformace sociální demokracie*, Brno 2000.

MILLER, Vaughne: *The New Government in Germany*,
<http://www.parliament.uk/commons/lib/research/rp98/rp98-094.pdf>. (18.12.2007)

MORGAN, Kenneth O.: *The Historical Roots of New Labour*. History Today, r. 48, 1998, č. 10.

NAUMANN, Michael: *Germany's Unfinished Business*,

http://www.opendemocracy.net/democracy-europefuture/germany_2621.jsp.

(12.1.2007)

NEWSINGER, John: *Brown's Journey from Reformism to Neoliberalism*,

<http://www.isj.org.uk/index.php4?id=334&issue=115>. (7.11.2007)

- NIGRIN, Tomáš: *Hartz III a Hartz IV: přehled reform a jejich dopadu na německou společnost*. <http://www.euractiv.cz/socialni-politika/analyza/nmeck-sociln-reformy-hartz-iii-a-hartz-iv---pehled-ustanoven>. (15.9.2007)
- PATTIE, Charles, JOHNSON, Ron: *A Low Turnout Landslide: Abstention at the British General Election of 1997*. *Political Studies*, č. 2, r. 49, 2001.
- PRANDY, Kenneth: *Class, the Stratification Order and Party Identification*. *British Journal of Political Science*, r. 30, 2000, č. 2.
- PROWSE, Michael: *Pozor na propast*. *Střední Evropa*, č.98, 2000.
- PURDAM, Kingsley: *Democracy in Practice: Muslims and the Labour Party at the Local Level*. *Politics, Surveys, Debates and Controversies in Politics*, r. 21, 2001, č. 3.
- SANDERS, David, NORRIS, Pippa: *The Impact of Political Advertising in the 2001 U.K. General Election*. *Political Research Quarterly*, r. 58, 2005, č. 4. <http://links.jstor.org/sici?sici=1065-9129%28200512%2958%3A4%3C525%3ATIOPAI%3E2.0.CO%3B2-L>. (3.1.2007)
- STRMISKA, Maxmilián, a kol.: *Politické strany moderní Evropy*, Praha 2005.
- THORPE, Andrew: *New Labour 1992-2000. From A History of The British Labour Party*, New York 2001.
- THORPE, Andrew: *What's New About „New Labour“?* *Historian*, č.63, 1999, č.63.
- WATKINS, Suzan: *A Weightless Hegemony. New Labour Role in Neoliberal Order*. <http://www.newleftreview.org/?page=article&view=2488>. (15.9.2007)
- WILLETS, David: *Conservatism and Christian Democracy*, <http://www.davidwillets.org.uk/ccoarticle>, (16.6.2004).

Přílohy:

Seznam příloh:

Příloha 1: Alfordův index voličských preferencí dle třídního klíče

Příloha 2: Poměr materialistů a postmaterialistů v sedmi vybraných západoevropských zemích.

Příloha 3: Grundell – Gosschalkův model britské společnosti

Příloha 4: Sociokulturní prostředí ve Spolkové republice Německo

Příloha 5: Volby do Bundestagu 2005 – mapa volebních výsledků

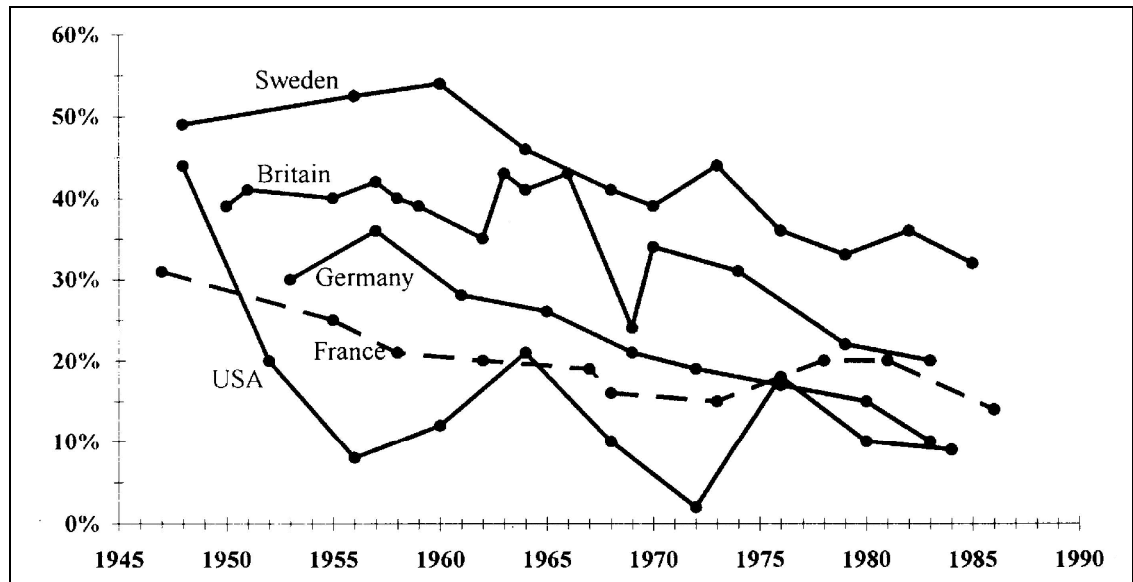
Celkový přehled

Výsledky SPD

Výsledky CDU / CSU

Výsledky Linkspartei

Příloha 1: Alfordův index voličských preferencí dle třídního klíče

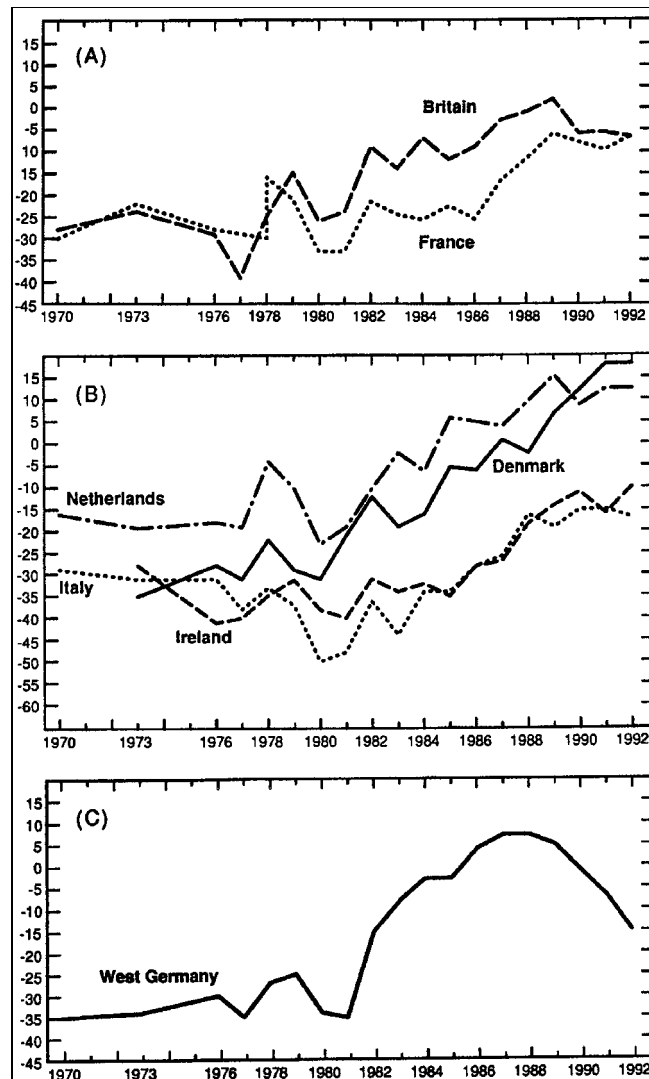

Alfordův index se používá k hodnocení stranických preferencí dle třídního klíče; jeho hodnota se počítá jako „procento manuálně pracujících volících levici“ minus „procento osob v nemanuálním zaměstnání volících levici.“

Zdroj: MANZA, Jeff, HOUT, Michael, BROOKS, Clem: *Class Voting in Capitalist Democracies Since World War II: Dealignment, Realignment, or Trendless Fluctuation?* Annual Review of Sociology, 21 (1995), s.142.

<http://links.jstor.org/sici?sici=0360-0572%281995%2921%3C137%3ACVICDS%3E2.0.CO%3B2-L>.

Příloha 2: Poměr materialistů a postmaterialistů v sedmi vybraných západoevropských zemích.

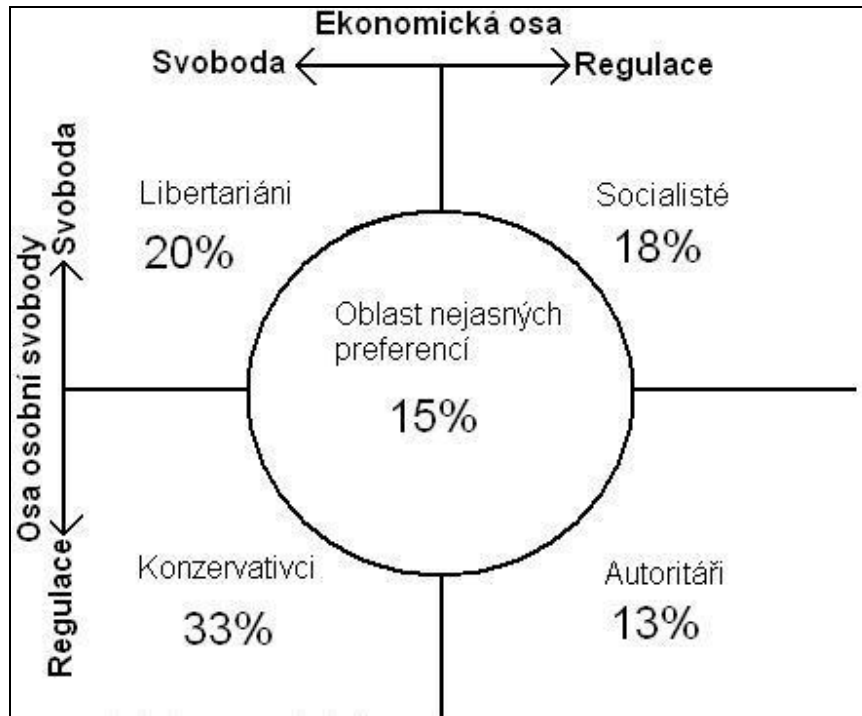

Poměr je vypočítán jako procento postmaterialistů minus procento materialistů.

Zdroj: INGLEHART, Ronald, ABRAMSON, Paul M.: *Economic Security and Value Change*. The American Political Science Review, r.88, 1994, č.2, s.338.

<http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28199406%2988%3A2%3C336%3AESAVC%3E2.0.CO%3B2-2>.

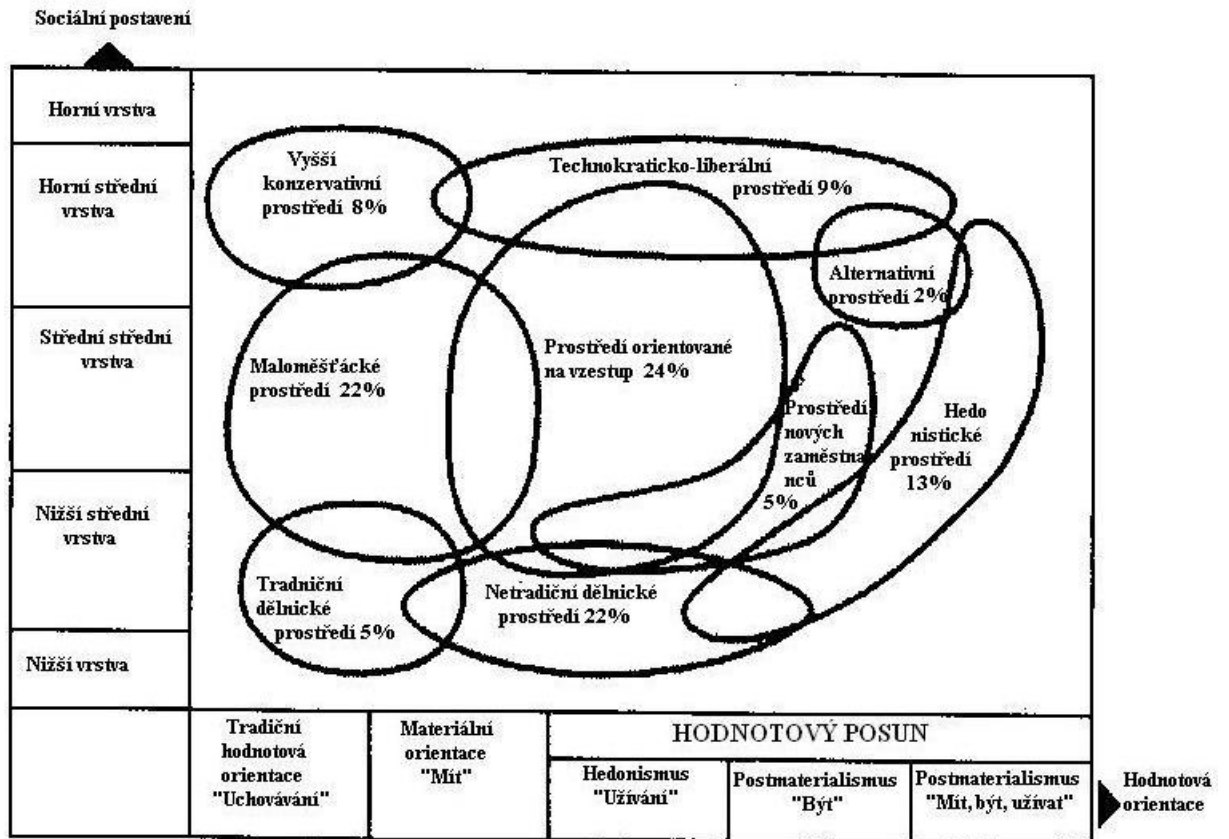
Příloha 3: Grundell – Gosschalkův model britské společnosti

Procentuální výsledky odpovídají průzkumu z roku 1997.

Zdroj: GIDDENS, Anthony: *Třetí cesta – Reforma sociální demokracie*, Praha 2001, s.28.

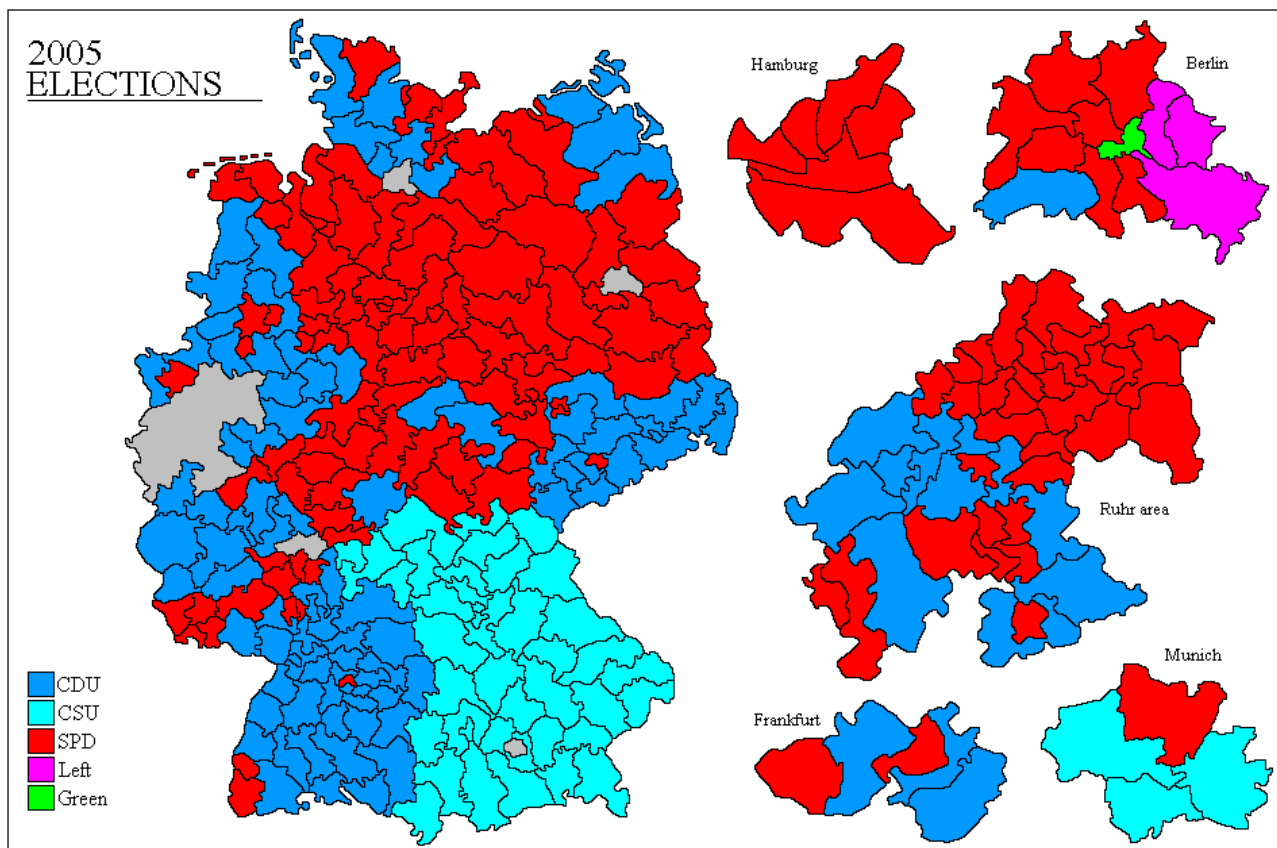
Příloha 4: Sociokulturní prostředí ve Spolkové republice Německo

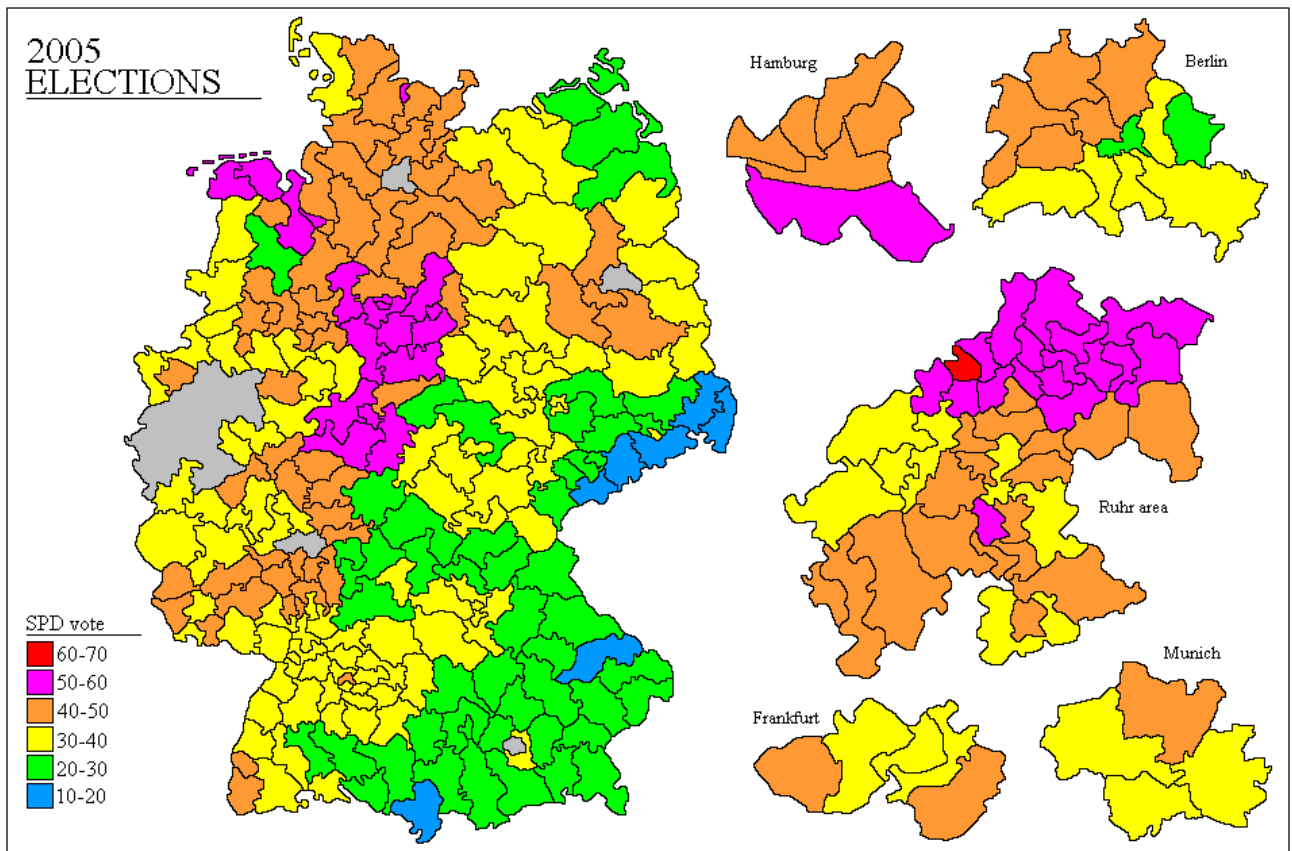
Zdroj: MEYER, Thomas: *Transformace sociální demokracie*, Brno 2000, s.67

Příloha 5: Volby do Bundestagu 2005 – mapa volebních výsledků

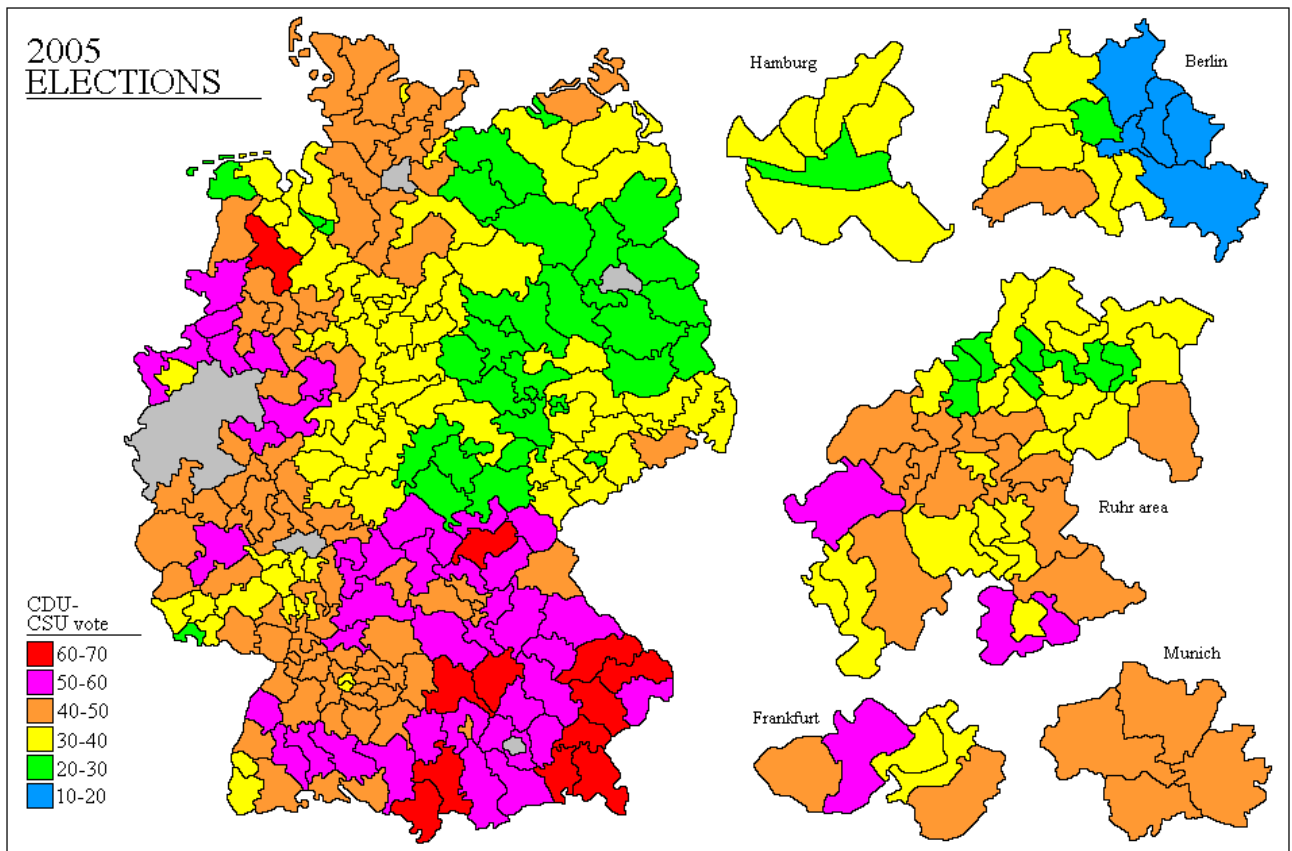
Celkový přehled:

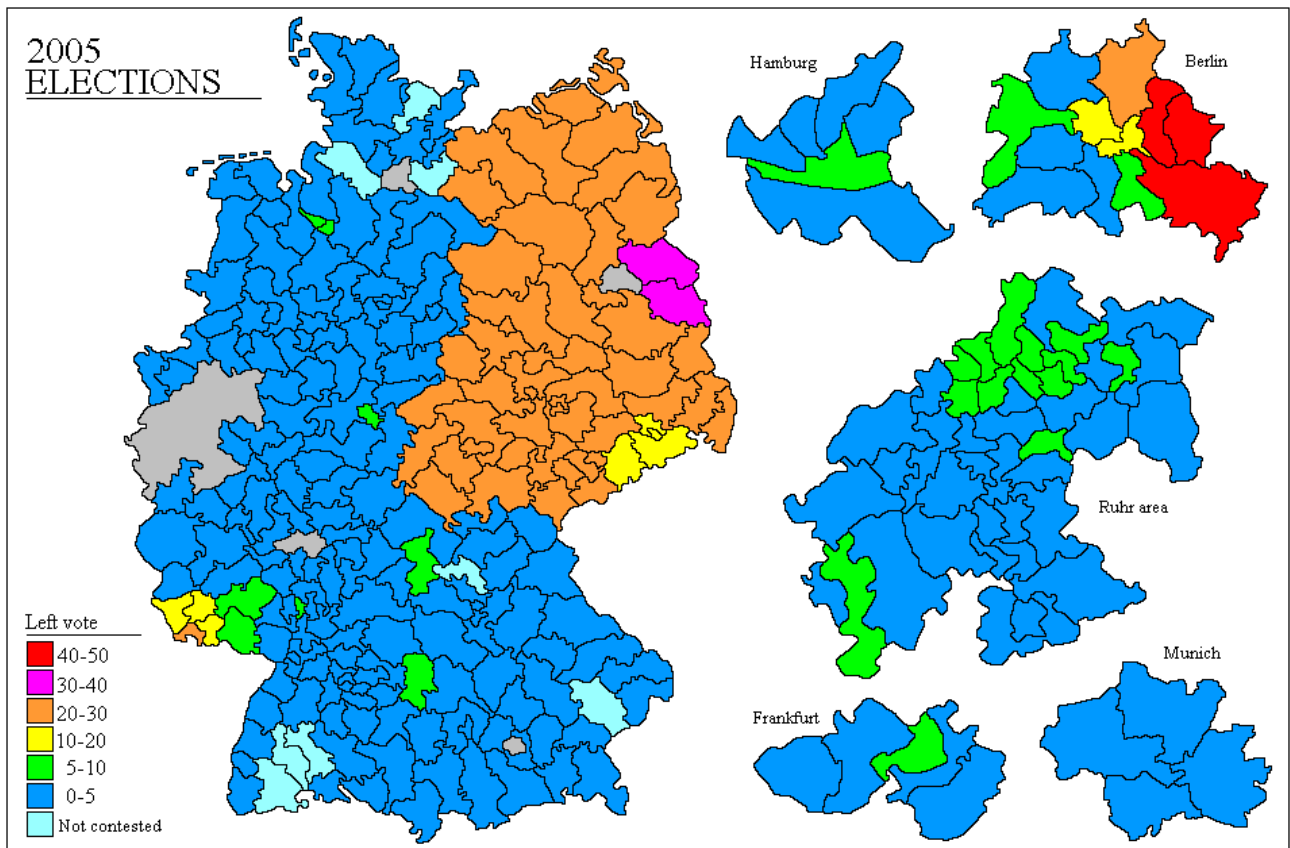
Výsledky SPD

Výsledky CDU/CSU

Výsledky *Linspartei*

Zdroj: *Adam Carr's Election Archive*,

<http://psephos.adam-carr.net/countries/g/germany/germanymapsindex20051.shtml>.

Abstrakt:**Český**

Tématem této práce je problematika „nové levice“, neboli reformované sociální demokracie, podle Giddensova konceptu Třetí cesty. Autor si všímá úspěšnosti aplikace Třetí cesty ve dvou významných západoevropských zemích, Velké Británie a Spolkové republiky Německo. Soustřeďuje se na programovou reformu relevantních politických stran, Labour Party v britském případě a SPD v Německu. Hlavním tématem je proměna levicového elektorátu.

Práce se nejprve zabývá sociálními změnami, ke kterým došlo v západním světě od sedmdesátých let, a jejich dopadem na politický systém evropských zemí. Objasňuje okolnosti krize sociálně demokratických stran na počátku 80. let, jejich příčiny a následky. Zvláštní pozornost je věnována reformním snahám v SPD a Labour Party, které se v obou stranách prosadily ve druhé polovině 80. let, se zvláštním přihlédnutím k aplikaci politiky Třetí cesty. Zmíněny jsou také vnitrostranické boje mezi tradicionalisty a reformátory.

Hlavní část práce je postavena na komparaci výsledné reformy v případě Labour Party a SPD. Předmětem zkoumání jsou volební výsledky obou stran v okamžiku jejich nástupu k moci, průběh vlády „nové levice“ ve zkoumaných zemích a spokojenost jejich voličů, jak se projevila ve volbách následujících, v případě Velké Británie v roce 2001 a v německém případě roku 2005. Německé volby roku 2002 a britské roku 2005 nejsou pro tento účel vhodné, díky velkému vlivu irácké kauzy na jejich průběh.

Závěr práce je věnován analýze zjištěných souvislostí. Autor si všímá rozdílů mezi volebními výsledky Labour Party a SPD a dává je do souvislostí s průběhem programové reformy strany. Zvláštní důraz je kladen na skutečnost, že kompletně reformovaná Labour Party dosahuje poměrně lepších výsledků než SPD, jejíž transformace se na rozdíl od britského případu zastavila v polovině.

English

This thesis deals with the problems of „New Left“, the social democratic parties reformed under Anthony Giddens scheme of „Third Way.“ Author analyses the success of “Third Way” application in two major west-European countries, the United Kingdom and federal republic of Germany, with focus on program reform of Labour Party (in the case of Britain) and SPD (in the case of Germany). Major subject is the electoral change of these left-winged parties.

In the beginning the thesis analyses the social transition of Western society, which has began in the 70ies, and their impact on European political scene. It demonstrates the conditions, sources and consequences of socialist parties’ crisis in the 80ies. Main focus is given to the reformation movements in both SPD and Labour Party that took place in the second half of 80ies, and the application of Third Way principles. Author also mentions the inner-party struggles between the traditionalists and reformists.

The core of the thesis is dedicated on comparing the cases of Labour Party and SPD reforms. Main subjects here are the electoral results in the time when “New Left” parties reached to power, their governmental performance and the electoral “evaluation” of this performance in the next elections, 2001 in British case and 2005 in German case. The German elections of 2002 and British 2005 may look more chronologically suitable, but their outcomes have been deformed by the problem of Iraqi intervention cause and therefore are not eligible for the purposes of this thesis.

The thesis summary deals with the analysis of the results. Author focuses on the differences between the Labour Party and SPD results in the context of the party reformation process. Emphasis is given to the fact that completely reformed Labour Party achieved greater success then SPD, whose reformation has been limited.